R 496

Guliston

2004/2

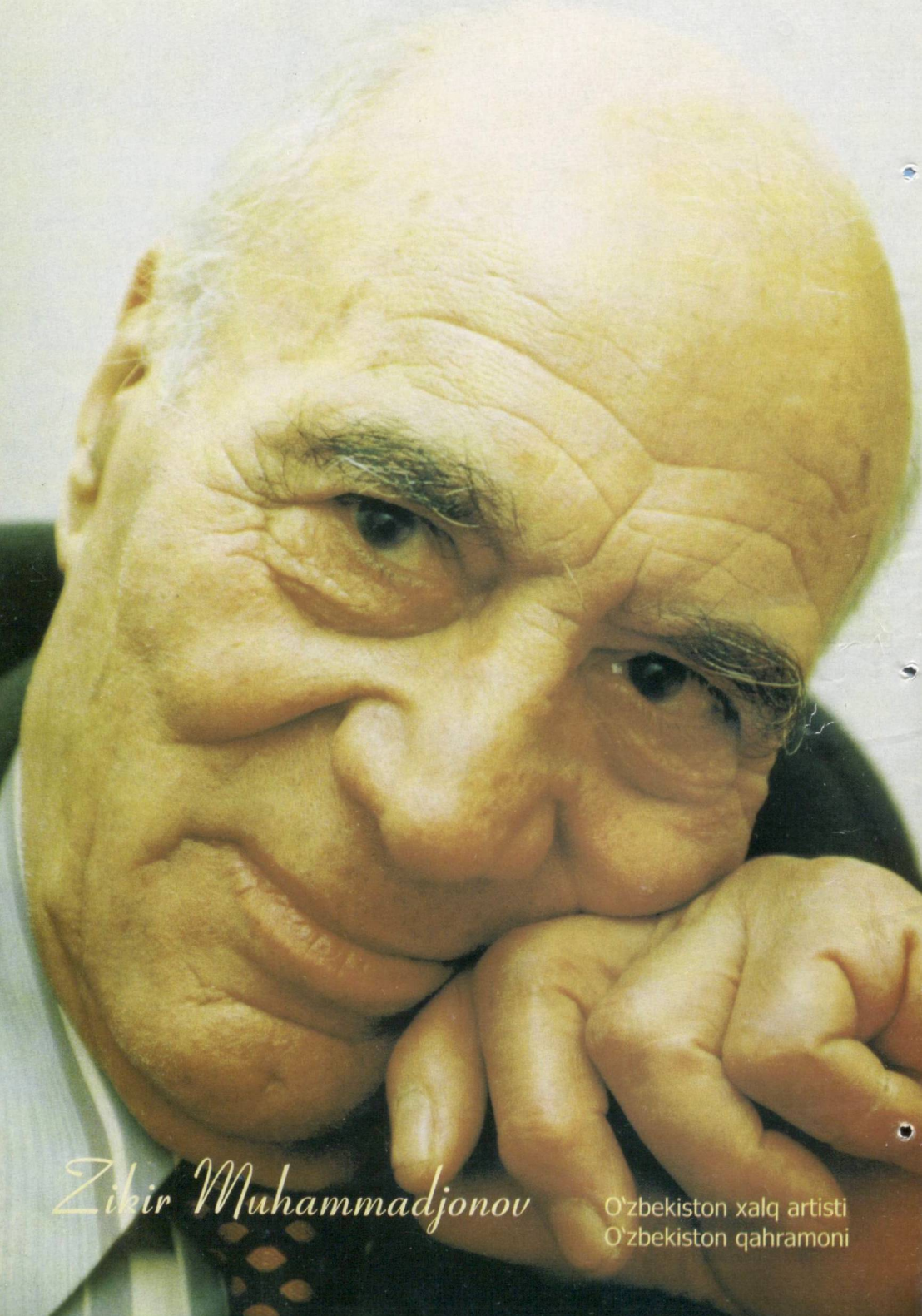
Zikir Muhammadjonov
O'zbekiston xalq artisti
O'zbekiston qahramoni

J O'z DK

Экз. 2

ЭЗГУЛИККА ЭЛТУВЧИ САНЪАТ

"Ўзбектеатр" ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директори, Театр ижодкорлари уюшмаси раиси Омонулла Ризаев билан суҳбат.

— Омонулла ака, театр инсонларни эзгулик, поклик, яхшилик сари етаклаб келган энг қадим санъат турларидан биридир. Шу боисдан ҳам 1998 йил 26 март куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон театр санъатини ривожлантириш тўғрисида"ги Фармони эълон қилинди. Фармонга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги тизимида "Ўзбектеатр" ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси ва унинг қошида Театр ижодкорлари уюшмаси ташкил қилинди. Ўтган давр ичида тизимда амалга оширилган ишлар хусусида сўзлаб берсангиз.

— Чиндан ҳам, мамлакатимизда минг йиллар давомида шаклланиб, тараққий этиб келаётган театр — томоша санъати энг аввало, таъкидлаганингиздек, эзгулик, поклик, меҳр-мурувват сингари чин инсоний фазилатларни улуғлаб, кишиларни маънавий гўзаллик сари етаклаб келмоқда. Бугунги кунда турмушимизга тобора чуқур кириб бораётган миллий ғурур, миллий мафкура, миллий истиқлол ғояси тушунчаларини халқимиз, айниқса, эндигина шаклланиб келаётган ёш авлод онгига сингдиришда театр санъатининг ўрни беқиёсдир. Шу маънода, 1998 йил Президентимиз томонидан "Ўзбекистон театр санъатини ривожлантириш тўғрисида"ги тарихий Фармоннинг қабул қилиниши, шубҳасиз, мамлакатимиз театр ҳаётида муҳим воқеа бўлди.

Фармон энг аввало, санъаткорларга эркин ижод қилиш имконини берди. Давлат театрлари билан ёнма-ён, мустақил фаолият юритувчи турли шаклдаги ижодий жамоалар ҳамда қатор театр-студиялар дунёга келди. Фармонга мувофиқ, "Ўзбектеатр" ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси ва унинг қошида Театр ижодкорлари уюшмасининг ташкил қилинганлиги эса ушбу мураккаб санъат турини ташқаридан эмас, балки бевосита ўз-ўзини бошқарувга ўтиш учун ўз вақтида қурилган, мустаҳкам кўприк бўлди.

Бу йил ана шу тарихий Фармоннинг эълон қилинганига роппа-роса олти йил тўлди. Албатта, олти йил катта тарих китобида кичик бир саҳифа, холос. Бироқ ана шу мўъжазгина саҳифаларда мустақил Ватанимизнинг барча соҳаларида бўлганидек, театр санъатида ҳам рўй бераётган ислоҳотларнинг баъзи қирраларини ўқиш мумкин. Аввалambор, шу қисқа давр мобайнида театрларнинг моддий-техник базаси бир мунча мустаҳкамланди, Ўзбек Миллий академик драма театри, Ўзбекистон академик рус драма театри, Наманган вилоят мусиқали драма театри бинолари тубдан қайта қурилди, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон давлат академик Катта театри, Ўзбекистон Ёшлари театри, Андижон, Хоразм, Сурхондарё, Қашқадарё вилоятлари, Қорақал-

Guliston

ижтимоий-сиёсий, илмий-бадиий, маданий-маърифий, безакли журнал

Журнал 1925 йилдан чиқа бошлаган.

Муассис:
Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги

Бош муҳаррир
Азим СУЮН

Таҳрир ҳайъати:
Бобур АЛИМОВ,
Нилуфар АЛИХОНОВА,
Маҳмуд БЎРОНОВ
(бош муҳаррир ўринбосари),
Бахтиёр ГАНЖАМУРОД,
Неъматилла ИБРОҲИМОВ,
Жалолбек ЙЎЛДОШБЕКОВ
(бош муҳаррирнинг биринчи ўринбосари),
Абдусаид КЎЧИМОВ,
Отаназар МАТЁҚУБОВ,
Абдусаид НУРБОЕВ
(масъул котиб),
Муҳаммаджон ОБИДОВ,
Абдулла ОРИПОВ,
Шуҳрат РИЗАЕВ,
Рустам ШОҒУЛОМОВ,
Эркин ЭРНАЗАРОВ,
Жуманазар ҲУСАНОВ.

Бўлим муҳаррирлари:
Комил ЖОНТОЕВ,
Манзура ШАМСИЕВА.

Саҳифалаш ва дизайн:
Беҳзод ИЛЁСОВ,
Шаҳло ҲОШИМОВА.

Мусаҳҳиҳ
Ёрбек ИСКАНДАР.

Фотомухбир
Дмитрий КУРЬЯКОВ.

Навбатчи муҳаррир
Комил ЖОНТОЕВ.

Ушбу сонда:

Азамат МУХТОРОВ
МАЪНАВИЙ КАМОЛОТ 6

Ibtidoiy sinf yillik xabarnomasi 8

Сайёра ТЎЙЧИЕВА
МАҲАЛЛА — МАЪНАВИЯТ ЎЧОҒИ 12

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ
От йили 30

Tibbiyot maktabi 38

Dono qiz 41

Норматжон ЙЎЛДОШЕВ
"КЎНГИЛ ЯНГИЛИК ҚИДИРАДИР..." 42

Гулчеҳра
Албимга дам беринг, ёшармиз... 44

Guliston
2004/2

Босишга 23.04.2004 да топширилди. Қоғози 60x84 1/8. Ҳажми 6 босма табоқ.
Буюртма №151, Нусхаси 1005.
Таҳририят манзили: 700029, Тошкент, Буюк Турон кўчаси,41-уй.
Телефонлар: Қабулхона: 136-56-01. Бош муҳаррир ўринбосари: 133-08-57
Масъул котиб: 133-07-94, Факс: 133-08-57

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси босмахонасида чоп этилди. Манзил: Тошкент шаҳри Х. Сулаймонова кўчаси, 33 - уй.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 091 — рақам билан рўйхатга олинган.

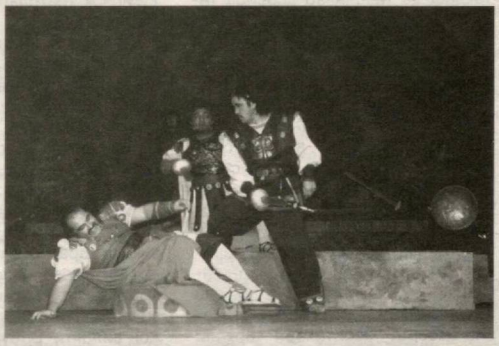

— Республикамизда театр санъатини ривожлантириш бўйича мўлжалланаётган ишлар кўлами унинг ёркин истиқболидан дарак бериб турибди. Лекин санъатнинг довруғини оширадиган, унинг шон-шавкатини кўтарадиган куч санъаткор ва ижодкордир. Шундай экан, республикамиз театрлари учун иқтидорли кадрларни тайёрлаш ишларини тўғри йўлга қўйишда қандай ишлар қилинди ва қилинмоқда?

— Жуда ҳам тўғри масалани кўтардингиз. Дарҳақиқат, миллий маданиятимиз ва санъатимизнинг ривожи ва эртанги куни энг аввало, ёш, иқтидорли кадрларни тарбиялаб вояга етказиш ва уларни катта саҳнага олиб кириш билан узвий боғлиқдир. Мамлакатимизда бу соҳада ҳам амалий ишлар олиб борилмоқда. Хусусан, Миллий рақс ва хореография Олий мактабининг, Камолиддин Беҳзод номидаги миллий рассомлик ва дизайн институтининг ташкил этилганлиги, Маннон Уйғур номидаги Тошкент Давлат санъат институтида драматург ва режиссёрлар тайёрловчи икки йиллик Олий курсларнинг жорий қилиниши, Тошкент давлат консерваторийсининг Ўзбекистон давлат консерваторийсига айлантирилиб, унинг учун жаҳон стандартлари талабларига жавоб бера олувчи махсус бино қурилганлиги ёш иқтидорларга давлатимиз томонидан яратилаётган имкониятларнинг ёрқин намуналаридандир. Бу олий ўқув юртларида республикамизнинг энг етук устоз санъаткорлари ёшларга санъат илмидан сабоқ бериб келмоқдалар. Бугунги кунда Маданият ишлари вазирлиги, "Ўзбектеатр" ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси томонидан ушбу олий ўқув юртларини тамомлаётган иқтидорли ёшларни театрларга олиб кириш борасида кенг қамровли, мақсадли режа-дастурлар ишлаб чиқилди. Бу дастурлар бир неча босқичдан иборат бўлиб, биринчи босқичда, республикамизда, айниқса, вилоят театрларида профессионал режиссёрларга бўлган эҳтиёжнинг жуда ҳам кучли эканлигини назарда тутиб, Санъат институтининг режиссёрлик курсини битираётган ўнга яқин ёшлар вилоят театрларига янги асарларни саҳналаштириш учун юборилди. Бунда ҳар бир ёш режиссёрнинг индивидуал имкониятларини ҳисобга олган ҳолда алоҳида лойиҳалар асосида асар танланди ҳамда уларнинг ҳар бирига устоз санъаткорлардан бадиий раҳбар сифатида маслаҳатчи-консултантлар бириктириб қўйилди. Қорақалпоқ театрлари учун Санъат институтида махсус очилган курс бу йил битирув арафасида турибди. Тез кунларда Тошкент шаҳри, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоят томошабинлари ана шу ёш иқтидорларнинг дебют ишлари гувоҳи бўладилар. Режиссёрлар билан ёнма-ён талаба актёрларимиз ҳам катта саҳналарга чиқа бошладилар. Ёшлар билан бирга театрларга янги куч келиб қўшилмоқда, саҳналарда ёшлик, жўшқинлик нафаси уфурмоқда. Бу ҳолат миллий театр санъатимизда янги бир оқимнинг, янги кайфият, умидли авлоднинг бўй чўзаётганидан дарак беради.

— Яқинда ўтказилган "37+1" "Ўзбектеатр" бирлашмаси лойиҳалари асосида замонавий мавзуларда саҳналаштирилган спектакларнинг I Республика кўрик-фестивали тўғрисида сўзлаб берсангиз.

— Аввалambor, ушбу фестивални таъсис этиш ғояси тўғрисида икки оғиз маълумот бериб ўтсак. Хабарингиз бор, ўтган йили бирлашма томонидан йирик мутахассислардан иборат махсус гуруҳ тузилиб, йил давомида Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳридаги барча театрларнинг фаолияти атрофлича, чуқур ўрганиб чиқилди, социологик сўровлар, тадқиқотлар ўтказилди. Кузатувлар мобайнида юзага келган фикр-мулоҳазалар, таклиф ва тавсиялар асосида театр соҳасида келажакда амалга оширилиши лозим бўлган асосий вазифаларни белгилаб олиш ва амалга ошириш йўлларини топиш мақсадида 2003 йил апрел ойида Наманган шаҳрида "XXI аср ўзбек театри: режиссура ва актёрлик санъати истиқболи" мавзусида, декабр ойида эса Тошкент шаҳрида "XXI аср Ўзбекистон қўғирчоқ театри санъати истиқболи" деган ном билан республика театрларининг илмий-амалий семинар-кенгашлари ўтказилди. Ҳар иккала анжуман ҳам республика оммавий-ахборот воситалари орқали кенг ёритилди. Муҳокамалар, фикр алмашувлар натижасида келиб чиққан хулосаларга кўра, бугунги кунда театр санъатини жонлантириш учун энг қулай йўл — ҳар бир театр жамоасининг ўз имкониятларидан келиб чиққан ҳолда янги саҳна асарлари тайёрлашга ўтиш, деган қарорга келинди. Республикамизда жами 37 та профессионал давлат театрлари мавжуд бўлиб, уларнинг ҳар бири билан лойиҳалар асосида замонавий мавзуда, янги спектакллар тайёрлаб, ана шу лойиҳаларнинг кўрик-фестивалини ўтказиш ва уларнинг энг яхшиларини республика бўйлаб гастролларини уюштириш ва хорижий давлатлардаги турли фестивалларга тавсия қилиш вазифалари мақсад қилиб қўйилди. Бу жараёнларда "Ўзбектеатр" бирлашмаси нафақат раҳбар балки, ана шу 37 ижодий жамоанинг бир бўлаги — ажралмас таркибий қисми сифатида улар билан ёнма-ён ижод қилди. Шунинг учун ҳам ушбу фестивални рамзий маънода "37+1" деб номладик. Фестивалнинг яна бир ўзига хос хусусияти шундаки, спектакларнинг барчаси "Ўзбектеатр" бирлашмаси "Артмадад" жамғармаси томонидан ажратилган маблағлар ҳисобига саҳналаштирилди. Фестивалнинг барча сарф-харажатлари ҳам ушбу жамғарма ҳисобидан қопланди.

Фестиваль уч босқичдан иборат бўлиб, унинг биринчи босқичи шу йил 27 март "Халқаро театр куни" Ўзбек Миллий академик драма театрида ўз ишини бошлади. Иккинчи босқич Тошкент театрлари, учинчи босқич эса мамлакатимиз қўғирчоқ театрлари лойиҳаларига бағишланади.

Биринчи босқич асосан, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоят театрларининг лойиҳалари асосида саҳналаштирилган спектакларнинг намойишига бағишланди. Фестивалда Қорақалпоғистон Республикаси ёш томошабинлар театри "Муҳаббатим — ҳаётим", Самарқанд вилояти Ҳамид Олимжон номидаги мусиқали драма театри "Қуёш ўғли — Спитамен", Каттағўрғон шаҳар Абдулҳамид Мажидий номидаги драма театри "Қора вабо", Андижон вилояти Бобур номидаги мусиқали драма театри "Бегойим", Андижон шаҳар ёшлар театри "Устаси фаранг", Фарғона вилояти Юсуфжон қизиқ Шакаржонов номидаги мусиқали драма театри "Қўш кабутар", Жиззах вилояти Юнус Ражабий номидаги мусиқали драма театри "Бойқуш", Сирдарё вилояти Олим Хўжаев номидаги мусиқали драма театри "Тўй", Ўзбекистон Ёшлари театри "Қабоҳат тузоғи" спектакллари билан қатнашдилар. Фестивалнинг меҳмони сифатида Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси бадиий лойиҳаси асосида саҳналаштирилган "Қирмизи олма" спектакли намойиш этилди.

Фестивалда қатнашган спектакларнинг барчаси ўзида бугунги куннинг энг долзарб мавзуларини акс эттириши билан бир қаторда, шакл-шамойили, жанр қурилмаси, саҳнавий талқини, режиссураси, актёрлар ижроси ва бошқа бадиий хусусиятлари билан ранг-баранг манзарани намоён қилди. Ушбу саҳна асарларида асосан тинчлик-тотувлик, меҳр-муҳаббат, Ватанга садоқат туйғулари улуғланади, порахўрлик, гиёҳвандлик, терроризм сингари иллатларнинг мудҳиш оқибатлари бадиий лавҳаларда ифода қилинади. Деярли барча спектакларда келажагимиз бўлган ёшларимиз тақдирига бўлган хайрихоҳлик асосий эътиборда туради. Ушбу лойиҳаларнинг яна бир ўзига хос

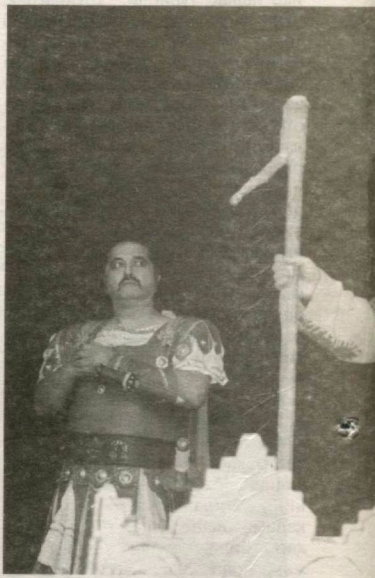

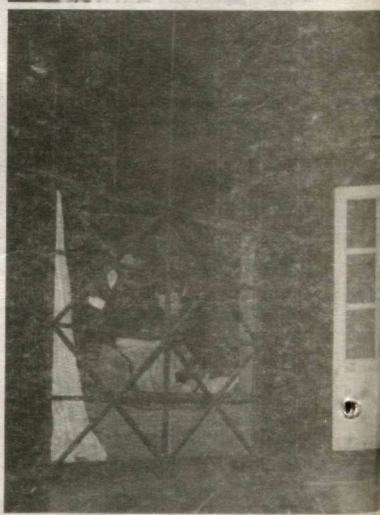

муҳим томони шундаки, уларда устоз санъаткорлар билан ёнма-ён эндигина институтни тамомлаш арафасида турган ёш, иқтидорли йигит-қизларимиз ҳам иштирок этмоқдалар. Юраги янгилик кашф қилиш иштиёқи билан ёниб турган ёшлар саҳналаштирган спектакллар янги шакл ва йўналишлардаги изланишлари билан алоҳида суҳбатга мавзу бўлиши мумкин. Фестиваль давом этаётганини эътиборга олиб, спектаклларни баҳоловчи махсус ҳайъат аъзоларига таъсир ўтказмаслик учун, ҳозирча спектакларнинг саҳнавий даражаси хусусида фикр билдирмоқчи эмасмиз. Насиб қилса, фестивалимиз ниҳоясига етгач, ушбу анжуманнинг сабоқлари тўғрисида кенгроқ доирада, батафсил мулоҳаза юритиш имкониятига эга бўламиз.

— Республикамизда театр санъатини янгича ўзанга солиб юбориш учун нималарга эътибор қаратиш лозим бўлди? Бу борада қандай ютуқларга эришилди? Муаммолар нималардан иборат? Жаҳон аренасига чиқиш учун қандай имкониятлар бор? Улардан қандай фойдаланилмоқда? Ёш ижодкорлар ҳақида фикрингиз...

— Суҳбатимиз бошида таъкидлаб ўтганимиздек, Президентимиз томонидан имзоланган "Ўзбекистон театр санъатини ривожлантириш тўғрисида"ги Фармон мамлакатимизда театр санъатини янги, замонавий тамойиллар асосида ривожлантириш борасида бурилиш нуқтаси бўлди. Шу кунгача театр соҳасида олиб борилаётган илмий-ижодий, иқтисодий, ташкилий ҳамда кадрлар масаласига доир ишларнинг барчасида асосий мезон Президент Фармони ва шу асосда қабул қилинган ҳукумат қарорларининг мазмун-моҳияти билан изоҳланади. Албатта, муаммо ва камчиликлар барчамизга маълум. Лекин шу билан бирга, Фармон ва қарорларга таянган ҳолда театр соҳасида баъзи бир ижобий хатти-ҳаракатларнинг самараси ҳам кўзга ташланиб қолди. Энг муҳими, санъаткорларимиз уйғонди, театрларимизга томошабин қайта бошлади.

Жаҳон аренасига чиқиш ҳақида тўхталадиган бўлсак, шўро даврида ҳатто, қўшни республикага ҳам марказнинг рухсатисиз чиқа олмаган театр жамоаларимиз, эндиликда дунё саҳналарига чиқдилар. Бунга мисол қилиб, Ўзбек Миллий академик драма театри, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон давлат академик Катта театри, Ўзбекистон Ёшлари театри, Аброр Ҳидоятов номидаги театр, Республика ёш томошабинлар театри, Республика қўғирчоқ театри, Самарқанд, Фарғона вилоят қўғирчоқ театрлари, Андижон ёшлар театри, "Мулоқот", "Эски мачит", "Илҳом" театр-студиялари ва бошқа жамоаларнинг чет эл сафарларини келтириш мумкин. Ундан ташқари, энг ривожланган мамлакатларга спектакл саҳналаштириш учун режиссёрларимизнинг таклиф қилинишлари одатий ҳолатга айланиб бормоқда. Куни кеча ўтказилган кўрик-фестивалимизда қатнашган Халқаро театр фестивали продюссерлари Ўзбекистондан иккита спектакл ва иккита ёш режиссёрни Халқаро фестивалда иштирок этиш учун таклиф қилганликлари бу соҳада энг янги маълумотлардан биридир. Уларнинг айтишича, танлов асосида ушбу фестивалда қатнашиш ҳуқуқини Марказий Осиё театрларидан фақат бизнинг мамлакатимиз режиссёрларигина қўлга киритганлар. Барча харажатларнинг фестивал ташкилий қўмитаси томонидан қопланиши унга таклиф этилувчи жамоаларнинг жиддий танловдан ўтказилишини кўрсатиб турибди. Қувонарлиси яна шундаки, ҳар иккала режиссёр ҳам эндигина институтни тугатиб, вилоят театрларида биринчи ишларини кўрсатган ёшларимиздандир. Албатта, биз камчиликларимиздан сабоқ олган ҳолда, ҳар бир кўзга кўринган кичкинагина ижобий ҳаракатлардан ҳам унумли фойдаланиб, уларни иложи борича ҳаётга чуқурроқ тадбиқ қилишимиз керак. Ана шундай кичик-кичик, аммо хайрли қадамлар ҳам катта санъат сари илдамроқ боришимиз учун мустаҳкам таянч бўлиши мумкин.

— Эзгу ниятларингиз ижобатини тилаймиз. Мазмунли суҳбатингиз учун раҳмат.

Абдусаид НУРБОЕВ суҳбатлашди.

МАЪНАВИЙ КАМОЛОТ

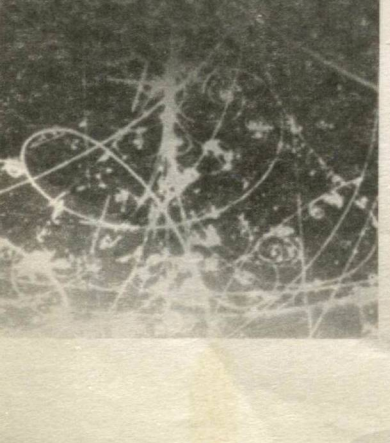

Инсон маънавиятининг минг бир сифати, беҳисоб жиҳати ва қирралари бор. Ҳаё ва андиша, вафо ва садоқат, ўктамлик ва ташаббускорлик, босиқлик ва камтарлик, фаросат ва заковат, балоғат ва фасоҳат, мардоналик ва маъсулият. Хуллас, жами инсоний фазилатлар — маънавият даракчиларидир.

Ўз навбатида бу фазилатларнинг ўзаро уйғунлиги инсон шахси, унинг нуфузи, имони, эътиқоди ҳамда диёнати, ғурури ва одамийлиги билан ўзаро мужассамдир. Имон бутунлиги эса, қалбда дину диёнат, меҳр-мурувватнинг қай даражада шаклланганлигини кўрсатади.

Иймон инсоннинг бирор нарса-ҳодисага қаттиқ ишончи, эътиқодини билдиради. Фақат эътиқод эзгу амалларга қаратилган бўлсагина, иймонга асос бўла олади. Ҳаётда тўғри йўл топишнинг мезони иймон ҳисобланади. Иймонга асосланган руҳий ҳолатларнинг мазмуни, аҳамияти шахс маънавий камолот даражаси билан белгиланади. Маънавиятнинг бу жиҳатлари ахлоқ, одоб, бурч ва масъулият туйғуси, билим ва тажриба асосида шаклланиб, инсон руҳий оламининг негизини ташкил этади.

Иймоннинг руҳонийдан ташқари дунёвий мазмуни ҳам мавжудлигини алоҳида таъкидламоқ зарурдир. Иймоннинг дунёвий-илмий маъноси юксак ахлоқий қоидаларни ўз ичига олади. Шуни таъкидлаш жоизки, иймон нафақат айнан бир инсонга, балки бутун бир жамиятга хос бўлган жиҳатларни ҳам ифода этади. Бу ўринда иймон ва эътиқод тушунчаларининг ўзаро алоқадорлигини таъкидлаб ўтиш керак.

Иймонни эътиқод ва ишонч тушунчалари билан бир қаторда қўллаш одат тусига кирган. Ҳолбуки, улар ўртасида муайян тафовутлар мавжуд. Иймон эътиқоднинг олий шаклидир. Бошқача айтганда, эътиқод шахс томонидан ихтиёрий қабул қилганидагина чинакам иймон даражасига кўтарилади.

Ҳамманинг қалбида иймон мавжуд. Фақат уни қандай парваришлаш эътиқод мустаҳкамлигига, маънавият даражасига боғлиқ. Иймонли бўлиш ҳар қандай шароитда маънавий қадриятларга таяна билишдир. Бу эса анча мураккаб. Абу Ҳамид Муҳаммад Ғаззолийнинг таъкидлашича, "Иймон пайғамбарлар келтирган ҳукмларни тил билан айтиб, дил билан тасдиқлаб, аъзолари ила амал қилмоқликдан иборат".

Ҳадисларда Ватанни севиш ҳам иймоннинг бир кўриниши сифатида талқин этилади. Иккинчи томондан, Ватанни севиш миллий, ижтимоий-сиёсий ҳодисадир. Ватанни севмоқ — иймонданлиги иймоннинг дунёвий моҳиятини кўрсатувчи яна бир далилдир.

Ўтмишда мадрасалар ва мактабларда ўқитиладиган "Чор китоб"да ҳам ёшларни иймонли қилиб тарбиялаш, уларда муайян ахлоқий фазилатларни шакллантиришга эътибор қаратилгани маълум. Инсон илоҳий ирода, диний йўл-йўриқларни бурч ва маъсулият деб тушунади, ўз фаолияти ва маънавий эҳтиёжларини шунга мослаштиради. Иймони мукаммал кишини ҳеч қачон, ҳеч қандай йўл ва усул билан йўлдан оздириш мумкин эмас. Умуман олганда, эркин эътиқод иймон фарзанди бўлмоғи лозим. Бошқача айтганда, миллатнинг эътиқод ва иймонини ҳимоя қилмоқ мустақил давлатнинг асосий вазифаларидан бирига айланиши керак.

Иймоннинг ўзига хос хусусияти шундаки, у фидойиликни, мақсадни амалга ошириш йўлида фаолликни тақазо этади. Бинобарин, инсон ўзи ишонган нарсани дилга тугиш билан чекланмаслиги, аксинча, унинг рўёбга чиқиши учун кескин курашга бел боғлаши талаб қилинади. Зеро, ҳар қандай ғоя инсон иймони, унинг маслагига айлангандагина фаоллик касб этади.

Маслак эса муайян гуруҳ, шахс ва касб эгаларининг бир хилдаги ақидаси, ўзгармас қонун-қоидаларидир. Ўз ақидаларидан шароит тақазоси билан воз кечадиган инсон маслаксиз ҳисобланади. Айрим ҳолларда маслаксизлик риёкорлик, ёлғончилик ҳамда мунофиқликнинг доясига айланади. Шунинг учун ҳам маслаги мустаҳкам кишиларни халқимиз севиб, иймонли-эътиқодли деб баҳолайди. Буюк бобокалонимиз Алишер Навоий айтганларидек, вафосизда ҳаё, ҳаёсизда вафо бўлмайди.

Иймон алоҳида бир фазилат эмас, балки инсонга хос етук маънавий мезонларнинг муайян тизимидир. Иймонли одам комил инсон бўлади. Демак, иймон комил инсонликни ифодаловчи барча фазилатларни ўз ичига олади. Иймон инсон қалбида эътиқод билан боғланиб чуқур томир отади.

Эътиқод — бирор нарсага бутун борлиғи билан ишонган инсонда вужудга келади. Кишидаги бу ишонч эътиқод объектини атрофлича ўрганиш натижасида тобора кучайиб боради. Умуман, одам ишончсиз яшай олмайди. У нимагадир ишонади, эътиқод қўяди.

Эътиқод масаласида инсонни мажбурлаб бўлмайди. Шу маънода, эътиқод эркинлигини ҳимоя қилиш ҳамманинг инсонпарварлик ва ҳуррияпарварлик бурчидир. Ватанига, миллатига, халқига эътиқод қўйиш барча ақли расо инсонларга берилган ҳусни неъматдир.

Азамат МУХТОРОВ,
фалсафа фанлари номзоди, доцент.

"ҚАНДАЙ БИЛСИН ОТ ҚАДРИН..."

ёҳуд кўпкари билан боғлиқ миллий ўйинлар

Улоқ-кўпкари

Улоқ — ўзбек халқининг қадимий, миллий, оммавий ўйинларидан бири бўлиб, асосан, ҳосил байрамларида, тўйларда, турли байрамларида ташкил этилган. Туркий халқларда оилада ўғил бола туғилиши меросхўр авлод, ўринбосарнинг дунёга келиши сифатида эъзозланади. Улоқ қадимда фақат оммавий томоша ёки шунчаки ўйин бўлмасдан, балки йигитларни тарбиялаш мактаби вазифасини ҳам ўтаган. Марказий Осиёда чорвачилик, хусусан, йилқичиликнинг ривожланишига катта ҳисса қўшган. Улоқ ўйинлари орқали от наслини яхшилашга, чидамли, чопағон зотларни кўпайтиришга ҳам эътибор берилган. Шу ўринда Хитой манбаларида Ўрта Осиё арғумоқларига лол қолиниши ҳам бежиз эмаслигини таъкидлаш лозим. Чунки от зотларининг ҳаммаси ҳам улоқ ўйинларининг ўзига хос қийинчиликлари, тартиб қоидаларига чидаш бера олмаган. Араб, оқалтегин, қорабайир, қурама, ҳозирги Орлов зотли отлар улоқчи ҳисобланади.

Улоқ кўпроқ ўғил болаларнинг ҳатна тўйларида, Қўнғирот, Қурама, Минг, Манғит, Ойрат, Ёйилма, Кенагас, Қипчоқ, Барлос каби туркий уруғларда ҳамда қирғиз, қозоқ, тожик халқларида бошқаларга нисбатан кўпроқ чопилган. Тоғли, тоғолди минтақаларда улоқдан ташқари от билан боғлиқ от кураш — ағдармачоқ ўйини ҳам мавжуд. Унда даврага икки чавандоз-полвон таклиф этилиб, баковул кўрсатмаси билан курашни бошлаганлар. Кураш олдидан ва сўнг чавандозлар манзили, исм-шарифи эълон қилинган. Ҳар бир чавандоз бунда иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлган.

Қиз қувди

Айрим ҳолларда улоқдан олдин «Қиз қувди» ўйини ҳам ташкил этилган. Бу ўйин кўпроқ оммавий сайлларда ўтказилган. Ўйинда чавандоз йигит қандай йўл билан бўлса-да, олдинроқда от қўйиб кетаётган қизни ўпиши, қиз эса имкон даражасида бунга йўл қўймаслиги зарур бўлган. Ўйин бошида қиз энг учқур отга миндирилиб, чавандоз йигитлар тўдасидан 15-20 метр олдинроққа олиб бориб қўйилган ва баковул кўрсатмаси билан қиз ҳам, йигитлар ҳам отларига қамчи босишган. Чавандоз йигитнинг қизга етиб ололмаслиги уят ҳисобланган. Ривоятларга кўра, қадим замонларда йигит бирор қизни севиб қолса, унга уйланишдан олдин «Қиз қувди» ташкил этилган экан. Шу қизга ким биринчи бўлиб етиб олиб, унинг юзидан муччи олса, қиз ўша йигитга турмушга чиққан. Бундай ўйинларнинг улоқ олдидан ташкил этилиши узоқ масофадан келадиган барча чавандоз-полвонларни йиғиб олишга ҳам имкон яратган.

Шоғулоқ

Сирдарё, Тошкент вилоятларининг тоғолди минтақаларида улоқ ўйини давом этаётган палла Шоғулоқ деб аталувчи ўйин ҳам ўтказилади. Шоғулоқ — қўшимча улоқни тўй эгасининг қариндош-уруғи ёки яқин дўсти олиб келиши мумкин. Шоғулоқ тўйга тўёна эмас, балки қўшимча совға сифатида келтирилади. Шоғулоқ асосан эчки (така) дан тайёрланиб, оғирлиги 15-20 килогача бўлади. Унда улоқ олиб келган меҳмон баковул билан марра белгилайди. Шоғулоқ эгаси асосий улоқ ўтказилаётган жойда, айни пайтда маррага қараб улоқни тақимига қисиб, от чоптиради. Асосий ўйин тўхтатилмайди. Баковул ёки жарчи шоғулоқ келаётган тарафни кўрсатиб, хоҳлаган чавандоз асосий ўйинни тарк этиб, шоғулоққа қўшилиши мумкинлигини эълон қилади. Чавандоз-полвонлар шоғулоқ йўлини тўсиб, уни эгаллаши ва белгиланган манзилга етказиши талаб этилади. Агар шоғулоқ эгасининг ўзи улоқни маррага олиб бориб ташласа, нур устига нур — унга ўзи келтирган шоғулоғи ҳамда соврин тақдим этилади. Маррага қадар шоғулоқни олдириб қўйса, совриндан ҳам, шоғулоқдан ҳам маҳрум бўлади. Қайси чавандоз шоғулоқни эгасидан олиб қўйиб, маррага етказса, унга шоғулоқнинг ўзи тақдим этилган.

Гулчеҳра ХОЛОВА

Жалолиддин Румийдан ҳикматлар

«Маснавийи маънавий»дан

Васл учун келдик жаҳонга, васл учун,
Келмадик ҳажру фироқу фасл[1] учун.

Нарса йўққи, хорижи олам эрур,
Ҳар не истарсан, ўзингда жам эрур.

Кўзни юмгил, кўзга айлансин кўнгил,
Кўз бўлурми Ҳақни кўрмас бўлса ул?

Биз агар наймиз, наво Ҳақдин келур,
Биз агар тоғмиз, садо Ҳақдин келур.

Лабларига етсам ул дамсозни,
Най каби мен сочгай эрдим розни.

Миллати ишқ барча динлардин жудо,
Аҳли ишққа миллату мазҳаб — Худо.

Эл учун ақлу адолат бўлса, бас,
Ўндан ўзга посбонинг шарт эмас.

Бул жаҳон хумдир, кўнгил-нарҳи ажаб,
Бул жаҳон уйдир, кўнгил-нарҳи ажаб.

Қимки бадбахтдир, куйиқдир хирмани,
Ёнмасин, дер, ўзга инсонлар шами.

Дарди ошиқ ўзгадир олам аро,
Ишқ — устурлоби асрори Худо...

Сен-да кўрсатгил Сулаймоннинг кучин,
Девларинг тош кессин айвонинг учун.

Дев-да бир муддат Сулаймонлик қилур,
Бўзчидир, атлас тўқишни не билур?

Хуш демиш Расули дилнавоз:
Зарра ақлинг садқаси савму[2] намоз...

Холи тут кўнгилни ёр инкоридин,
Сўнгра райҳон уз унинг гулзоридан.

Сабр қил нафсингга этгил қаршилик,
Ул ёмондин ким кўрибдир яхшилик?

Ким ёмондир, беомонлик айлагай,
Яхшилик этсанг, ёмонлик айлагай.

Шукр қил, неъматдин ортиқ бил ани,
Ношукур бўлсанг, сенга неъмат қани?

Воқифи Ҳақ улки, иймон ичрадир,
Ҳар нафас бир боғу бўстон ичрадир.

Дил ақлдин нурга тўлгай дамба-дам,
Ҳам етар нурдан насиба кўзга ҳам.

Мен нечук бир кимсамен Маҳшар куни?
Жумла олам илмига жон бил буни.

Гар усул билсанг — билимлар нақшидир,
Андин ўз аслингни билган яхшидир.

Сенки одамзодасен, гавҳарча бўл,
Жумла зурёдингни ўз жисмингда кўр.

Суврат ичра гарчи одамзодамен,
Ҳазрати Одамга лекин отамен.

Жоҳил узган ипуланмас, бойлама,
Сўйлама, ҳикматни зое айлама.

Гар асони аждаҳо этмас киши,
Аждаҳо бирлан нечук бўлгай иши?

Ақл юз очса жаҳон кўзгусида,
Тийра бўлгай кун унинг ўтрусида.

Сўрдилар: устоз, тасаввуф не эмиш?
Деди: ғам босганда феълни кенг қилиш...

Ҳақ саломин изла яккаш, унга тўй,
Уйма-уй, манзилма-манзил, куйма-куй.

Иттифоқ эрмиш ўлим уммат аро,
Оби ҳайвондир ниҳон зулмат аро.

Тор кўрур оламни идрокинг сенинг,
Покни кўрмас ҳисси нопокинг сенинг.

Ҳақ дуо айларса, бунга не етар,
Ул дуо айлар, ижобат ҳам етар.

Боқма осмонларга бундоқ турда сен,
Чун боқарсен кўкка кўнгли мурда сен?

1. Фасл — бу ерда айрилиқ, жудолик маъносида.
2. Савм — рўза.

Жамол КАМОЛ таржимаси

Асл исми шаҳзода Сиддхартха Гаутама бўлган Будда тарих зарварақларидан дунёдаги буюк динларнинг бири — буддизм асосчиси сифатида ўрин олди.

Сиддхартха Ҳиндистоннинг шимоли — Непал билан чегарадош ҳудудидаги Капилаваста шаҳрида ҳукм сурган шоҳнинг фарзанди эди. Шаклар уруғига мансуб шаҳзода Сиддхартха тахминан эрамиздан аввалги 563 йили ҳозирги Непал сарҳадларидаги Лумбини шаҳрида таваллуд топган. Ўн олти ёшида у қариндошларидан бирининг ўзи билан тенгдош қизига уйланди.

Шаҳзода ҳашаматга бурканган шоҳона саройда яшаса-да, уни моддият, бойлик, олтину зар умуман қизиқтирмас, аксинча, ҳаётидан қониқмаслик ҳиссига чўмган эди. У атрофдаги одамларнинг доимий етишмовчилик остида эзилиши, ҳатто бойлар ҳам кўпда бахтсизлиги, касаллик ва ўлим олдида бою- камбағал бир — заифу нотавон эканлигини кўриб, эзиларди. Ушбу ҳолат таъсирида Сиддхартха ўткинчи бойлигу лаззатдан кўра залворлироқ нарса бўлмоғи лозим, деган тўхтамга келди.

Ниҳоят 29 ёшида, умрида биринчи бор Сиддхартха шоҳона ҳаёт тарзидан воз кечиб, ўзини бутунлай ҳақиқат йўлига бахш этишга қарор қилди. У мислсиз мол-мулки, оиласини ташлаб, чин дарвеш сифатида ҳақиқат излаб йўлга тушди. Бир оз вақт ўз даврининг машҳур донишмандлари қўлида таълим олди, бироқ таҳсилдан сўнг уларнинг илми ҳақиқатга етиш учун асос бўла олмаслигига ишонч ҳосил қилди.

Ўша замонларда ҳаддан ортиқ таркидунёчилик, ўз жисмига аёвсиз азоб бериш орқали асл ҳақиқатга эришиш мумкин, деган қараш ҳукмрон эди. Табиийки, Сиддхартха ҳам бунга амал қилди. Бироқ вақти етиб, шаҳзода бу азоблар уни ҳақиқатга заррача бўлсин яқинлаштирмагани, аксинча, фикрини хиралаштириб, тобора узоқлаштираётганини тушуниб етди. Сўнгра бу машғулотларига чек қўйди.

Танҳоликда яшаётган Сиддхартха инсон моҳияти тўғрисида жуда кўп ўйларди. Ниҳоят, оқшомларнинг бирида у ҳақиқатга яқинлашаётганини ҳис қилди. Бутун тунни чуқур тафаккурда ўтказган Сиддхартха тонгда ўзининг барча саволларига жавоб топгани ва "Будда" яъни "зиёли"га айланганлигини англади.

Бу вақтда у 35 ёшда эди. Умрининг қолган 45 йилини Ҳиндистон шимолини кезиш ва унга эргашишни истаганларга ўз фалсафасини тарғиб этишга бағишлади. Эрамиздан аввалги 483 йилга келиб, Будда вафот этганида ортида минглаган издошлари бор эди. Унинг таълимоти, сўзлари ёзилмаган бўлса-да, шогирдлари Будданинг барча ҳикматларини ёдлаб олган эдилар ва улар авлоддан-авлодга оғзаки тарзда ўтиб кела бошлади.

Будда таълимотининг асосий тамойилларини қуйидагича умумлаштириш мумкин: биринчиси — инсон умри ўз тақдирига кўра бахтсиздир; иккинчиси — бу бахтсизликнинг сабаби инсондаги эгоизм ва ўткинчи ҳою ҳаваслар; учинчиси — алоҳида бир инсоннинг ички интилишларини енгиш мумкин; ниҳоят, барча ҳою ҳавас ва эгоизмни йўққа чиқариш поғонаси бўлган тўртинчи ҳақиқат "нирвана" (ўчиш) деб аталади. Бу дунёвий лаззатлар ва ҳудбинликдан қутулиш усули бўлиб, "Саккиз йўл"дан иборат: тўғри эътиқод, тўғри тафаккур, тўғри сўз, тўғри ҳаракат, тўғри ҳаёт тарзи, тўғри интилиш, мажбуриятларга тўғри ёндашув, тўғри медитация. Буларга қўшимча тарзида айтиш мумкинки, буддизм — миллатидан қатъий назар барча учун баробар очиқ дин ва у индуизмдан фарқли ўлароқ мазҳаб ва табақаларга бўлинмайди.

Гаутаманинг ўлимидан сўнг буддизмнинг ёйилиши жуда секин кечди. Бироқ эрамиздан олдинги учинчи асрда Ҳиндистон тахтига ўтирган Ашока буддавий бўлиб, унинг қўллаб-қувватлаши натижасида буддизм нафақат Ҳиндистон, балки атроф сарҳадларга ҳам тез тарқала бошлади. Буддизм тез орада жанубда Цейлон, шарқда Бирма, ундан бутун Жанубий шарқий Осиё, Малайзия ва бугунги Индонизия ҳудудларига ёйилиб улгурди. Бундан ташқари ушбу дин шимолга, хусусан Тибетга, шимолий ғарбга — Марказий Осиё ҳудудларига ҳам етиб келди. Сўнгра Хитой, Корея ва Японияда буддизм жуда кенг ёйилиб, унинг таъсири ҳам кучли бўлди.

Ҳиндистонда буддизм эрамиздан олдинги 500 йилданоқ таназзулга юз тута бошлаб, эрамизнинг 1200 йилига келиб эса батамом тугаб битди. Хитой ва Японияда эса, аксинча, асосий дин мақомига эришди. Тибет ва Жанубий шарқий Осиё давлатларида ҳам буддизм бир неча асрлардан буён юксак мақомлардадир.

Будда ғоялари жуда узоқ вақт мобайнида ёзма шаклда сақланмаганлиги сабабли ҳам бир неча мазҳабларга бўлиниб кетди. Булардан иккитаси асосий мазҳаблардан бўлиб, биринчиси — Тхеравади, иккинчиси — Махаяна. Тхеравади Жанубий Осиёда кенг тарқалган бўлиб, кўплаб ғарб олимларининг фикрларича, асл буддизмга энг яқин мазҳабдир. Махаяна эса асосан Тибет, Хитой, шимолий Осиёда ёйилган.

Бутун дунё бўйлаб 500 миллион мусулмон,бир миллиард атрофида христиан, бор-йўғи 200 миллион буддавий борлигини ҳисобга оладиган бўлсак, Будданинг инсоният кечмишига таъсири Муҳаммад ёки Исонинг таъсиридан кичик эканлиги яққол кўзга ташланади. Бироқ дин мавқеи ҳақида гап кетганида унга эътиқод қилувчилар сони унчалик ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга эмас. Ҳиндистонда буддизмнинг йўқолиб кетишини таъминлаган омил индуизмнинг кўплаб буддизм ғояларини ўзлаштириб олганлигидадир. Хитойда эса ўзини буддавий ҳисобламайдиган аҳолининг кўпчилиги будда фалсафаси таъсиридадир.

Будда динида ҳоксорликка Ислом ёки Христианликдан ҳам кўпроқ урғу берилади. Файласуфларнинг айтишларича, агар мўъжиза юз бериб, Исо алайҳис-салом ер юзига қайтса, ўзларини унинг издошлари дея атаб, унинг номи билан ўзаро қон тўкаётган секталарнинг кўплигидан ҳайратда қолар эмиш. Ҳудди шунингдек, Будда ҳам ўз ғояларини Будда ғоялари сифатида ўтказишга уринаётган мазҳабларнинг кўплигидан лол қоларди. Бироқ мазҳабларнинг кўплигига қарамай буддавийлар, Оврўподаги христианлардан фарқли ўлароқ мазҳабларараро

йирик урушлар қилмаганлар. Шу маънода, Будданинг инсониятга таъсири Исо алайҳис-саломникидан каттароқдир.

Гаутама Будда фалсафасининг янгилиги, ўзига хослиги, кучлилиги унинг Ҳиндистон ташқарисига ҳам кенг тарқалиши ва узоқ вақт ўз таъсирини сақлаб қола билишини таъминлади. Мана шунинг учун ҳам Гаутама Будда инсоният тарихидаги энг буюк юз шахс рўйхатининг олд қаторидан ўрин олган.

Жалолбек ЙЎЛДОШБЕКОВ
тайёрлади.

Санъат муайян даврнинг маданий мезонларини белгиловчи омил сифатида ҳам аҳамиятли. Шунинг учун у жамиятнинг ижтимоий соҳаларида фаол бўлмоқлиги лозим. Ҳайкалтарошликнинг маҳобатли тури юқоридаги талабларга жавоб бера олади.

Мустақилликнинг дастлабки заруратлари иқтисодий-сиёсий ўзгаришлар билан бир қаторда ўзлигимизни англашдан бошланган эди. Ўтмиш саҳифаларимиздан ўрин олган маърифат пешволарининг ижодий фаолиятлари кенг миқёсда ёритилиб, уларнинг шахсиятларини ҳурмат-эҳтиром билан хотирлаш ва абадийлаштириш каби муқаддас бурчимизни бажаришга имконият яратилди. 1991 йилдан буён ҳар йили бир ёки икки буюк сиймоларимизга ёдгорлик ҳайкаллар барпо этилаётганлигининг асосий сабаби ҳам шунда. Сўнгги ўн йил давомида яратилган ёдгорлик ҳайкаллар бир жиҳатдан ижтимоий ҳаётдаги маданий эҳтиёжларни таъминлашга хизмат қилса, унинг бошқа ижобий кўриниши ўзбек маҳобатли ҳайкалтарошлигининг миллий хусусиятлар асосида шаклланаётганлиги билан изоҳланади. Мустақиллик йилларида ўрнатилган маҳобатли ҳайкалларнинг ишланиш услубида аввалги анъаналар давом этаётганлиги сезилиб турса-да, изланишлар миллий хусусиятлар билан уйғун кечаётганлиги яққол кўзга ташланади. Бундай ҳол И.Жабборов, Р.Миртожиев, А.Раҳматуллаев, У.Мардиев, Қ.Норхўрозов, М.Алиев, Н.Банделадзе сингари ҳайкалтарошлар ижодига хосдир. Бу борада, айниқса, Илҳом Жабборовнинг фаолияти ибратлидир.

У яратган ёдгорликларда касб-корлик маҳоратининг юксаклиги яққол сезилиб туради. Илҳом Жабборовнинг ижодида тарих реал ва этник унсурларда ўз ифодасини топади. Маълум тарихий давр, маданий ҳаёт тўғрисида фикр уйғотиб, тафаккурни бир зум бўлса-да ўтмиш билан боғлайди. Амир Темур, Аҳмад ал-Фарғоний, Жалолиддин Мангуберди, Бобораҳим Машраб каби маҳобатли ҳайкалларда бу хусусиятлар ўз ифодасини топган.

МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИ ҲАЙКАЛТАРОШЛИГИ

(ҳайкалтарош Илҳом Жабборов ижоди мисолида)

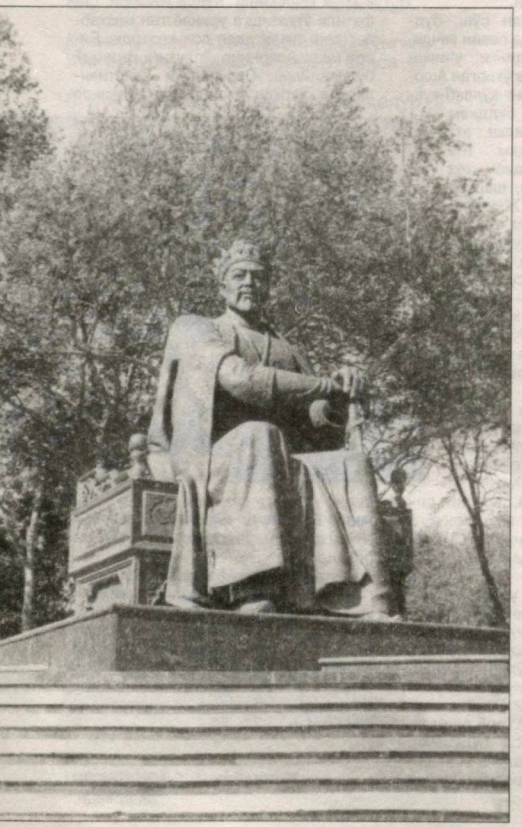

1992 йилда яратилган «Машраб» ёдгорлиги (Наманган). Илҳом Жабборовнинг истиқлол даврида яратган илк асарларидан. Монумент боғ дарвозасидан 30 метр ичкарига ўрнатилган бўлиб, дарвозага қарама-қарши тарзда жойлаштирилган. Унинг бу тарзда ўрнатилиши ўзига хос мазмунли композицияни вужудга келтиради. Машрабнинг дарвоза қаршисида юриб келаётган ҳолатда тасвирлашини, бутун ҳаёти комилликка эришиш мақсадида она-тупроғидан ташқарида дарбадарликда кечган шоир ҳаёти ҳақида ҳикоя қилади. Ҳайкалтарош монумент либосига жиддий эътибор қаратиб, шамолнинг ғойибона таъсирини либос ҳаракатларида акс эттиради. Ёдгорлик шакл-шамойилининг гўзаллиги боғ тароватини янада мунаввар этади.

Ҳайкалтарош 1993 йилдан бошлаб соҳибқирон Амир Темур образини яратиш устида навбатдаги изланишларни бошлаб юборди. Амир Темур образига қайта-қайта мурожаат этиб, идеалидаги рамзий қиёфани яратишга муяссар бўлди. Унинг дастлабки намунаси мамлакатимиз пойтахтига ўрнатилди.

Тошкентдаги Соҳибқирон номи билан аталувчи хиёбондаги отлиқ ҳайкал ўзининг улуғворлиги билан Амир Темурга мос ху-

сусиятларни очиб беради. Жанг майдонидан зафар қучиб қайтаётганлиги амирнинг салобати, унинг жўшқин ва шашти қайтмаган тулпори воситасида равшан сезилиб туради. Айниқса, ҳайкал ост лавҳига битилган «Куч адолатдадир» ҳикмати юқоридаги хусусиятларни жонлантириб кўрсатади. Монументда ўзига хос ритмик такрор ва кескин ҳаракатлар мужассамлашган. Ифодавий восита ўрнида танланган йирик ва майда унсурлар аниқ мақсадда қунт билан амалга оширилганлигидан далолат беради. Ёдгорликнинг умумий кўринишида Европа ҳайкалтарошлиги анъаналаридан таъсирланиш аломатлари ҳам кузатилади.

И. Жабборовнинг Амир Темурга бағишланган яна бир ёдгорлик ҳайкали тахт-маснадда ўтирган ҳолатда ифодаланган (Самарқанд). Ҳайкалнинг композицион тузилишида теран маънолар жамланган. Мустақиллик туфайли қайта тикланган анъаналаримиз қаторида буюк бобокалонимиз ўз Ватанига қайтгандек туюлади. Соҳибқироннинг либосларидаги бежирим безакли тасвирлар ҳайкалга ҳусн бағишлаш мақсадида эмас, балки ўша даврда санъат ва маданият юксак даражада тараққий топганлиги ва бунинг асосий сабабчиси соҳибқироннинг ўзи бўлганлигига ишорадир. Асарда бошқа бир маъно ҳам мавжуд.

Бир пайтлари ўзи идора қилган мамлакат ҳозирда тинч-фаровон тараққий топаётганлигидан мамнунлик аломатлари унинг юз тузилишида тўла ифодаланган.

Шаҳрисабзда ўрнатилган ҳайкалда (1996 йил, гипс) тарихий лавҳа кўз ўнгимизда гавдаланади. Соҳибқирон тепаликда онаюртининг осойишталигини кузатаётганлиги ёки худудий чегараларни мустаҳкамлаш борасида режалар тузаётгани хусусида ҳикоя қилади. Умуман, бир образга бағишланган учала ҳайкалда ҳам турли кўриниш ва ғоялар илгари сурилган. Монументларни яхлит кўринишда такрорлайдиган жиҳатлари уларнинг юз қисмидагина кўзга ташланади. Ҳар бири ўзига хос бадиий, ифодавий хусусиятлари билан алоҳида аҳамият касб этади.

1998 йилда ҳайкалтарошнинг ижодига мансуб «Аҳмад ал-Фарғоний» (Фарғона ва Қува шаҳарлари), «Жалолиддин Мангуберди» (Хоразм) ҳайкаллари яратилди. Ўрта асрларда «Шарқ Аристотели» номи билан танилган аллома ал-Фарғоний онатупроғида рамзий қиёфада гавдаланди. Ҳайкал аллома туғилиб ўсган вилоятнинг маркази ҳамда Қува туманига ўрнатилди. Бу икки ёдгорлик ҳам ишланиш услубига кўра бир хил йўналишда, ташқи тузилиши ва ички оламидаги ифодавийлиги бўйича эса қарама-қарши тарзда тасвирланган. Фарғонадаги ҳайкалнинг ифодавий талқини, бутун умри мобайнида йиққан илмий меросини озод ва обод Ватанига тортиқ қилаётган ҳолатда намоён бўлади. Образда руҳий комиллик, ақлан етуклик ҳамда мутафаккирлик ўз аксини топган.

Қува шаҳрида ўрнатилган монумент Фарғонадагидан кескин фарқ қилади. Аллома ерга тикилган ҳолатда хаёл уммонига чўмган қиёфада тасвирланган бўлиб, у бутун умр ақлий фаолият билан яшаганлиги асар ғояси сифатида очиб берилади. Ал-Фарғоний образи ифодаланган бу икки монумент ўз даврининг ижтимоий муҳити ҳамда шахсий даражасидан келиб чиқиб, ўзига хос меъморий унсур билан

уйғунлашган тагликка ўрнатилган. Шулардан кўриниб турибдики, алломалар образини яратишда ҳар бир элемент аҳамиятли. Асар атроф-муҳит билан уйғунлашса, янада яхши натижа беради.

Мустақиллик йилларида яратилган маҳобатли ҳайкаллар сирасида бутун умрини Ватан озодлиги, бахт-саодатига бахшида этган тарихий қаҳрамонларимиздан бири Жалолиддин Мангуберди монументи алоҳида аҳамиятга эга. Мазкур монумент мавжуд ёдгорликлар орасида ўзининг маҳобатлилиги билан ҳам ажралиб туради. Унинг шаклан бетакрор пластик ҳаракатларида довюраклик, ватанпарварлик ҳамда маънавий баркамоллик белгилари намоён. Жалолиддин Мангубердининг 800 йиллик юбилейига бағишланган Илҳом Жабборовнинг лойиҳасига биноан яратилган мазкур монумент 1998 йилда Урганч шаҳрига ўрнатилди.

Бир сўз билан айтганда, истиқлол даври ҳайкалтарошлигининг ғоявий талқини кескин ижобий ўзгаришларга бой бўлди. Илҳом Жабборовнинг юқорида қайд этилган асарларида бу хусусиятлар яққол намоён бўлади.

Дилмурод ПЎЛАТОВ,
Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти ходими

ОҚСОҚОЛСИЗ – ЭЛ БЎЛМАС

Ўзбек миллий моделининг ўзига хос жиҳати ўз-ўзини бошқариш тизимига истиқболда устуворлик бериш тамойиллари ишлаб чиқилганлигидадир. Бунда асосий эътибор, айниқса, маҳалла фуқаролар йиғинига қаратилади. Мамлакатда тинчлик, осийишталик, барқарорлик бўлишида маънавият ва маданият маскани бўлган маҳалланинг ўрни нечоғли салмоқли экани аждодларимиз тажрибасидан маълум.

Юртимиз ижтимоий ҳаётида, турли даражадаги тадбирларда маҳалла аҳлининг фаоллигини ошириш, бунда ёшларнинг иштирокини таъминлаш ҳам аҳамиятлидир. Бунда уларнинг ўз ўринларини белгилашлари муҳим. Чунки ҳар қандай оммавий тадбирда шарқона удумга биноан қариялар, меҳмонлар, ота-оналар ҳурматда, ёшлар хизматда бўлади. Бу миллий маданиятнинг амалдаги кўринишидир.

Шарқда, жумладан, ўзбек халқида оиланинг мустаҳкамлиги, тежамкорлиги, хонадоннинг осойишталиги асосан аёлларга боғлиқ. Биз салбий ҳолатини кўрсатаётган тўй ва маросимлардаги аксарият янги-янги урф-одатларга айнан аёллар ташаббускор бўлиши уларнинг маънавияти хиралашаётганини кўрсатади. Бунинг олдини олиш мақсадида мавжуд удумлар, тўй ва бошқа миллий маросимларни бозор муносабати тамойиллари ва асл миллийлигимизга мос тарзда, ихчам ўтказишга "Маҳалла" жамғармасининг тавсиялари ишлаб чиқилди.

Маҳалланинг яна бир муҳим томони миллий анъаналарни амалий рўёбга чиқаришдаги бевосита иштирокидир. Бунда маҳалла нафақат иштирок этади, шу билан бирга ўзига хос тарзда тарғиб қилади. Тарғибот доим бир хил усулда эмас, янги-янги, оддий, содда йўналишлар билан бойиб боради. Маҳалла ўзига хос маданий-маърифий ижтимоий қатлам, деб эътироф этилди. Бу ижтимоий қатлам жамиятдаги барча синф ва гуруҳлар вакилларини бир жойга тўплаб, йиғиб ҳосил қилинади.

Фуқаролар маънавияти, ижтимоий фаоллигини шакллантиришда маҳалланинг ўрни беқиёс. Бу жараённинг қай даражада мукаммал, теран бўлиши кўп жиҳатдан маҳалла оқсоқолига боғлиқдир. Халқимизда "Карвонсиз йўл бўлмас, оқсоқолсиз эл бўлмас", деган мақол бор. Оқсоқол — жамиятда фаолият кўрсатаётган алоҳида шахс. Унинг маънавияти қай даражада юқорилиги у бошқараётган маҳалланинг равнақи, маҳалладаги ободончилик, оилалар тотувлиги, ёшлар камолоти даражасида намоён бўлади. Бир сўз билан айтганда, оқсоқоллар маҳалла суянчи ва таянчи ҳисобланиб, маҳалланинг осойишталиги, барқарорлиги, халқ фаровонлиги, келажаги учун қайғурадиган мураббий ҳисобланади. Умуман, маҳалла ишларини юритишда, унинг обод бўлишида оқсоқолнинг роли ғоят катта.

Ҳозирги кунда маҳалла йиғинлари ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари миллий анъаналарга мувофиқ, мамлакат ижтимоий ҳаётида жуда катта ўрин эгалламоқда. Бу бевосита кучли давлатдан кучли жамиятга томон сифатий ўзгаришнинг нишонасидир. Ҳозирда инсоний фазилатлардан бўлмиш меҳр-мурувватнинг амалда намоён бўлишида ҳам кўп жиҳатдан маҳаллалар етакчилик қилиши аҳамиятлидир.

Маҳаллада юзага келган мавжуд муаммоларни бартараф этишда маҳалла оқсоқоли, унинг маслаҳатчилари, маҳалла сардори, шу ҳудудда жойлашган мактаб, ташкилот, корхона раҳбарлари ҳамда маҳаллада яшаётган ҳар бир қариёш ўзининг қимматли маслаҳати, амалий ҳаракати, моддий кўмаги, билим ва тажрибаси билан доимо ҳамкорликда, бамаслаҳат иш юритишлари билан бартараф этиш мумкин. Шу билан бирга маҳалланинг шахс ижтимоий фаоллигини шакллантиришда қуйидаги тадбирлари амалга оширилса, мақсадга мувофиқ бўлади:

— Маҳалла оқсоқоллигига номзодлар сайловдан уч ой олдин маҳалла жамғармаси ҳисобидан ўқитилиб, уларнинг тайёргарлиги синовдан ўтказилиб, номзодлар рўйхатига киритиш;

— Ҳар бир маҳалланинг ижтимоий нуқтаи назардан ривожланганлиги, маҳаллада яшаётганларнинг илмий салоҳияти, аҳолининг ёш хусусияти, миллий таркиби ва бошқа жиҳатларига қараб ўзларининг истиқбол дастурини тузиш, шунга биноан ўзларининг тадбирлар режасини ишлаб чиқишларини доимий эътиборга олиш;

— Шахснинг ҳаёти ва саломатлигига қарши ҳуқуқбузарликлар асосан маиший жанжалдан келиб чиқишини ҳисобга олган ҳолда маҳалла йиғинлари ҳузурида "Маҳалла адолат суди" ташкил қилиш.

Юқорида эътироф этилган фикрларга "Обод маҳалла йили"дан чиқарилган хулосалар ва келажакда амалга ошириладиган амалий ишлар моҳияти, асл қийматини белгилаб олиш учун қўлланма сифатида қаралса, мақсадга мувофиқдир.

Сайёра Тўйчиева,
фалсафа фанлари номзоди.

Санъат сеҳри

Ўзбекистонда дутор бас чолғу ижрочилигини йўлга қўйиш, мактаб яратиш, сифатли чолғулар тайёрлаш, ҳамда ёшларга таълим-тарбия беришда, Ашот Константинович Назаровнинг хизматлари каттадир. Ўзбекистонда ва ундан ташқарида дутор бас ижрочилик санъатида мавжуд ютуқларнинг кўпи бевосита унинг номи билан боғлиқдир. А.Назаров Ўзбекистон Давлат консерваторийсида кўп йиллар давомида ижодий фаолият кўрсатиб, ушбу даргоҳда 42 йил мураббийлик қилиб, ўзбек халқ чолғулари йўналиши, дутор бас чолғу ижрочилиги бўйича 50дан ортиқ созанда-ижрочиларни тарбиялаб етиштирди.

Ашот Назаров 1923 йилда Украинанинг Харьков вилоятида ишчи оиласида дунёга келди. 1929 йили уларнинг оиласи Тошкентга кўчиб келади. Назаров меҳнат фаолиятини 1947 йилдан Ўзбекистон давлат филармонияси қошидаги ўзбек халқ чолғулари оркестрида бошлади. 1951-1956 йиллари ҳам оркестрдаги ишини давом эттирди, ҳам Тошкент Давлат консерваториясининг ўзбек халқ чолғулари факультетида дутор бас чолғуси бўйича тахсил олди. 1960 йилдан Хамза номидаги Тошкент давлат мусиқа билим юртида, 1961 йилдан Тошкент давлат консерваториясида ўқитувчи лавозимида иш фаолиятини бошлади.

Кўп йиллик фаолияти мобайнида дутор бас чолғуси юзасидан бир қанча дарслик ва қўлланмалар яратди. Ашот Назаровнинг кўплаб талабалари дутор бас чолғуси бўйича турли йилларда ўтказилган Республика кўрик-танловларининг лауреати бўлдилар. Ҳозирда улар юртимизнинг турли маданият, санъат муассасаларида ижодий фаолият кўрсатиб, ёшларга устоз сабоқларини ўргатиб келмоқдалар. Улар орасида Ўткир Орипов — Глиэр номидаги Республика ўрта махсус мусиқа мактаб-интернатида, Сайдулло Муқимов — Бухоро давлат мусиқа билим юртида, Муҳаммаджон Бадалов — Гулистон давлат мусиқа билим юртида, Салоҳиддин Эралиев — Андижон вилоятида, Сирожиддин Муҳаммадиев — Қашқадарё вилоятида, Ўктам Сайдалиев — Наманган вилоятида, Шерзод Умаров — "Суғдиёна" ўзбек давлат халқ чолғулари камер оркестри жамоасида устоздан олган сабоқларига таянган ҳолда муваффақиятли меҳнат қилишмоқда.

Қадимий чолғуларимиз қаторида ўзбек халқининг руҳиятини ифода этувчи чолғулар ҳар доим авлодлар томонидан ардоқланиб келинган. Айниқса, халқимиз маънавий бойлигининг авлоддан-авлодга ўтиши, ривож топишига хизмат қилган, гўзал ва фалсафий оҳангга эга дутор бас ҳам ана шундай чолғулардан эканлиги замонавий ижрочилик амалиётида исботланиб, равнақ топиб келмоқда.

Зулхорбек ТУРОПОВ,
Ўзбекистон давлат консерваторийси
катта ўқитувчиси

Чор Россияси томонидан Туркистонга аҳоли кўчириш сиёсати ва унинг аграр соҳадаги оқибатлари

Туркистонда мустамлака бошқарув тизими қарор топгач, Чор Россияси ўлкада қатъият билан тадрижий равишда чуқур ва узоқни кўзлаган ижтимоий стратегияни амалга ошириб борган эди. Бу ижтимоий сиёсат Туркистон халқларига нисбатан рус шовинизми, улуғ миллатчилик руҳини ўрнатишга қаратилиб, биринчи галда туб аҳолининг иқтисодий манфаатларига зид эди. Чунки Россия Туркистонни руслаштириш ғояси билан иш кўрди. Ушбу жараён эса ўз навбатида кўпқиррали бўлиб, бир томони ўлкада аграр сиёсат билан, иккинчи томони Туркистонда саноат учун хомашёни қайта ишлаш, айрим озиқ-овқат ишлаб чиқариш соҳаларини ташкил этиш бўйича буржуазия унсурларининг ўлкага кўчириб келтирилиши билан боғлиқ кечди. Бундай сиёсат мустамлакачилар учун «марказий масала» мақомида муҳим эди.

Туркистонни руслаштириш сиёсатининг асосий омили Россиядан деҳқон ва майда помешчикларни Туркистонга ташкилий кўчириш ҳамда ўз ҳолича кўчиб келган рус мужикларини ер билан таъминлашдан иборат эди. Ушбу тадбир амалда империянинг ҳарбий-сиёсий мақсадларини ижтимоий таянч билан таъминлашга қаратилган эди. Зеро, рус ҳарбий маъмурларидан бири «Бизнинг ишимиз аввало русларники, миллий рус иши. ...ер уларники эмас, балки давлатникидир. Ўтроқ рус аҳолиси уларни сиқиб чиқариши ёки бутунлай қириб ташлаши керак», — деб ёзган эди.

Туркистонга русларнинг кўчиши истилодан кейинги дастлабки йилларданоқ бошланган эди. Бу ҳаракат, юқорида таъкидланганидек, маъмурий, ҳарбий хизмат доирасидан бошланиб, кейинчалик, Россиянинг ўлкадаги мустамлакачилик мавқеи мустаҳкамланган сари тобора оммавий тус ола борди. Қолаверса, рус аҳоли сонининг Туркистон бўйлаб қўрғон, хуторлар кўринишидаги жойлашуви шимолий районларда нисбатан илгарироқ бошланиб, 1860-1890 йиллар орасида ўзига хос инфраструктура кўриниши даражасига етган эди.

Туб аҳоли ерларини кўчирма русларга тақсимлаб беришда жиддий тартибсизликлар, тажовуз ҳоллари кучли тарзда намоён бўлгани ҳужжатларда ўз ифодасини топган. Жумладан, 1906 йилнинг 12 июль куни Еттисувда бўш ерларни аниқлаш гуруҳига бошлиқ этиб тайинланган коллеж маслаҳатчиси Велецкий Еттисув вилояти бош бошқонига русларни район бўйича жойлаштириш юзасидан таклифларини билдирган. Бунга кўра, туб аҳоли фойдаланиб келган ерлар гўё улар учун ҳаддан зиёд кўп эмиш. Бунинг устига улар, эмишки, ҳам суғориладиган ерларга, ҳам катта-катта яйловларга эга эмишлар. Шу сабабли туб аҳолининг ердан фойдаланишини меъёр билан чеклаш лозиммиш. Улардан тортиб олинган ерларни табиийки, русларга тақсимлаб бериш режалаштирилган. Бу таклифнинг туғилишига сабаб шу ҳужжатнинг ўзидан англашилади: 1905 йил 17 мартида Россия деҳқончилик ва давлат мулки вазирлиги Еттисув ўлкасида «табиий-тарихий ва хўжалик статистик» тадқиқот (таҳлил) ўтказиш, у ерда кўчирма рус аҳолисини жойлаштириш имкониятларини ўрганиш масаласи бўйича гуруҳ тузган. Мақсад: 1) Кўчирма рус аҳолиси учун ерларни аниқлаш; 2) туб аҳолининг ортиқча ерларини колонизация қилиш мақсадида давлат ерларига айлантириш. Лекин ушбу гуруҳ йўриқномага мутлақо амал қилмаган. Ваҳоланки, ҳужжатда айтилишича, районда ўтказилиши лозим бўлган аниқлаш ишларини охирига етказмай туриб, у ерларда рус поселениелари тузиш қатъий чеклаб қўйилган эди.

Россия маъмурларининг кўчирмачилик сиёсатидаги ўзбошимчаликлари ҳақида Туркистон ўлкаси генерал-губернаторлигига бир неча бор махсус докладномалар юборилган. Уларда Еттисув ва Фарғона вилоятларидаги кўчкинчи русларга ер тақсимлаш жараёни қоидаларга зид тарзда олиб борилаётгани таъкидланган. Хусусан, бу ерда иш кўрган ер тақсимлаш гуруҳининг иши маҳаллий аҳоли орасида норозиликка сабаб бўлиши мумкинлиги кўрсатилган. Бунда генерал-лейтенант Ионовнинг фикри келтирилиб, мазкур ер тақсимлаш гуруҳини чақириб олиш таклиф этилган. Туркистонни тўла эгаллашдек давлат аҳамиятига молик масала олдида бу каби огоҳлантирувчи мулоҳазалар атайлаб эътиборга олинмаган. Аксинча, бу масалаларда одилона йўл тутишга чорловчи баъзи мулоҳазакор мустамлакачи маъмурлар ишдан четлатилган. Жумладан генерал-лейтенантлар Гродеков, Ионов, ва бошқалар, истеъфога чиқарилган.

Бу Россия мустамлака маъмуриятининг Туркистон маҳаллий аҳолисига нисбатан муносабатини яна бир далолатдир. Ваҳоланки, таъкидлаганимиз ҳужжатда гўё туб аҳолининг ерга эгалик анъаналарини бузмаслик, уларнинг «ортиқча» ерларини кўчирма аҳолига бериш ҳақида гапира туриб, бундай банд киритилган: 1) аҳолини ер билан таъминлашда ярим кўчманчи ва кўчманчиларни кўчирма (рус) аҳоли билан бир хил асосларда қаралсин. Бу банд туб аҳолининг ерга бўлган тарихий ҳуқуқларини тўғридан-тўғри инкор этарди. Улар ўз ерларида кўчкинчи руслар билан бир хил ҳуқуққа эга қилиндилар.

Кўчирмачилик сиёсатига Россия давлат сиёсати сифатида қаралиши Туркистон Генерал-губернатори их-

тиёрида алоҳида вазифалар мутассадиси Половцовнинг «Билдиришномаси» да яққол кўринган. Ҳужжат 1899 йил 28 июнь куни ёзилган.

Унда айтилишича, Половцов Туркистонга, хусусан, Тошкент шаҳрига етиб келган рус деҳқонлари ва бошқа тоифа кишиларининг қай тарзда рўйхатга олиниши ҳамда вилоятларга тақсимланиши масаласини махсус топшириқ асосида ўрганиб чиққан. Ҳужжат матнидан аён бўладики, 1899 йилда русларнинг Туркистонга келиши анча жадал тус олган. Бу жараённи ҳужжатлаштириш, бирон тарзда рўйхатлаштириш ишлари Тошкентда етти кишидан иборат комитетга юклатилган. Лекин бу маъмурий бўғиннинг хизмати келувчи русларнинг барчасини қамраб олишга ожизлик қилган. Половцовнинг маълумотига кўра, Тошкент рус кўчирмачилиги (ва ихтиёрий кўчиб келиш) жараёнда бир бўғинни ташкил этган холос. Россиядан миграция Туркманистон, Самарқанд, Урсатьевскдан Фарғона водийси томон ёйилиб кетаверган. Натижада кўчиб келувчилар билан шуғулланувчи Тошкент гуруҳи бутун манзарани тўлиқ ҳисобга олишга қодир бўлмай қолган. Бундан ташқари Сирдарё чизиғи бўйлаб руслар Еттисувгача кириб бориб, йўл-йўлакай турли аҳоли пунктлари атрофида ўрнашиб қолаверган. Шундай шароитда ҳисобга олиш комитети ихтиёрида Тошкентда кўчиб келувчиларга биргина вақтинча бошпана бўлган. Унга сиғмаганлар эса шу ердаги майдончада жойлашган. Санитария ҳолати ёмон, турмуш учун энг зарур нарсалардан холи бу каби «бошпана» одамларни узоқ сақлолмас эди. Половцовнинг бу маълумоти вазиятни тўла тасвирлаб беролмайди. Шунга қарамай, ушбу «Билдиришнома» кўчиб келувчилар ҳаракатининг айрим жиҳатларига аниқлик киритади. Масалан, Авлиёота, Чимкент уездларида 200 оила илгарироқ ташкил топган рус поселениелари аҳолиси ихтиёрида батраклик қилиб кун кўраётган эди. Иккинчи гуруҳ — 50 оила Марғилон уездида кун кўрган. Шунга ўхшаш кўплаб, ҳали ҳисобга олинмаган кўчиб келувчи рус аҳолини рўйхатлаштиришда жиддий ўзгариш қилиш лозимлигини Половцов алоҳида таъкидлайди ва ёзади: «Бу йил (1899 — О. С.) баҳорда келувчилар бироз кам бўлди. Лекин ёзда ва кузда уларнинг сони кўпайиб кетиши кутилади. Бунга Россия марказида кўплаб уездлардаги иқтисодий танглик сабаб бўлиши табиий. Кўчиб келувчи аҳоли Сибирга ва Туркистонга интилмайди, дейиш қийин. Уларнинг йўлини тўсиш, тўхтатиб қолишга уринишнинг бефойдалиги эса исбот талаб этмай қўйди. Бу масалада фармонлар, мажбурий чоралар ҳам самарасиз. Бу вазият ўз хоҳиши билан миграция қилаётган, давлат назоратидан ташқари кўчиб келаётган рус аҳоли сонининг кескин кўпайишига олиб келади».

Половцов ўз номасида бу назоратсиз ҳолатдан қутулишнинг бир қатор чоралари ҳақида маслаҳатлар беради. Жумладан, келувчи рус деҳқонларига баҳорикор экин турлари учун қулай ерлардан бўлтаклар ажратиб бериш ҳақидаги илтимосномаларини қондириш ва бошқалар.

Ушбу ҳужжатнинг қиммати шундаки, унда Туркистонга давлат назоратисиз кириб келган аҳоли кўпчиликни ташкил этгани аён бўлади. Бунга эса 1893 йил февраль ойида қабул қилинган кўчирма аҳолини Туркистонга жойлаштириш ҳақидаги подшо маъқуллаган «Қонун»да ўз ихтиёри билан келган рус аҳолиси давлат назоратида кўчирма қилинганлар билан тенг ҳуқуққа эга қилиб қўйилганининг Россиядаги ноҳор оммага маълум бўлгалиги сабабдир. Ушбу ҳолат кўчиб келувчилар оқимини кучайтирган. Туркистонда рус миллатига мансуб аҳоли сонини кўпайтиришга қаратилган ишлар мустамлакачилик режаларининг асосий йўналишларидан бирини ташкил этган. Лекин мавжуд ҳужжатларнинг кўрсатишича, Россия ҳукумати бу жараённи ўз назоратида тутиш имкониятига доимо эга бўлавермаган. Гап шундаки, XIX аср охирида Россия аграр тизимининг умумий ҳолатида жиддий муаммолар мавжуд эди. Қашшоқлашган деҳқонлар орасида умумий норозилик кучайиб бораётган эди. Айни шу вазиятда Россия учун Туркистон ўлкасини ўз истагига мувофиқ хўжалик ҳамда ижтимоий соҳалар бўйича ўзлаштириш, бу ўлкани метрополиянинг зарур хомашё базасига айлантириш муҳим эди. Сиёсий ва маъмурий жиҳатдан Россия Туркистонда ўз мустамлака режимини жорий қилган пайтида ўлкани бошқариш тизимини шундай уюштирдики, бу тизим таркибий жиҳатдан Россия маъмурий тизимидан кўчирма қилинган эди. Бунда маҳаллий аҳолининг ҳудудий жамоатчилик, жамоа мулкчилик анъаналари, ўтроқ ва кўчманчи яйлов хўжалик укладлари эътиборга олинмади.

Россиянинг жорий қилган маъмурий тизимини аҳолига сингдиришда кўчирмачилик сиёсати ва унинг оқибатлари ҳам маълум рол ўйнади. Масалан, тез орада кўчириб келтириб, меъёрий чекланган тарзда тақсимланган ерга жойлаштирилган рус поселокларига нисбатан қўлланган тартибни аста-секин маҳаллий аҳоли орасида ҳам жорий қилишга уриниш майллари пайдо бўлди. Туркистонга кўчиб келган руслар ер билан, албатта, таъминланиши қонуниятга айлана бошлади. Россиянинг камбағал деҳқон қатлами орасида Туркистон ўлкасида «Хазина (давлат) ерлари» тақсимлаб берилаётгани ҳақидаги гаплар кенг тарқалди. Натижада, дастлаб давлат назоратида уюштириш мўлжалланган кўчиш ҳаракати стихияли тус ола бошлади. Шу муносабат билан Туркистон мустамлакачи маъмурлари орасида вазиятни тартибга солиш зарурлиги ҳақида фикрлар ҳам пайдо бўлди. Бир қатор ҳужжатлар кўчириш ишларининг давлат назоратидан чиқиб, баъзан ўзбошимчалик билан маҳаллий халқ ерларини босиб олиш шаклига кира борганини кўрсатади.

XIX асрнинг охирида 1886 йили қабул қилинган Туркистоннинг мустамлака бошқарувини ташкил қилиш ҳақидаги Низомнинг Россиядан Туркистонга аҳоли кўчириш масаласи билан боғлиқ 286-ва бошқа бандларига ўзгартиришлар киритиш ҳамда кўчирма аҳолини Сирдарё, Фарғона ва Самарқанд вилоятларига жойлаштириш бўйича махсус қоидалар ишлаб чиқиш зарурати пайдо бўлди. Россия маъмурлари 1899 йилда шундай қоидалар мажмуини ишлаб чиқди ва 1900 йилнинг 5 июлида Туркистон Генерал-губернаторлиги Кенгашига кўчириш масалалари билан шуғулланувчи Бош штаб томонидан

(давоми 20-бетда)

Олма — муҳаббат рамзи

Халқ оғзаки ижодини уларда ифодаланган рамзий образнинг тарихи, туб поэтик маъноси, муайян матндаги мантиқ кўламини ўргамай туриб, атрофлича талқин этиш мумкин эмас. Шу маънода биз нисбатан кенг тарқалган мева — олма воситасида ифодаланган рамзларни кўриб чиқамиз.

Кўпгина афсона ва эртакларда фарзанд талаб ота-она мушкулини олма ҳал этади. Олмани еган ота-она, албатта, фарзанд кўради. Худди шу йўналишдаги афсоналар аксарият халқларнинг оғзаки ижодида кўп учрайди.

Туркларнинг келини янги уйга қадам қўяр экан, куёвнинг қўлидаги олмани тишлайди. Бу билан у уйнинг шараф ва номусини асрашга ва куёв муҳаббатини қабул қилиб, ундан фарзанд кўришига рози эканлигини ифодалайди. Иккинчи марта турмуш қураётган бева эркакнинг марҳума завжаси қабрига олма қўйиши, унинг кўнгли ва севгиси барибир унда эканини англатади.

Турк халқ ижодида олма фарзанд маъносида келган қўшиқлар ҳам учраб туради. Мисол учун бир қўшиқда:

Kizil elma, beyaz elma,
Tepside dizil elma.
Yar kernek'ten geserken
Ardinan dizil elma.

Маъноси:

Қизил олма, оқ олма,
Лаганда тизил, олма.
Ёр кернекдан ўтар экан,
Кетидан тизил олма.

Бу ўринда қўшиқдаги оқ ва қизил олманинг рамз сифатида биргаликда келиши анча мунозарали. Бу маъно куйловчи ва тингловчи онгида ушбу икки рангнинг уйғунлашган анъанавий маънолари билангина ойдинлашади. Оқ олма — ўғил, қизил олма — қиз фарзанд поэтик маъноларига эга. Уни айни маъносидан келиб чиқиб талқин этсак, лирик қаҳрамон фарзандларига қарата, суйган ёрига, яъни оталарига издош бўлишларини айтмоқда. Қўшиқдаги лаганнинг оила маъносида келишини назарда тутган ҳолда ёндошсак, мисранинг маъноси ойдинлашади.

Олма рамзи билан боғлиқ тасаввур ва мотивларни тадқиқ этишда ўзбек ва бошқа қардош халқларнинг ёзма ва халқ адабиётидаги олма отиш, тақдим этиш рамзий бирикмаларнинг ўрни билан танишиш лозим.

Бизларда олманинг юз
беш тури бор,
Билифилёр, розмарин,
жоноқи, қандил.
Олма тақдим этмоқ — муҳаббат
рамзи,
Олма билан очилар
қонга тўла дил.

Гумроҳ шогирд

Ўзига тушуми тузукроқ «касб» қидириб юрган бир йигит табиб Жорданога шогирд тушибди. Жордано инсонларга шифо ахтарса, шогирди бойиш йўлларини излар экан.

Кунлардан бир кун мамлакат ҳукмдорининг ўғли бетоб бўлиб қолди. Табиб ва шогирд шаҳзодани текшириб кўришди. Жордано шаҳзоданинг касали безарар экани, тез орада тузалиб кетишини айтиб, уйига жўнабди. Шогирд эса, устозини обрўсизлантириш мақсадида шоҳга: «Ўғлингизнинг касали оғир — тузалмайдиган кўринади», деб айтди.

Шаҳзодани қайта текширган бўлиб, унинг тилига бармоғидаги заҳарни суртди. Шаҳзода вафот этди. Бундан ниҳоятда таъсирланган доно табиб тоғ-тошларга бош олиб кетди.

Тез орада гумроҳ шогирднинг қилмишларидан эл огоҳ бўлди. Улар Жорданони излаб, тоғдан топдилар ва яна табиблик қилишини сўрадилар. Табиб эса:

— Мен бир марта эл ишончини йўқотдим, энди фақат тилсиз жонзодлар — ҳайвонлар, қушларни даволашга қасам ичганман, — деб одамлар орасига бошқа қайтмади.

Ғафур Ғуломнинг «Куз келди» шеърidan олинган ушбу парчада гап «олма тақдим этмоқ — муҳаббат рамзи», деб чиқарилган поэтик ҳукмнинг юзага келишига сабаб бўлган воқеалар кўламида, воқеаларнинг тарихийлигидадир. Шубҳасиз, жуда кўп халқлар тарихи, фалсафаси, урф-одати, адабиёти билан яқиндан таниш бўлган муаллиф, шу фикрни айтгунга қадар кўплаб фактларни, ривоятларни ўрганиб, муқояса қилган. Чунончи, олма тақдим этиш, олма отиш — муҳаббат рамзига айлангунга қадар асрлар ўтган.

Олма тақдим этиш рамзийлиги бошқа халқларга ҳам хосдир. Рус халқининг тўй-маросим қўшиқларида ҳам олма муҳаббат рамзи сифатида кенг қўлланади. Масалан:

Я с тех дерев яблочки брала,
Я рвала, брала — милому дарила,
Я с тех пор сударишкой слила.

Маълумотларга кўра, араб истилосига қадар олма отиш Хоразмда ҳам одат ҳисобланган. Олма отиш асосан «қизил гул» байрами вақтида ўтказилган. Олмани гул билан қўшиб, фақат севишганларгина эмас, балки унаштирилган йигит-қизлар ҳам бир-бирларига отишган. Кейинчалик, рамазоннинг иккинчи куни олма отиш маросими ўтказиш урф бўлган. Бунда қиз ўз дугоналари ва янгаси билан қишлоқ яқинидаги боққа бориб арғимчоқ учган. Олдинроқ келиб, дарахтлар ортига яшириниб олган йигитлар севган қизларига олма, турли хил ширинликлар отишган. Халқ урф-одатларидаги бу анъанавий рамзийлик эртак ва достонларга, қўшиқларга ўтган.

Қадимги юнонларда олма энг гўзал аёл муҳаббатининг ифодасига айланган. Тўй куни куёв ва келинчакка олтин рангли олма ва ҳидли кидон олмаси тўёна қилинган. Гўзаллик худоси Афродитага бағишланган турли ишқий парчаларда олма рамзидан фойдаланилган. Юнонистонда ҳатто давлат арбоби Солоннинг буйруғи билан олманинг рамзий маъноси қонунлаштирилган. Бу буйруққа кўра, келин тўй кечаси олтин ранг олма ейиши шарт бўлган.

Эртакларда олма отиш, тақдим этиш ҳолатлари кўпроқ учраса, достонларда бу ўзгачароқ шаклда намоён бўлади. Жумладан, «Гўрўғлининг туғилиши» достонида: Кунларнинг бирида Гўрўғлининг онаси боққа кириб, арикда оқиб келаётган олмани ейди ва кўп ўтмай, ҳомиладор бўлади. Одамлар уни гуноҳкор санаб, гўрга элтиб ташлайдилар. Шунинг учун ҳам Гўрўғли қабрда дунёга келади.

Юқорида кўриб чиқилгандек, олма рамз сифатида икки мустақил туб поэтик маъно ташимоқда: 1) фарзанд; 2) севги.

Олма севги рамзи бўлиб келган тўртликлар, олманинг фарзанд рамзи бўлиб келган шеърларга нисбатан кўпчиликни ташкил этади. Муайян матнда турли рамз атрибутлари асосида бу маъно кўлами у ёки бу тарзда ўзгармоқда. Шу билан бирга, келтирилган мисолларнинг ўзи ҳам, биринчидан, халқ шеъриятда қўлланган «олма» поэтик рамзининг мукаммаллигини, уларнинг узоқ тарихий асосга эга эканлигини, поэтик мушоҳаданинг беқиёслигини кўрсатса, иккинчидан, фольклордан ижодий фойдаланиш зарурлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Шоислом ШОЁҚУБОВ,
Тошкент давлат Шарқшунослик институти ўқитувчиси.

Аёл гўзаллиги

Бир шоҳнинг хонадонида ўғил дунёга келди. Шоҳ фарзандининг келажагини билиш мақсадида мунажжимларни чорлади. Улар юлдузлар жойлашувига қараб: «Агар бола ўн йил давомида қуёш нуридан сақланмаса, кўриш қобилиятини йўқотади», деб башорат қилишди. Чорасиз қолган шоҳ чақалоқни умуман қуёш нури тушмайдиган, қоронғу ғорда асраб, тарбиялашни буюрди.

Орадан ўн йил ўтибди. Шоҳ ғорда тарбияланган ўғлини дунёвий гўзаллик билан таништириб, уни ташқи оламга мослаштириш мақсадида кўплаб қимматбаҳо буюмлар, зеб-зийнатлар, бир қанча гўзал қизларни кўрсатибди.

Ҳамма нарсани ўз номи билан атаган шоҳ қизларга келганда уларни «иблислар» деб таништирибди. Сўнгра ўғлидан кўрганлари орасида нима энг манзур бўлганини сўрабди. Шаҳзода ҳайратини яшира олмай «Иблислар!» деб жавоб берибди. Шоҳ бундан жуда таъсирланибди ва беихтиёр «Аёл гўзаллигининг қудрати нақадар беқиёс!» деб юборибди.

Манзура тайёрлади

Мирзо Улуғбек номли Ўзбекистон Миллий Университети Филология факультети ҳамда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошида ташкил этилган Олий Адабиёт курси тингловчилари журналимиз билан мунтазам ижодий ҳамкорлик қилади. Улар журналимизнинг таҳрир жараёнида, ижодий ишларида бевосита иштирок этиб туришади. Олий адабиёт курсининг дастлабки битирувчилари ҳамда айни пайтдаги тингловчиларидан бир қанчасининг ижодий ишлари аввал ҳам журналимиз саҳифаларида ёритилган.

Бугун Олий Адабиёт курси тингловчилари бизнинг меҳмонимиз. Уларнинг ижодларидан намуналарни Сиз азиз журналхонларга тақдим этамиз.

Таҳририят

Муҳиддин АБДУЛСАМАД

* * *

Сенинг исминг мен билмам, кимман,
Юрагимда туғди оғриқ.
Кафтларимда тўлиб уммон
Тилагимда туғди оғриқ.

Тўрт тарафим кенг нимарса,
Сароблари тенг нимарса,
Қалбим кўзи, енг шимарсам,
Силагимда туғди оғриқ.

Юрак тепар ҳовурларим,
Ўпар... ўпар... ўпар ҳамон.
Жон деган соб бўлганми,
Сувимда туғди оғриқ.

Бир яланғоч дайр бўлсам,
Шул яланғоч саҳр қилсам.
Адашсам-у, сал қайрилсам,
Қўрғимда туғди оғриқ.

Сенинг исминг мен, билмам, кимман,
Юрагимда туғди оғриқ.
Кафтларимдан тошиб уммон
Тилагимда туғди оғриқ...

* * *

Сенга эркалайди бир эрка сабо,
Эрта ўйлантирар ишқсиз дунёнинг.
Мен — Сенга асирнинг — бахтини бу ажно,
Бахтсизлигинг — менга суянган дунёнинг.

Тўкилиб тўлмаган ғарибгина қўйлимга
Айтмасанг, Сендан айланаман мен.
Сен учун севгини солиб қўйнимга,
Яшалиман жонни ёлғиз бўлиб тенг.

Гоҳо юрак ёлғиз қўяди доғда,
Балки бу ушлаймас орзудан дарак.
Тонгда кўрдим, оғ, бу бир хавас — бошда
Гулга юзни босиб уялар капалак.

Кўкда учмас ҳатто оққуш ҳам ёлғиз —
Сев-да, бу оламда ишқдан дилда.
Юр, кетдик, ошиқлар солмай ҳали из
Истасанг, гулқўрға ёпинган қирга.

Сенга эркалайди бир эрка сабо.
Эрта ўйлантирар ишқсиз дунёнинг.
Мен — Сенга асирнинг — бахтини бу ажно,
Бахтсизлигинг — менга суянган дунёнинг.

Шуҳрат ТОҲИР

Салтанат ШОДИЕВА

* * *

Бир лаҳза, атиги бир лаҳза
Кўзларингни кўриб, қувониш учун,
Мени кеча жонимдан қийнаганим рост!

Бирдан, атиги бирдан фурсат
Менга сенинг дард тўла ингоҳларингни
Гарданларин кўзимга сурмоқлик учун —
Ҳаёт билан қаттиқ ўйнаганим рост!

Битта сўз. Шу сўзни эшитмоқ бўлиб
Ҳижрон маромига тўнмаганим рост!
Бир умр... Кечирсин, бу битта умр —
Сенга севмоқликка камлик қилади!

Адиба УМИРОВА

* * *

Мен кулиб-кулиб бир илонни судидим,
Ханна қолиб ундан сўрадим нажот.
Совуқ юзларига юзимни қўйдим,
Импирма ёнл ёндим. Бемеҳр, ҳайҳот!

Кафтида аваллаб асради жоним,
Тишлари ишқалаб тилим тишлади.
Ўзимнинг бераҳм, содиқ илоним,
Менинг юрагимда ёзлаб, қишлади.

Кўзларн ипроили қараб тўймайман,
Лабларим лабидан заҳар ялади.
Бўйинга осилиб бир зум кўймайман,
Дарахтнн қуригандай ҳиссиз қуладн.

Дилда очр ботар тош сиёналари,
Унинг бор бойлигн ҳам, андухларим.
Соғларим толаси ҳазиналари,
Кўриқлаб ётади сир сандиқларим.

У пардай беозор, беднл илонним,
Бош уриб келади бармоқларимга.
Ташлаб кетолмайман, нега, Худойим,
Чирмашиб ётади оёқларимга.

Қалбимда бошланар қиёмат қойим,
Ўпласам ўпламас, қулсам қулмайди.
Менинг оқ илоним, оппоқ илонним,
Бир айбн — севишни билмайди.

* * *

Билмадим, бу не сир... қандайин таҳдир
Кафтимга тўкилиб келаяпти осмон...
Тўққизинчи қават... буюклик бахши,
Тўққизинчи қават... сир тўла ошён.

Зиналар тўкилиб қолар изимдан,
Етаман... бўзимга тиқилар жоним.
Менинг оёқларим титроқ изимда...
О, ўзимдан кетиш шунча осонми?

Ўзини тутолмай типирар тутқинлар,
Зиналар нафасин ростлолмай халак.
То ўша... қадрдон эшикка қадар
Етгунча... юрагим югади ўплак.

Эшиклар очилиб кетар ниҳоят,
Кўз олдимда дунё ўзимдай қарахт.
Ортда нафлат босган саккизта қават,
Ортда саккиз қават — бахтдан бебаҳра.

Зумрад ВАҲОБОВА

Гулбаҳор ОРТИҚХЎЖАЕВА

* * *

Бозор...
Кор ҳам ёғди, номард завонинг
Хатосини сездн юрагим.
Бугун мен ҳам бир хато қилдим,
Юрагимни эзди юрагим.
Ўтинаман, яшадан безма,
Кўриб кетсин яхшилик ёққан қор.
Бошқаларга парво қилмайлик,
Ахир бозор — кампамо дилдор!
Шу ҳайлда кўлага ишдим,
Ҳайрон лабн кўрибман ўзи.
Ана, қуёш кулаяпти-ку,
Нега менинг киприкларим ҳўл?!
Ён атрофда нотаннишлар кўп,
Таништлар ҳам... фақат сен йўқсан!
Энди билдим асл исмининг —
Юрагимга отилган ўқсан!

* * *

Мен куздим,
Сен куздинг,
Омад кулмади.
Мен билдим,
Сен биздинг,
Отанг билмади.
Мен кўздим,
Сен кўздинг,
Отанг кўнмади.

Тор экан пешонам,
Севгим сиғмади.
Кўлада сарғардон
Ўқсиб ўлгади
Нолонман,
ҳайронман.
Кездим, девона
Ёнига бор, дея
Севгим кўймади.

Шухрат НАСИМ

(боши 14-бетда)

тақдим қилинди. Қоидалар мажмуига Россия ҳарбий министрлиги бир неча ўзгартиришлар киритди. Кўчириш сиёсатининг асл босқинчилик моҳияти ушбу ҳужжатда сиёсий хаспўшлашдан холи тарзда шу қадар очиқ баён қилинган-ки, буни батафсилроқ таҳлил қилишга қарор қилдик. Қўлимиздаги ҳужжат киритилган ўзгаришларни ҳисобга олиб, сўнгги таҳрир учун генерал-лейтенант Мациевский юборилган. У генерал-лейтенант шу муносабат билан ҳужжат матнига киритилган ўзгариш ва тўлдиришларни изоҳлаш ҳамда баҳолаш билан бирга кўп масалаларда ўзининг тавсияларини ҳам киритиб борган. Ҳужжатда янги тузилган кўчирмачилик қоидалари билан шу масалага оид 1889 йил 13 июлда подшо томонидан (Александр III) имзоланган қонун ўртасида тафовут ва сиғишмайдиган бандларга ишоратлар билан берилган «Қоидалар» ва ушбу қонун оралиғида Россиянинг кўчирмачилик сиёсатини янада жадаллаштириш ва ундан кутиладиган сиёсий мақсадларни янада аниқ ифодалаш томон силжиш кузатилади. Жумладан, ҳужжатда бундай ёзилади: «Ҳарбий министирлик томонидан қоидаларнинг I бандига Туркистонга Россия қишлоқ аҳолисининг фақат православ мазхабидаги қатламини кўчириш ҳақида қўшимча танқид қилинади. Қуйирокда таъкидланадиган турли христиан динининг бошқа турдаги мазхаб ва оқимларининг вакиллари Туркистонга фақат ҳарбий министрнинг рухсати билан кўчирилиши мумкин қилинган. Ҳужжат муҳаррири Мациевский бу бандни танқид қилиб бундай ёзади: «Ҳарбий министрлик кўчириш сиёсатининг айни сиёсий аҳамиятини, бу чора рус фуқаролигини Туркистонда тўлиқ ёйиш воситаси эканлигини ва бу ўлкада империянинг янада мустаҳкамланишига хизмат қилишини ҳисобга олмаган. Ваҳоланки, кўчириш сиёсати империя учун ўта муҳим ва узоқни кўзловчи сиёсий аҳамиятга эгадир. Агар биз кўчиб келувчи аҳолининг диний мазхаб келишмовчиликларидан келиб чиқадиган бўлсак, кўчирма аҳолининг Туркистондаги умумий бирлиги масаласига путур етган бўлади«.

Ушбу ҳужжатнинг бир ўрнида кўчирма аҳолининг диний мансублигидан қатъий назар ҳар қандай чекловларсиз Туркистонга киритилиши зарурлиги алоҳида таъкидланади ва бундан кузатилган мақсад очиқ-ойдин ифодаланади. Бу эса қуйидагича жумлада акс этади. «Кўчирмачилик Туркистонда рус ҳукмронлигини мустаҳкамлаш билан бирга унинг аҳолисини ассимиляция қилишга хизмат қилади».

Шу муносабат билан Туркистонга кўчириш жараёнида тўғридан-тўғри, ҳеч қандай тўсиқларсиз кенг йўл очиб бериш таклиф этилади. Бу ғоя ҳужжатда бундай ифодаланган. «Кўчириш жараёнини ҳар қандай суслатиш ва турли йўлакай таъсирлар билан секинлатиш нафақат зарарли, балки рус таъсирини кучайтириш маъносида бефойдадир, ўз-ўзидан кўриниб турибдики, ушбу мақсад учун руслар айни провославлар таянч сиёсий унсур бўлиб хизмат қилгани ҳолда, бошқа диний мазхаблардаги аҳолининг ролини ҳам камситмаслик лозим».

Мазкур фикрни асослаш учун Мациевский христиан динидаги расколниклар ва уларнинг турли оқимларига мансуб аҳолига хос бўлган одамларни «ҳар томонлама рус одамлари» деб таърифлайди ва уларнинг меҳнаткашлиги турли таъсирларга бурилувчан эмаслиги каби таърифларни келтириб, уларнинг Туркистонга кириб келишини «фақат мақсадга мувофиқдир», деб ёзади. Ҳужжатнинг давомида Мациевский Туркистонни забт этишда иштирок этган, ҳарбий маъмурият тизимида ишлаб, истеъфога чиққан «Туркистон истилоси учун қон тўккан» қуйи мансаб русларни хам Туркистон ерига жойлаштириш масаласини таҳлил қилади. Ҳужжатда айтилишича, 1886 йил Низомнинг 280-бандида бу масала қайд этилган. Энди эса, унга қўшимча қилиб, мазкур тоифага оид русларни уларнинг диний мансублигидан қатъий назар ер билан таъминлаш лозимлиги таклиф қилинади.

Шундай қилиб, кўчирмачилик тўғрисидаги янги қоидалар мажмуига киритилган ўзгаришлар қуйидаги таҳрирда баён этилган:

1. Сирдарё, Фарғона ва Самарқанд вилоятларига Россиянинг Европа қисми губерния ва вилоятларида яшаб келган православ динидаги қишлоқ аҳли ва мешчанлар кўчирилиши мумкин.

Изоҳ: 1) Ички ишлар министрлиги рухсати билан ҳамда министр билан келишилган ҳолда раскольниклар (харбий мажбуриятдан бош тортувчи христиан динининг бошқа мазхаблари — О. С.)

Изоҳ: 2) Туркистон ҳарбий округининг қуйи мансабли амалдорлари истеъфога чиққач уларнинг мазхабий мансублигидан қатъий-назар Туркистон ерларига жойлаштирилиши мумкин.

Ушбу ҳужжатда кўчиришни жадаллаштириш мақсадида Низомнинг баъзи бандларини қулайлаштириш юзасидан таклифлар киритилган. Масалан, Туркистонга кўчирилувчи аҳолига кўчиш юзасидан рухсатнома беришни соддалаштириш, бунда асосий масъулият Россия Ички ишлар министрлигига юкланиб, кўчирилувчилар ҳақида Туркистон генерал-губернатори билан алоҳида келишиб олиш шарти бекор қилинади.

Лекин ушбу банд юзасидан Россия молия министрлиги билан келишиш лозим деб қайд этилади. Бунинг маъноси шуки, молия министрлиги ҳар йили Туркистондаги хазина ерларининг ҳисоб-китоби ҳақида ахборотга эга бўлиши керак, деб ҳисобланган. Туркистонга ўз хоҳишича —рухсатсиз

кўчиб келувчилар сонининг тобора ортиб бораётгани бу каби қўшимчалар пайдо бўлишига сабаб бўлди. Демакки, кўчирмачилик қоидалари кайта кўриб чиқилган даврга келиб Россиянинг Туркистондаги мустамлакачилик тизимини кўчкинчи руслар ҳисобига ижтимоий жиҳатдан кучли таянч билан таъминлашга қаратилган сиёсат ўзининг авж палласига кирган эди.

Ҳужжатнинг 3-банди кўчирмачилик сиёсатини жойлардаги маъмурий бошқарув маҳкамаларидан ажратиб олиб, деҳқончилик ва давлат мулки министрлиги назоратига бевосита ўтказишни, бу орқали кўчирмачилик йўли билан Туркистонда рус колонизациясини кучайтиришни кўзда тутар эди. Жумладан, ҳужжатда бундай дейилади: «Кўчиб келувчилар учун жойларни аниқлаш ва рус қишлоқларини у ерларда ўрнаштириш учун тайёрлаш мақсадида, деҳқончилик ва давлат мулки министрлиги махсус гуруҳлар тузади. Бу гуруҳларнинг фаолияти жойлардаги маҳаллий маъмурий амалдорини ер тақсимлаш вазифаларидан озод этади». Бу қоиданинг киритилиши мазкур министрлик тузган гуруҳларнинг турли хил ўзбошимчалик қилишига имкониятлар яратди.

Россия империясининг Туркистонга русларни кўчириш сиёсати кўп ҳолларда асосан зўравонлик усуллари билан амалга оширилган. Масалан, Туркистон генерал-губернатори маҳкамасига Фарғона вилояти ҳарбий губернатори бошқармасидан 1910 йил 28 май санаси билан йўлланган ҳамда унга илова қилинган ҳужжатларда Андижон туманига қарашли Кўгарт, Жирғатол, Кўкёнғоқ каби қишлоқларда кўчиб келган руслар маҳаллий аҳоли ерларини босиб олганлари аён бўлади. Жумладан, Кўгарт қишлоғида 6821 десятина ердан туб аҳоли қувиб чиқарилган. Қизиғи шундаки, рус маъмурияти кўчирма русларнинг янги жойдаги хўжалигини ташкил қилишга 136000 рублдан иборат каттагина маблағ ҳам ажратган. Гўё бу пулнинг бир қисми ердан маҳрум қилинганларга товон сифатида берилиши ҳам кўзда тутилган. Бироқ ушбу товон пулининг кимгадир тўланганлиги ҳақида ҳеч қаерда, бирор маълумот йўқ. Аксинча, сўз юритаётганимиз ҳужжатга илова сифатида генерал-майор Мустафин имзолаган тушунтириш хатида айтилишича, ўз ерларидан айрилган маҳаллий аҳоли хўжалигини жойлаштириш учун яйлов жойлардан ер ажратилиши, ер миқдори эса янги кўчиб келган руслар ердан катта бўлмаслиги, ажратиладиган ерларнинг давлат тасарруфида бўлиши лозимлиги кабилар қайд этилади. Бунга кўра, Кўгарт ва унга ёндош қишлоқлар аҳолиси амалда ўз ердан бутунлай маҳрум қилинган эди.

Кўриб ўтилган ҳужжат ўзига хос асосларга эгалиги бу масаладаги бошқа ҳужжатлардан аён бўлади: 1905 йил 25 август куни Фарғона вилоят ҳарбий губернаторининг алоҳида топшириқлар бўйича мулозими ўз хўжасига Кўгарт, Жирғатол, Кўкёнғоқ ва бошқа қишлоқлардаги вазият ҳақида батафсил маълумотнома ёзади. Унда Кўгарт қишлоғи тақдирининг бу қадар аянчли тарзда ҳал бўлишига сабаб бўлган омиллар ҳақида гап боради: 1903 йил 10 июн куни Россия императори Николай I босиб олинган Туркистоннинг Сирдарё, Фарғона ва Самарқанд вилоятларидаги давлат ерларига русларнинг ихтиёрий кўчиб бориб, жойлашувига расман руҳсат берувчи қоидаларни имзолади. Бу «Қоидалар» «Сельский вестник» номли нашрда эълон қилинган. Кетма-кет шу газетада қандайдир мухбирнинг (!) Туркистондаги маҳаллий газеталарнинг биридан олиб жўнатган хабари босилади. Унда айтилишича, Фарғона ҳарбий генерал-губернатори генерал-майор Андраненко Кўгарт водийсидаги ерларда рус мужикларини жойлаштириш учун маблағ сўраган. Ушбу хабар Россиянинг ночор қишлоқ ҳудудларида Кўгарт водийси тўғрисида кутилмаган даражада ажиб тасаввур туғдиради. Аввало Еттисув ўлкасининг сув жиҳатидан қийин шароитдаги рус поселениеларидан, Самарқанд атрофидаги рус қишлоқларидан, кейин эса Россиянинг ички районларидан янги ер излаб Кўгартга келувчилар оқимининг кети узилмай қолади. Келувчилар маҳаллий рус маъмурларидан уларнинг талабларини қондиришни сўраб ғалаён қила бошлайдилар. Бунинг устига Кўгарт ва бошқа ёндош қишлоқлардаги Туркистонни босиб олишда иштирок этган қуйи даража ҳарбийлар ва уларнинг авлодлари келиб ўзбошимчалик билан ерларни эгаллай бошлайдилар. Вазият мураккаблашиб боради. Маҳаллий аҳоли — қирғизлар ўз ерларидан кетишни истамайдилар. Шунда Кўгарт бўлис бошлиғи Қамбар Ботиралиевни рус маъмурлари ўзларига оғдирадилар. У эса қирғиз жамоалари оқсоқолларини йиғиб маслаҳат қуради. Ёз ойларида қирғизлар яйловга кетган пайтда руслар уларнинг ерларида буғдой экиб, йиғиб олишига рухсат берилади. Лекин бу қадам мудҳиш хато бўлиб чикди. Мазкур ҳужжатнинг давомида Кўгартда рўй берган ҳодисалар қуйидагича баён этилади: Кўгарт водийсига кўчиб келувчи русларнинг оқими тўхтовсиз давом этавергач, ўзбошимчалик билан қирғизлар фойдаланиб келган азалий ерларни босиб олиш бошланиб кетди. Вақинча берилган ерлар эгаларига қайтарилмади. Иш шу даражага бордики, Кўгарт водийси билан қўшни кичик воҳаларга ҳам айрим рус оилаларининг гуруҳлари жойлаша бошлади. Жумладан, Қорачўлоқ қишлоғида 6 хонадон, Кўтаркамолда 10 хонадон жойлашди. Бу ерда рус мужиклари Ўрмонариқ қулоғи атрофидаги ерларни босиб олиб, маҳаллий қирғизларнинг сувдан фойдаланишига халақит бера бошладилар. Шундай қилиб, Кўгарт водийсида 200 кўчирма хонадон жойлашди. Шулардан 100 таси Жирғатолда, 70 таси Кўкёнғокда, қолганлари юқорида айтиб ўтилган қишлоқларда ўрнашди. Лекин бу хонадонлар рўйхати Кўгарт уезд маъмурияти архивларида сақланмаган.

Ушбу ҳужжатнинг давомида кўрсатилишича, Кўгартга келувчилар Россиянинг Воронеж, Харьков, Екатеринослав, Самара, Пенза, Саратов, Полтава, Акмолинск, Томск вилоятларидан чиққан одамлар ҳисобига тобора кўпайиб борган. Ушбу ҳужжатнинг таҳлили Россия мустамлакачилик сиёсатининг аграр соҳада амал қилган босқинчилик руҳини ўзида айнан мужассам этганини кўрсатади. Мазкур вазиятни генерал-лейтенант Галкин томонидан тузилган комиссия маълумоти ва кўчиб келувчиларнинг жойлашув манзарасини акс эттирган ҳужжатларнинг рўйхати яққол кўрсатади. Унда Қўшкончи, Кўтиркамон, Учбоғич, Жаландичашма, Гадойарик, Кўкёнғоқ, Мамасодиқ, Ингичкачашма, Марқай, Янгизёнғоқ, Қизилсингир, Қиличтамға, Боғиш, Ёғочкўрғон, Аширўғли, Қайирма, Катматоштепа, Сариқамиш, Қорачўлоқ, Таранбозорда бир қатор баҳорикор экин майдонлари, ҳамда ишлов берилмаган, лекин экишга яроқли ерлар русларга тақсимланганлиги қайд этилади.

Туркистонда рус аграр колонизацияси жараёни босиб олинган ҳудудларни Россия хазина мулкига айлантириш асосида олиб борилган кўчирмачилик харакати бошланган кезларда гўё Россиядан келувчи рус аҳолиси давлат ерларида жойлашмоқда, деб асослашга уринилган. Лекин аксарият холларда ушбу тартиб Туркистон шароитидаги доимий ишлов берилмайдиган, лекин маҳаллий жамоаларининг умумий яйлов майдонлари эканлиги эътиборга олинмаган. Русларни киритиш ва жойлаштириш ишларида бу холат кўпроқ Сирдарё вилояти кўчирмачилик маҳкамаси ишларида турли кутилмаган вазиятларга сабаб бўлган. Шу маънода 1899 йил 16 сентябр куни ёзилган Туркистон ўлкаси ер ва давлат мулки бошқармаси бошлиғининг генерал-губернаторликка йўллаган

доклади қизиқарли маълумотлар беради. Унда Туркистон генерал-губернаторлигининг ички ишлар вазирлиги томонидан юборилган алоҳида вазифалар бўйича амалдори Половцовнинг генерал-губернатор номига ёзилган билдиришномаси мазмунига кўра Сирдарё вилоятидаги рус кўчирмачилик сиёсатининг бориши билан боғлиқ, айниқса, бу масаладаги айрим қийинчиликлар ва уларни бартараф этиш ҳақидаги мулоҳазалар баён этилади. Жумладан, ҳужжатда Сирдарё вилоятида руслар томонидан эгалланиши мумкин бўлган бўш ерлар йўқлиги сабабли вақтинча кўчиришни тўхтатиш лозимлиги кўрсатилади. Бу ишнинг ривожи учун янги суғориш иншоатлари зарурлиги, ўзлаштириш мумкин бўлган янги ерларнинг статистик ахборотини тайёрлаш, деҳқонлар қўлидаги ортиқча ерларни аниқлаш масаласи қўйилади. Бу ҳужжатда ҳам Туркистон маҳаллий шароитида яйловларга муносабат масаласи рус маъмурлари томонидан тушуниб етилмаган.

Ҳужжатда шундай таъкидланади: «рус кўчкинчи аҳолисини жойлаштиришда маҳаллий кўчманчи чорвадорларга хизмат қилувчи яйловларни ҳам хисобга олмоқ керак». Ушбу ҳужжатда айтилишича, 1898 йилдаёқ қишлоқ хўжалиги ва солиқ ишлари бўйича Сирдарё кўчирмачилик комитети ходими — коллеж асессори Шаҳназаров кўчирма ишлари комиссияси номига махсус доклад йўллагани ҳақида ёзилган. Унда билдирилган таклиф ва мулоҳазалар комиссия томонидан жавобсиз қолдирилган. Шу сабабли биз таҳлил қилаётган иккинчи ҳужжат пайдо бўлган. Унда Шаҳназаров томонидан қатор таклифлар киритилган.

1. Рус поселениеларини жойлаштириш учун янги ер фондларини ташкил қилиш:

а) ўлик ёки қўриқ ерларни очиш;

б) мелиорация йўли билан тўқайларни ўзлаштириш.

2. Маҳаллий аҳолининг ердан фойдаланишини тартибга солиш.

3. Кўчманчи яйлов майдонларни ҳисобга олиш.

Бу тадбирлар орасида маҳаллий аҳолининг ердан фойдаланишдаги анъанавий тартибларини бекор қилиб, уларга меъёрлашган асосда ер тақсимлаш масаласи алоҳида таъкидланади. Бу банд чўл шароитида маҳаллий халқ хўжалик юкладини бузиб юбориши мумкинлиги эътиборга олинмайди. Ундан ташқари маҳаллий аҳоли қўлидаги ерларга солиқ солишнинг янги тартиби зарурлиги қайд этилади. Зарур чоралар қаторида Туркистон ўлкасини ёппасига иқтисодий статистик тадқиқ этиш таклифи киритилади. Доклад муаллифининг фикрича, кўчманчи аҳолининг эркин кўчиб юриши рус поселениячилик ҳаракати кўз ўнгида мутлақо чидаб бўлмас ҳолат эди. У бундай деб ёзади: «Кўчманчилар бизнинг ерларимизда (яъни босиб олинган ерларда — О. С.) улкан кенгликлар бўйлаб кўчиб юриш имкониятига эга бўлганлари ҳолда бу ерларда ярим десятина бўлтак ерда ўтирган великорус мужиги ҳисобига ўз ҳолига ташлаб қўйишимиз асло тўғри келмайди».

Бу ҳужжат ҳақида хулоса шуки, Туркистон генерал-губернаторлигида ер тақсимоти ишлари кейинчалик айни шу каби таклифлар асосида олиб борилиб, аста-секин маҳаллий аҳолини ерсизлантириш амалга оширилган. Бу эса Россиянинг катта кўламдаги хом-ашё базасига хизмат қилувчи давлат мустамлака ер фондларини тартибга солишга имкон берган. Шу каби таклиф ва мулоҳазалар йиғила борган сари рус мустамлака маъмурияти турли ҳудудларда айниқса, Мирзачўл минтақасида янги ерларни ўзлаштириш бўйича бир қатор чора-тадбирларни амалга ошира бошлади. 1906 йил 10 ноябрда Сирдарё деҳқончилик ва давлат мулклари бошқармасига қарашли кўчирма қилинганлар ишлари билан шуғулланувчи идора мажлиснинг баённомаси сақланиб қолган. Мажлисда Мирзачўлдаги Николай I ва Павел I номли каналларга қўшимча қурилаётган янги канал сувини кўшиб туриш Верхний ва Нижний Волинск посёлкаларини сув билан таъминлаш, айниқса, Духовской посёлкасига қўшимча одамларни жойлаштиришни вақтинчалик тўхтатиб туриш каби масалалар кўрилган. Мажлисга муҳокама учун 1906 йил 13 октябрь куни имзоланган ва ўлканинг бош бошлиғи номига йўлланган Сирдарё райони бўйича ер ишлари ва давлат мулки идораси масъули доклади муҳокамаси асос қилиб олинди. Мажлисда иштирок этган ер ишлари ва давлат мулки бошлиғи статс-советниги Лисневский, ирригатор Крюченко ерларни ўрганиш гуруҳининг бошлиғи титуляр советник Хачатрянц, кўчирмачилик ишлари Сирдарё район мудири Арцишевский, сув иншоотлари инженери Елистратов агроном Юферевлар янги ерларни кўпроқ сув билан таъминлаш масаласи бўйича фикрларини баён этишди ва Хўжанд районида жойлашган сув тўғонидан Николай I канали ва унинг тармоқларига етарли миқдорда сув чиқариш имкони йўқлигини қайд этишди. Бунинг учун тўғон бошини доимий ишлайдиган инженер қурилма билан таъминлаш зарурлигини кўрсатишди. Мажлис шундай хулосага келдики, Николай I ва Павел I каналлари орқали ўтказилаётган сув 1906 йилда 45 минг десятина ерни суғоришга етиб турган бўлса, бу ҳол кўчиб келаётганлар ҳисобига ерларни кенгайтириш зарурати туфайли талаб даражасида эмас деб топилди. Ниҳоят, агар ҳали тугалланмаган канал тармоғига қўшимча сув олиб, уни мавжуд каналларга қўшиб юбориш хисобига яна 5 куб сажен сув суғориладиган янги ерларга ўтказилса, қўшимча 20000 десятина ерни янги рус поселениелари учун ишга тушириш мумкин, деб хулоса чиқарилди. Ушбу мажлис баённомаси Туркистонда рус мустамлака маъмурияти, аввало, ўлкада руслаштириш тизимини кучайтириш ҳамда Россия саноати учун зарур бўлган хом-ашё тайёрлаш тизимини мунтазам ҳолга келтириш, бунинг учун зарур инженер — техник воситаларини жадал суръатлар билан яратиш масалаларига алоҳида аҳамият берган.

Кўриб чиқилган ҳужжатлар таҳлили асосида Чор Россиясининг Туркистондаги мустамлакачилик сиёсати моҳияти янада яққол намоён бўлади. Аввало, Россия Туркистонни забт этгач, бу ўлка халқларини этник, маданий, маънавий илдизларидан ажратувчи ассимиляциячилик мақсадларини кўзлаган. Бу Туркистонни тасарруф этишда бош масала сифатида қўйган. Мустамлака сиёсий, иқтисодий тизимни ташкил қилишда маҳаллий аҳолининг асрий хўжалик юритиш анъаналари, мулкчилик тамойилларини менсимай, аёвсиз равишда вайрон қилиб ташланган.

Ойгул СУЮНОВА,
ЎзРФА Тарих институти докторанти.

МАҲМУД СУБОҲ (СУБАЙ) КИМ ЭДИ?

Миллий озодлигимиз ва эркимиз учун курашган маърифат ва маданиятимиз дарғалари бўлган Маҳмудхўжа Беҳбудий, Мунаввар Қори Абдурашидхонов, Абдулла Авлоний, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Сулаймон Чўлпон, Усмон Носир, Исҳоқхон Ибрат, Отажон Ҳошим кабиларнинг маънавий меросидан истиқлол шарофати туфайли баҳраманд бўлдик.

Юқорида исми шарифлари зикр қилинган улуғ инсонларнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятини ёритувчи мақолалар, асарлар, тадқиқотлар яратилди. Уларнинг асарлари турли нашрларимизда чоп этилиб, китобхонлар ҳукмига ҳавола қилинди. Лекин XX аср маърифатпарварлари орасида шундай шахслар борки, уларнинг исм-шарифлари ва фаолияти республикамиз жамоатчилигига яхши таниш эмас.

Мана шундай инсонлардан бири, Маҳмуд Субоҳдир. XX асрнинг 20-30 йиллари матбуоти билан танишар эканмиз, маърифат ва маънавият масалаларига оид ўнлаб мақолалар остидаги Маҳмуд Субоҳ (газеталарда Субой) номли муаллифга дуч келамиз. Хўш, Маҳмуд Субоҳ ким бўлган? 1920 йил Бухоро Халқ Республикаси Марказий бошқарув тизимида ҳукумат органлари замонавийлаштирилиб, нозирликлар ташкил қилинди. Янгича тарихий шароитда нозирликларда фаолият олиб борадиган саводли, соҳадан хабардор мутахассисларга эҳтиёж сезилди. Жумладан, Маориф нозирлигида ҳам миллий мутахассислар етишмасди. Қори Йўлдош Пўлатов туркий халқлар вакилларидан саводли, малакавий тажрибага эга кишиларни ўзи раҳбарлик қилаётган нозирликда ишлаш учун таклиф қилади.

Маҳмуд Субоҳ асли татар миллатига мансуб бўлиб, Бухоро Республикаси ташкил топган дастлабки йилларда маориф нозирлигининг умумий ишлар бўлими мудири лавозимига таклиф этилган. Кекса журналист Абул Бозоров қайд қилганидек, у рус, араб, форс, туркий тилларни пухта билган. Қозон маърифий ва адабий муҳитида воя га етган ва янги ҳукумат таркибида фаол ишлаган.

Биз учратган манбаларда унинг яшаган йиллари билан боғлиқ маълумотлар йўқ. Бухородаги маърифий-ижодий фаолияти билан танишар эканмиз, Субоҳ ўз даврининг билимдон, зукко кишиси бўлиши билан бирга қобилиятли ва иқтидорли шахс бўлганлигини англаймиз. Маҳмуд Субоҳ 1921-1923 йилларда "Бухоро ахбори" газетасида маърифий-илмий йўналишдаги бир қатор мақолалари ҳамда ҳикоялари билан иштирок этган. Унинг "Юзни ювмоқ билан оқартирмоқ каби, қалбнида ўқимоқ билан оқартирмоқ керак", "Яшай билмаган одамлар қаёққа ўтирмоқлари маъқул", "Маориф йўлинда" каби илм ва маърифий аҳамиятга қаратилган теран фикрларга бой мақолалари, "Эргаш" ҳикояси билан танишар эканмиз, фикримиз янада ёрқинлашади.

Инсон учун илм ва маърифатнинг аҳамияти ҳақида ёзар экан, Субоҳ: "Илм ўрганмакдан ҳақиқий мақсад ўзини ҳақиқий инсон қилмоқдур" — қабилидаги фикрларни келтиради. Илмсизлик жаҳолатга олиб келиши, у асрлар оша давом этиб келаётган умумий душманимиз эканлиги, ундан қутулмасдан туриб, тараққиёт пиллапояларидан жадал ривожланишимиз мумкин эмаслиги муаллиф томонидан қайта-қайта таъкидланади. Илму ҳунар ёшларга асосан мактабда берилади. Хорижда болаларимизнинг ҳаммасини ўқита олмаслигимиз, шунинг учун ўзимиздаги ўқув муассасаларини замон талабларига кўтариш масаласи Субоҳ мақолаларида қатъий қилиб қўйилган. У: "Мактаб фақат хат саводсизликни битиратурғон бир ҳунархона эмасдур. Мактаб ҳақиқий маъноси ила инсон чиқаратурғон олий мақсадли буюк бир муассасадир", — деб ёзади.

Маълумки, Бухоро Республикасида 1921 йил октябридан ўзбек тилини давлат тили сифатида қўллаш тўғрисида махсус қонун қабул қилинган. Ҳукумат идораларида ким она тилида иш тутмаса, жазоланиб, жарима тўлаган. Бироқ кўпгина ҳужжатлар ярим аҳолига тушунарсиз бўлган — рус тилида ёзиларди ва тарқатиларди. Субоҳ ўзининг "Тил масаласи" мақоласида республикадаги расмий ҳужжатларда имловий қоидалар бузилаётгани, баъзи эълон ва хабарлар шунчалик хатоларга тўлаки, ҳатто рус тилини биладиганлар ҳам ҳайратдалигини, бу эса, жиноятлигини ўкинч билан ёзади. "Ҳукумат тили шу ҳукуматнинг хўжаси бўлғон халқнинг она тилидур. Шу тил билан онинг адабиёти негизланган, қалбининг теран еридан ўрин топғондур". Субоҳ айтмоқчики, миллат тараққий қилиши учун ўз она тилининг софлигини сақлаши, уни бойитиши ва қадрини билиши зарур!

Маҳмуд Субоҳ яхшигина ижодкор ҳам эди. У Бухорода яшаб, ишлаган йилларида "Абуваражахон", "Ҳикоялар", "Кичик ҳикоялар" номли китобларини чоп эттирди. Ушбу асарларида Бухоронинг ўтмиши ва XX аср 20-йиллари билан боғлиқ воқеалар бадиий фонда талқин қилинади. У илмий-публицистик, бадиий асарлар ёзиш билан бирга рус, турк, араб, форс тилида ёзилган асарларни ҳам она тилимизга таржима қилиб, ўзбек китобхонларига туҳфа қилганди.

Субоҳ Бухоро ҳукумати тугатилганидан сўнг, аввал Самарқандда, кейин эса Тошкентда ишлаб, "Билим ўчоғи", "Маориф ва ўқитувчи" каби журналларда ўнлаб мақола, бадиалар эълон қилади.

Маҳмуд Субоҳнинг маърифий ва маданий мероси келгусида алоҳида тадқиқотларга асос бўлар. Унинг XX аср маърифатпарварлари қаторида ҳақли суратда муносиб ўрни борлигига шак-шубҳа йўқ.

Шодмон ҲАЙИТОВ,
Камол РАҲМОНОВ

Gimnastika

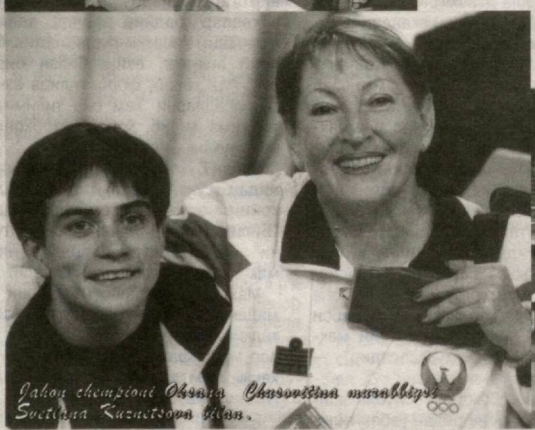

Jahon chempioni Oksana Chusovitina murabbiysi Svetlana Kuznetsova bilan.

Sport gimnastikasi bo'yicha O'zbekiston terma jamoasi. Terma jamoa (ayollar guruhi) Bosh murabbiyi — O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiy Svetlana Kuntsova.

Фотолавҳа муаллифи: Дмитрий Курьяков

Урф - одатлар ва меъёр

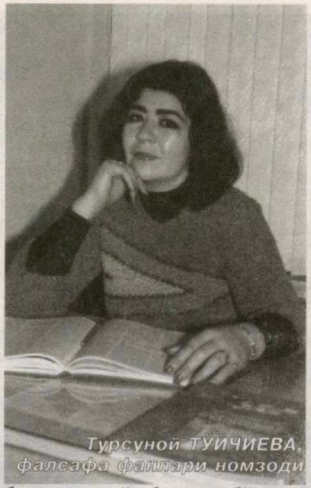

Турсуной ТУЙЧИЕВА, фалсафа фанлари номзоди

Ҳар бир халқ ҳаётида миллийлик муҳим ўрин тутади. Урф-одатлар орқали халқнинг, миллатнинг тасаввурлари, орзу-умидлари, уларнинг турмуш тарзлари ифода этилади.

Урф-одат ва анъаналарнинг ижтимоий-маънавий тараққиётга таъсири турлича бўлиши мумкин эканлигини қайд этиш лозим. Бу миллатнинг анъаналарга бўлган муносабати билан боғлиқ. Умуман олганда, ҳеч бир халқ урф-одат ва анъаналарсиз яшамайди. Бироқ ҳаётда анъаналарга амал қилиш даражаси турли хил бўлиши мумкин. Урф-одат ва анъаналар ўзбек халқи ҳаётида ҳам муҳим ўринга эга ва у ижтимоий-маданий тараққиётга ҳам ўзига хос таъсир кўрсатади.

Биринчидан, урф-одат ва анъаналар инсон руҳий оламини ўзида ифода этади ҳамда унинг руҳан покланиши ва юксалишига хизмат қилади.

Иккинчидан, урф-одатлар миллат маданий ҳаётини бойитади уни ўтмиши, бугуни ва келажаги билан боғлиқ тараққиётида тадрижийликни таъминлаб беради.

Учинчидан, урф-одат ва анъаналар муайян сарф-харажатлар билан боғлиқ бўлади. Унинг моддий ва маънавий жиҳатлари мавжудлигини ҳисобга олиш зарур. Ушбу жиҳатларнинг ўзаро меъёрий муносабатидан ижтимоий-маданий ҳаётдаги натижалар намоён бўлади.

Масалан, «Тарихий-фалсафий меросимизга эътиборни қаратадиган бўлсак, — деб ёзган эди профессор Ибодулла Эргашев — ортиқча даҳмазалар, беҳуда сарф-харажатларнинг зарарли томонлари ҳақида, ортиқча мол-дунё эгаси бўлишга интилишнинг оқибатлари тўғрисида кўп айтилганлигини биламиз. Бугунги янгича ҳаёт, янгича яшаш ва тафаккур қилиш моддий имкониятлардан оқилона фойдалана билишни тақазо этмоқда".

Бироқ, тафаккури саёз одамлар ва оилалар кўпроқ ортиқча сарф-харажатли урф-одат ва анъаналарнинг тарафдорлари бўлишади, янада аниқроқ айтадиган бўлсак, шундайларни «кашф» этишади.

Урф-одат ва анъаналарга амал қилишда уларнинг фақат моддий жиҳатларига эътибор қаратилса, ёки унга мойиллик кучайса, ҳар қандай анъананинг маънавий аҳамияти тушиб боради. Бу ҳолат муайян даражада салбий жиҳат касб этиши мумкин. Бу ижтимоий-иқтисодий ривожланишгагина эмас, инсонлар маънавий-ахлоқий дунёсига, жамиятнинг умуминсоний-ахлоқий негизларига ҳам салбий таъсир кўрсатиши табиий. Шунинг учун ҳам урф-одат ва анъаналар ижтимоий ривожланиш билан узвий боғлиқ бўлиши керак.

Ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётни эркинлаштириш жараёнлари урф-одат ва анъаналарга бўлган муносабат ва ёндашувларни ҳам янгилашни тақазо этади. Бу борада, айниқса, бозор иқтисоди қонуниятларини ҳам ҳисобга олиш зарур. Бугун турмуш тарзи, урф-одат ва анъаналарни ихчамлаштириш, сарф-харажатларни камайтириш, миллат камолотига кўмак берадиган янгича урф-одат ва анъаналарни тақазо этмоқда. Одамлар онги ва тафаккурини ўзгартирмай туриб, урф-одат ва анъаналарга ўзгартириш киритиш қийин. Инсонларни анъаналарга эмас, аксинча, урф-одат ва анъаналарни инсонларга, давр шароитига, замонга мослаштириш зарур. Урф-одат ва анъаналар инсонларнинг моддий жиҳатдан қашшоқлашишига эмас, аксинча, маънавий жиҳатдан бойиб, юксалишига, моддий имкониятлари билан уйғунлашувига хизмат қилиши мақсадга мувофиқ. Шундагина урф - одат ва анъаналар ижтимоий, иқтисодий, маънавий тараққиёт омили сифатида намоён бўлади.

ВАТАННОМА

Аёлу Ватан узра то жони бор,
Киши ҳарб этар токи имкони бор...

НАВОИЙ

Қалам!.. Узрхоҳлигинг қўй, бўл достонсаро:
Илҳомга ёр, руҳ-ла ҳамроз, фикратга оро.
Сайқаллан, эй дилда Шавқу Ишқ қасидаси!
Риёзатли йиллар бурҳон... қалб обидаси.
Андешалар фурсатимас, иштибоҳлар бас,
Ватан меҳри тугён урса, бу — гуноҳ эмас,
Тила Аторуддан имдод, туз бир анжуман —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Боқий умид: ихтилофда бўлмасин зинҳор —
Кўнгилда пок ният ила сўздаги виқор.
Биҳамдиллоҳ, эмди фагоҳат мулки бўлсин пок —
Токи остон ҳатламасин ҳар ножинс, бебок.
Шоҳд, «сўз гуҳари» топгай шойиста баҳо,
Ватан васфи орифона, нуктадон маъно!
Сен камоли суханвар бўл, шайдо қаламзан —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Ватан —мўъжиз хилқат турфа дунёлари бор,
Жаҳон ҳайратига молик сиймолари бор...
Ажаб, Навоий дунёси... ўзи бир Ватан!
Шаксиз, таърифига ожиз бу назмий гулшан,
Унга шоён тимсоллар-чун яна бир даҳо
Яратмоги вожиб бўлар, балким, Илоҳо!
Алишери бор заминда ҳар гиёҳ — чаман,
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Жаҳон тарихи бурҳон-ку: сарҳадсиз Турон —
Юрагида манзил тутган она Туркистон!
«Бош бўгин» га рўзи насиб айлаган замон,
Қондош қавмлар ватаним деб атаган макон...
Замон — макон раиятга берилган имкон,
Токи унда миллий бирлик бўлгай намоён!

Тақдир-азал пешонага битган қут маскан —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Ногоҳ фарёд: «Ўрис келди!» — осмоний бало,
Бу — «мустабид империя», Ҳақдандир жазо...
(«Феълингиз келтирди!..» — огоҳ этган-ку Қуръон)
Оқибати: таъқиб қувғин, сазойи Иймон!..
Зўрлик тартиботи ҳаддан ошдики онча —
То паймона «ёвуз салтанат»да тўлгунча...
Бас, эрк қадри билингувси зулмга қиёсан —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Вужудимга фикр айласам, безовта руҳлар:
Чин фарзанди арҳумандлар бирма-бир ўтар...
Шу Ватан деб баҳор умри хазонлар қанча?!
Қутлуғ иқбол уйи... ногоҳ вайронлар қанча?!
Ўтар манфур — совуқ соя, истеъдодлар заволи
(Тутар то қиёмат бегуноҳлар уволи!)
Боқий таскин: шаҳид руҳлар барҳаёт, зотан —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Тарих сабоқлари!.. Сиз —муқаддас дарсхона,
Ҳар «ҳужраси» хос ёднома, ҳикмат —фарзона...
Ҳар чизгиси, сўзи, сатри, заъфар сафҳаси —
Шу Ватаннинг ёруғ юзи, фожеъ жабҳаси!
Таҳқиқидан тафаккурда тугёнли бир ҳол...
Пурдард лавҳалар зикрида қалам хайрон-лол —
Унсиз йиғлар балокаш мулк, таскин қайдасан...
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Ҳазор шукр, насиб этди Истиқлолият,
Асрий армонлар вобаста жафокаш ният.
Муборак, эй валиёна иймон-эътиқод!
Марҳабо, эй миллий давлат, шариф Иттиҳод!
Хумо —рамзмас. Бахт буржидай тургай барқарор,
На хуш, Юртим, йўлинг равон, Тангри сенга ёр!
Истиқлолинг неъматлари ўзингдадир тан —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Ҳабиб маҳбубида кўрар йўқ сифатни ҳам...
Ватан, сенинг васфинг учун сўз дурржлари кам!
Мен — шоирмас, волаи шеър, дилимни ёздим,
Адашмак ҳам «хости худо», гар йўлдан оздим,
Дариғ тутма эмди, дилномамни қабул қил,
Озим —кўп ўрнида кўр, ёмоним — яхши бил!
Шаънингга айтурман алёр, ният пок, равшан —
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!

Зоту сифотинг баҳоси... орзудан ортиқ —
Меҳринг жавҳари йўғрилган булъажаб қўшиқ:
ОШИҚОНА... ОРИФОНА... ҚАЛАНДАРОНА-
Тимсоллар-ла ороланган шеърий тарона!
Фақат ўзинг имдод эт, эй «кавкаби иқбол»,
Бас, бу туҳфам — Ватаннома, сенга — Истиқлол!
Мен фақирга туман давлат, бебаҳо маҳзан,
Шаффоф туйғулар гуҳари, бу — меҳри Ватан!..

Ботирхон АКРАМ,
ЎзМУ профессори

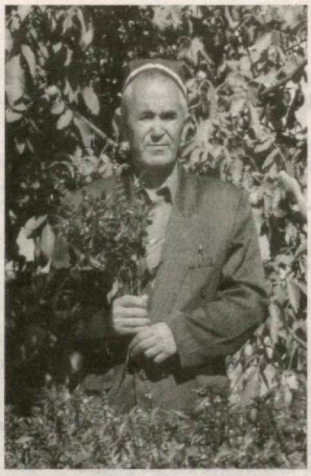

Умрзоқ Шамсиев

Замондошларимиз

Шамсиев Умрзоқ Шамсиевич 1940 йилда Самарқанд вилояти Қўшработ тумани Очил Қодиров жамоа хўжалигида туғилган. 1957 йили ўрта мактабни битиргач, пойтахтда ўз орзуси бўлган — иқтисодчи касби бўйича таълим олди.

У ўз билими, малакаси билан туман, вилоят қишлоқ хўжалиги ривожи учун катта хисса қўшди.

Умрзоқ Шамсиев айни пайтда нафақада бўлсада, фарзандлари, набиралари билан боғ-роғлар яратиб, ғайрат-шижоати билан уларга ўрнак бўлиб, кексалик гаштини сурмоқда.

Агар дамла пирог бўлса...

Ўз танангизни имкон қадар витаминлар ва минераллар билан бойитиб, тўйинтириб боринг. Улар янги узилган мевалар да кўпроқ бўлади.

Қовун

Қовунда А ва С витаминлари бўлиб, унинг 95 фоизи сувдан иборат бўлади. Ундаги магний ва углевод оксиллар алмашинувини тезлаштиради. Шунинг учун агар тўйиб овқатланган бўлсангиз, бир ярим соат кутинг, сўнг қовун истеъмол қилинг. Бироқ асло чой ёки сув ича кўрманг.

Қорағат

Қорағат (смородина) танамизни ҳар хил саркитлардан тозалайдиган энг яхши воситалардан биридир. Майда доначалар — ичак фаолиятини яхшилашга ёрдам беради. Бундан ташқари, қора ва қизил қорағатнинг ҳар иккисида ҳам калий, кальций, магний, В витаминлари бор. С витамини эса 100 грамм мевада 177 миллиграммни ташкил этади.

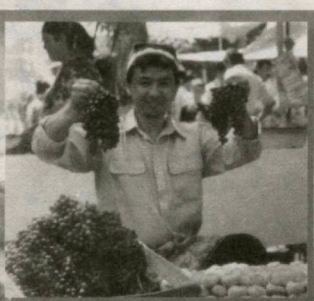

Ананас

Ананас — озиш истагида бўлган аёллар учун энг керакли мевалардан хисобланади. Машхур актриса Софи Лорен хамирли овқатларни яхши кўриб истеъмол қилишига қарамасдан нега ҳалигача семириб кетмаганлигини биласизми? Бунинг сабаби — ананас! Ҳар сафар овқатланишни бир кесим ананас ейиш билан тугатинг ва семизлик сизга хавф солмайди.

Ёрбек тайёрлади

Замондошларимиз

Тўра Қурёзов

Ўзбекистон халқ рассоми Тўра Қурёзов ўзбек рассомларининг ўрта бўғинига мансуб санъаткорлардан. У 1938 йилда Хива яқинидаги қадимий қишлоқ хонадонларининг бирида туғилиб, вояга етди. Тўра Қурёзов 1955 - 1960 йиллари Беньков номидаги бадиий санъат билим юртида ўқиди. Кейинчалик Театр-рассомчилик институтида ҳам таҳсил олди.

Тўра Қурёзов ўз ижодий фаолиятида Жалолиддин Мангуберди, Тўмарис, Ўғузхон, Хоразмшоҳ, Маъмун, Огаҳий каби кўплаб тарихий сиймолар образини портретларда яратди.

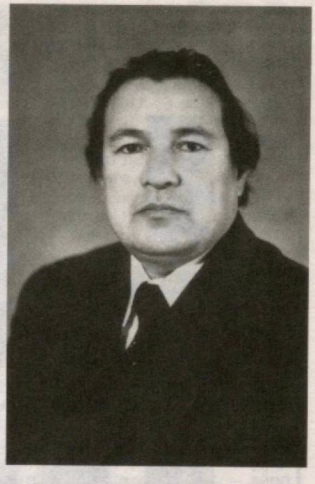

тоғ йўлларида

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ

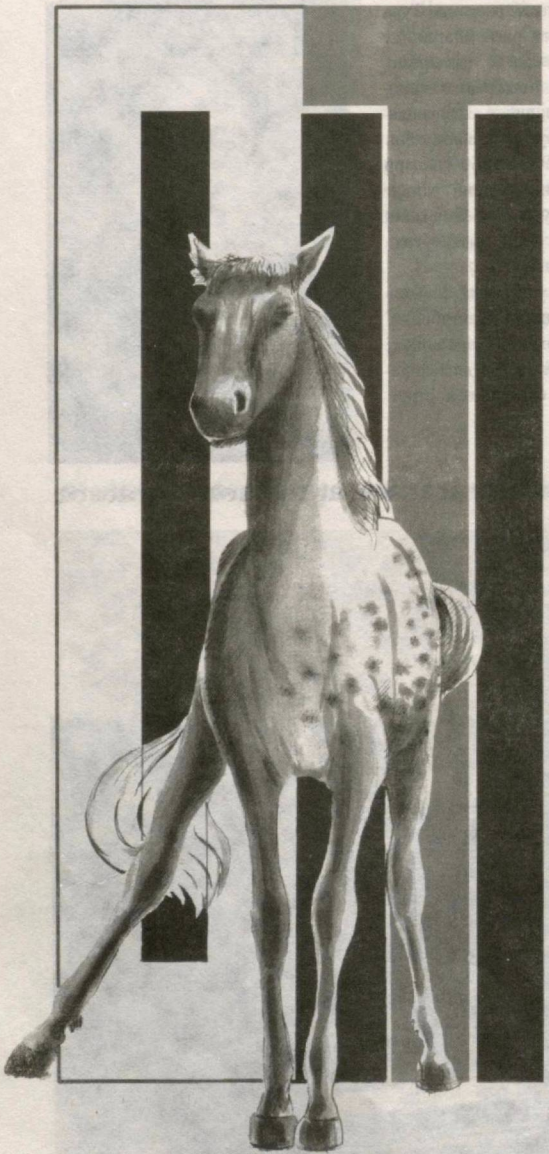

(Давоми. Боши ўтган сонларда)

ЙИЛИ

(Қисса)

25

Барибир Умар синчининг муолажаси отни оёққа қўйди, дейиш мумкин. Шуниси қизиқ ва ҳайратомуз эдики, Бўри Қоранинг назарида, отнинг ушбу ҳолатда даволаниш тарзи... худди... одамларнинг даволаниш тарзига жуда ўхшар экан. Дўхтир кетгач, синчининг биринчи иши — Носирга буюриб, қоракуя қидириб келтириш бўлди. Сўнг уни чинни косада сув билан аталаб, тойга ичирди. Бошқа сув... бергани йўқ, яқинлаштиргани ҳам йўқ. Кейин исириқ тутаттириб қўйиб, Бўри Қора билан Носиржонга хўб насиҳатлар қилди: "Авайланглар, ҳуркмасин энди, қўрқоқ бўлиб қолмасин. Кунжут беришни тўхтатинглар. Унда мой мўл бўлади. Бунингиз бир-икки ҳафта ёғли нарса емаслиги керак..." Ниҳоят, аллақайси аъзайимхондан эзиб ички ёздириб келиш ва тумор қилиб, отга тақиб қўйишни буюрди.

Ҳа, нима дейсизки, икки ҳафтага қолмай Чибор бутқул соғайиб, кўзларида нуру шижоат порлаб, калта-калта, теран-теран кишнайдиган бўлди.

Учинчи ҳафтанинг бошида Бўри Қора уни яна миниб чиқди. Районнинг шимолида қишки қўрғони бор Оқбой деган чўпон неварасининг суннат тўйига маслаҳат оши бераётган экан — келиб, айтиб кетган эди. Бўри Қора қўшнисининг тўйига чиқмаса чиқмасдики, ул чўпоннинг анчайин мавлудига ҳам боришни фарз, деб биларди. Қолаверса, у билан маслаҳатлашиб оладиган гаплари ҳам йўқ эмас эди: ахир собиқ милиция бошқонининг қирқ бош совлиғи унда боқилар эди.

Дарвоқе, Бўри Қора учун ўша зиёфатга бориш анча ўй-мулоҳазалар ҳам туғдирди бу гал. Қандай кийиниб, қай қиёфада бориш... уни ўйлатди: "Москвич"да боришнинг қизиғи йўқ, деб ҳисоблади. Қолаверса, чорвадорнинг тўйига чорвадорлар кўп келадики, демак, уларнинг аксари отлиқ бўлишади. Ўшалар гуруҳига Чиборни ўйноқлатиб борса-чи... "Маъқул", деган хулосага келди. Ва ўзининг кийимбоши қандоқ бўлиши лозимлиги ҳақида ҳам мулоҳазага толиб, охири: "Тўйчилик, бит чиққан камбағал ҳам янги чопонини кийиб боради" деб, эгарда ўша қора-ялтироқ, бебаҳо кастюмда боришни маъқул кўрди.

Ахир, Бўри Қора амалдан тушгани билан пиёда бўлиб қолгани йўқ. Ўзбекчасига айтилса, отдан тушган бўлсаям — эгарда у... Ҳали-вери гапини бермайди унча-мунча бойваччага ҳам, амалдорга ҳам. Ҳа, айниқса, маъмуру сиёсатчи бўлса, миллий урф-одатларни писанд қилмайдиган такаббур бўлса, оғзини ёпиб қўяди энди...

Бўри Қорани тўйга бориш олдидан ўйга чўмдирган учинчи муаммо ҳадя масаласи бўлди: хўп, тўн-пўн олиб борса, ўша ерда тик туриб, қўрадан бир бош совлиқни ҳам чиқариб: "Мана бу тўяна — чопонга йўлдош", деб бериши мумкин. Бироқ бошқа андиша ҳам бор эди — қадимдан расм шулки, беш-ўн бош молингни боқаётган чўпонга ҳақ ўрнида пул эмас, мол, яъни, газмол, қанд-қурс, туз-намак деганларидан вақт-вақти билан обориб бериб туриш лозим.

Бўри Қора эса молини деярли текинга боқтирарди.

Айтмоқчи, ҳимматни баланд тутиб, чўпон милтиғига ўқ-дори ҳам олиб борасангку, бу — совғаларнинг

совғаси бўлади.

Бўри Қора бу хусусда фавқулодда ҳижолат ичра ўйлай-ўйлай ўзини камтарликка йўйди, яъни: "Илгариги мавқеим йўқ, борига — бозор қиламиз, Оқбой ука. Борим шу — бу она совлиқ сизники. Бу тўнни ўзим кийдириб қўяман..."

Шунинг ярмини қилди ҳам. Яъни, чопон кийдирди, холос. Аммо унгача Бўри Қора Тўполон бўйларида эмас, шимолдаги тоғлардан ҳам баландда юргандек ҳузур қилди-ёв — у кўчадан кумуш маъбуддан фарқи қолмаган Чибор дўнанни зўрға тортиб бораркан, оломон анграйиб қолди. Йўлда учраган одам борки, тўхтаб қарайди, денг ва ўзининг ҳайратини собиқ "катта"га салом бериш ила билдиради. Ҳатто бир-икки оғиз ҳушомадомуз гап отиб, охирида ерга туфтуфлаб ҳам қўйишди. Ахир, бу тупроқ одамларининг эси бори борки, от нималигини яхши билади: қўй кўрмаган бўлса ҳам қий кўрган булар...

Ҳа, Бўри Қоранинг туман марказидан ўтиши — намойишга айланиб кетди, дейиш мумкин. Қарангки, машинасини ғизиллатиб кетаётганлар ҳам тўхтаб-тўхтаб анграйиб боқишар ва танглайларини такиллатиб жилмайишар, сўнг улар ҳам, табиий "кўзимиз тегмасин, кўзикмасин бу тулпор", деб туфлаб кетишарди.

Албатта, томошачилар орасида ҳасадчилар ҳам бор эдики, улар асли отли-арғумоқли чавандозлар эди. Маълумингиз, энг ашаддий ғанимлар отбозулоқчилар орасидан чиқади. Масалан, фалончининг оти ўзғир чиқибди, дейилса, бас, фистон чопағон ҳатто касал бўлиб қолиши мумкин. Ёки ўша отга эгалик қилиш пайига тушади... Яна шундай чавандозлар ҳам бўладики, улар Чиборга ўхшаган гўзал отни гумдон қилиш йўлини тутишади. Бунинг учун қўлларидан келган бари бадкирдорликларни қилишади. Тағин шундай кўпкаричи жаллодлар борки... Э, уларнинг хили кўп!

Туман марказида, кўчаларда учрагани етмагандай, одамнинг кўпи тоғ этагидаги уч гектар келадиган майдонни қуршаб олиб, ўн чоғли қора сувоқ уйларни қуриб ташлаган Оқбой чўпоннинг тақир-кенг ҳовлисида тўпланган экан...

Чиборни кўриб лол қолган бахил чавандозларнинг кўнглига биргина нарса тасалли бера бошлади — Чибор тойчоқ ҳали-вери кўпкарига ярамайди...

Ҳа, ҳали ёш, ҳаваскор улоқчи от-да... Аммо-лекин унинг устидаги ғўддайма Бўри Қора бу отни ҳадеб кўпкари майдонларига олиб келаверса, майдоннинг чет-четини олиб юраверса ҳам отнинг кўзи пишади, ғужури ошади, ғайрати тошади... Бундай тулпор ўз жинслари орасига талпиниб ҳам қолади: ўзини кўрсатгиси келади, илло, ўзидаги яширин қувват ташқарига интилади-да.

...Хуллас, бир маҳал дарвоза ўрнатилади деб — уйлар туташдим деган жойда очиқ қолдирилган ҳайҳотдек ораликда уймалашиб турган уловлию уловсизлар тўзиб қолишди-ю, ташқаридан "Волга" нинг сигнали эшитилди.

— Катта ака, мен борай, — деб ҳалпиллаб жўнади Оқбой чўпон. У ушбу тўйи (маслаҳат ошиям бир тўйда) кунида ҳам чўпон либосида — эгнида малла чакмон, оёғида учи қайтиқ мукки, белида каттакон қинипичоғи ва шапалоқдек чақмоғи турар, соқолини ҳам кузамаган эди.

"Дарвоза" қошидагилар иккига ёрилиб, ўртада очилган йўлдан хийлагина ифлосланган ГАЗ-21 "Волга"си ҳовлига кириб келди. "Волга" — аҳолини тахта-ёғочдан ясалган ром-эшик каби буюмлар билан таъминловчи каттакон комбинат директорининг машинаси бўлиб, аммо директорнинг ўзи йўқ эди. Ичкаридан хумкалла прокурор, кейин қиличдай бўлиб Олчинбой чиқишди. Орқада яна иккита лейтенант формасидаги зобит бор эди. Оқбой тўйчи улар билан ҳам эгилиб-букилиб кўришди, қўлларини тавоф қилиб, шундоғ ёнбошдаги уйга таклиф этди.

Бироқ улар ҳовлининг ўнг томонидаги тахта-оғочлардан қўлбола стол-ўтиргичлар ясаётганлар томонга қараб жилишди. Ўша томонда деворга гилам осаётганлар ҳам тўхтаб, меҳмонларга қараб қолишди.

Бўри Қора мийиғида кинояли жилмайди: ҳа, унинг халқи мана шундай маъмурлар қаршисида тиззаси қалтираб, мадори қуриб кетади. Хусусан, орган одамларида азроилнинг туки борки, жон олиш, чалажон қилиш, борингки, жон оғритиш ҳам уларнинг қўлида...

Уларга эргашиб-каловланиб бораётган Оқбой чўпон нима деди-нима қўйди, йигитлар бирдан тўхтаб, ҳовлининг тўрида тўп бўлиб турган оломонга қарашди ва табиий, кўзлари биринчи навбатда Чибор отга, кейин собиқ милиция бошлиғига тушди.

Нима бўлган эса-да, улар бирдан бурилиб, узун айвон пастидаги давра киндигига йўл олишди. Бу ердаги тўйхўрлар ҳам четланиб-тисланиб, ўртани очишди ва ғалати ҳол содир бўлди: меҳмонлар гўё Бўри Қоранинг зиёратига келишмоқда эди — зеро, давранинг тўрида собиқ бошлиқ ҳамон мийиғида кулимсираб турарди.

— Ассалом алайкум, устоз! — Олчинбой сафдошлари сафидан узилиб чиқиб, Бўри Қора қўлини олди. Ундан кейин рапида юзли прокурор... Олчинбой каби интилмаса ҳам, бир ёмон одобсизлик содир этишдан қўрққан каби илдамлаб бориб, кўришди. Ҳар иккисига ҳам қўл учини берган Бўри Қора бирдан ҳовучини очиб:

— Оми-ин, — деб юборди хирқироқ овозда, — меҳнаткаш Оқбой чўпоннинг тўйи тўйдек ўтсин! Билиб қўйинглар, бу инсон — ҳақиқий ўзбек фарзанди! Элнинг тўйида хизмат қилган, бир луқма ошини еган. Мана, энди ўзига навбат келибди! Тўйни бошлабди. Халқимиз айтадики, мотам дегани қўққисдан келармиш. Тўй — бамаслаҳат бўлади. Бугун — маслаҳат оши — Кейин йўталиб олиб, овозини яна-да кўтарди: — Кимда ким Оқбой чўпонга бирон йўсинда ёрдами тегар бўлса, биродарлар, аямасин: машинаданми, ўтин-чўпданми, дастёрданми, ем-хашак... — у бирдан жим қолди-да: — Аллоҳи акбар, — деб юзига фотиҳа тортди. Ва яна тўхтовсиз эълон қилди: — Меҳмонлар, қўноқларингга марҳамат қилинглар. Қўноғи бўлмаганлар улушини ола берсаям бўлади. Ана, қирнинг устида беш-олти ўтов тикиб қўйишибди экан...

Бўри Қоранинг ёнидан ажрамай, унга уни-буни тушунтириб турган тўйчининг бош фарзанди:

— Капалар ҳам бор, катта бобо, — деди.

— Ана, капалар ҳам бор экан.

Шу пайти гарангсиб қолган прокурор Бўри Қорага интилиб:

— Устоз, мениям икки оғиз гапим бор, — деб қолди. — Қарз гап. Бизга райкомдан указани беришган.

— Хўш? — Кейин: — Ҳў ҳалойиқ! — деб бақирди Бўри Қора. — Ёш прокуроримизнинг сизларга айтар гаплари бор экан. Шуни эшитиб олинглар, зиён бўлмайди!

Ҳамма тақа-тақ қотиб, ғала-ғовур босилди.

— Ўртоқлар, биродарлар, юртдошлар, — дея ҳаяжон ила нутқини бошлади ёш маъмур. — Гап шундаки, район партия комитети ва унинг идеология бўлими бизга шу нарсани қаттиқ тайинлаб айтиш-

ди-ки, биз ушбу гапни сизга айтишни бурчимиз, деб биламиз...

— Қисқароқ, — деб шивирлади Олчинбой.

— Гапнинг қисқаси шундан иборатки, биродарлар, мана Оқбой акамлар ҳам яхши биладилар. Тўйга рухсат олиш, катталарни таклиф қилиш учун райкомга кирганларида, бу кишигаям ўхшатиб тушунтирганлар... Шундайми, Оқбой ака?

— Шундайликка шундай, қораловчи укам, — деди Оқбой чўпон олға босиб. — Лекин мен у гапларга бўйин бўла олмайман! Уёғини сўрасангиз, укажон, зотларни ҳам, тобоқларни ҳам ҳозирлаб қўйганман...

Унинг шу гапи билан маъмурнинг элга айтажак гапи тушунарли бўлди. Ва элчилик... ҳамма ёппасига маъмурларга совуқ (энди қўрқув йўқ эди!) назар ила тикилиб қарашди. Буни кўриб Бўри Қоранинг вужуди жимирлаб кетди: ҳе, дунёйи қўтир, ўзи ҳам ўша хунук гапларни айтарди, а?.. Демак, қанча нафратланар экан одамлар ўшанда ундан...

Табиий, орқасидан сўкканлар қанча... Лекин, масалан, мелисалар Наврўзчиларни у ердан ҳайдаса, бир дўнглик нарига ўтиб ўйин-кулгисини давом эттиришлари каби бу яйловда тўхтатилган кўпкари... нариги ошувда давом этарди, албатта. Бўри Қора энди ўзини кўрмаганга солиб, кетиб қоларди.

Ажаб дунё экан-да: халқ... халқ... ўзлигини сақлаб қолаверар экан-да, дунёи қўтир!

— Хўш, ўртоқ пиркурор, давом этинг, — деб яна ишшайди-да, яна халққа мурожаат қилди Бўри Қора: — Хўш, ёш прокуроримиз ўзи кураш билан кўпкарига қарши эмас. Лекин бу масалада ҳукуматнинг фикрини айтдилар-да.

— Раҳмат, устоз — деди прокурор дафъатан хурсанд бўлиб. — Ҳа, энди нима десам бўлади...

— Э, демасангиз ҳам бўлади, — деди кимдир. Унга бошқаси қўшимча қилди:

— Тушуниб бўлдик гапларини!

— Энди меҳмонхонага кирсалар ҳам бўлади, — деди яна бири.

Прокурор қизариб кетди.

— Бугун маслаҳат тўйи экан. Демак, асосий тўй индинга бўлар экан, кўпкари ундан кейин бўлиши мумкин...

— Хотиржам бўлинг, прокурор бобо, хоҳласак, ёзда ўтказамиз кўпкарини. Сизга ёзгачайин гап тегмайди...

— Ҳа, ёзгачайин ҳам бизда ишлаб турсангиз, насиб бўлса, гап-сўзсиз кетасиз...

Ёш прокурор Бўри Қорага мўлтираб қаради.

— Устоз, буларни қаранг.

— Начора, сиз айтмоқчи бўлган гапларни мен аллақачон айтиб бўлганман, — деди Бўри Қора ва овозини кўтара бошлади. — Энди ўйлаб қарасам, биродарлар кўпкариям, кураш ҳам, Йилбошиям ўзимизнинг миллий урф-одатлар экан! — У бадтар қизиша кетди: гўёки айтарини тезроқ айтиб қолмаса, олиб кетиладигандек эди. — Бу одатларимизнинг оёқости бўлишига йўл қўймаслигимиз керак, юртдошлар! Бу нарсани вилоят марказидаги ман-ман деган ақл соҳиблари, олимлар ҳам маъқуллашади. Улар куйиниб юришади шулар туфайли... Нима!? — деб бақириб юборди кейин — Қўрқдими-йўқми яшагани бу, бу... бу ҳукумат раҳнамолари? Ўзлари... Ҳў, халойиқ, кўплари — ғирт каззоб! Менга ишонинглар, мен биламан. Шуларнинг ичида яшаб-ишлаб умрим ўтди. — Бўри Қора бирданига шундай бўшашиб ва роҳатланиб кетдики, мумкин бўлмас даражада ҳузур оғушига чўмди: "Воҳ-воҳ, рост гап, ҳақиқий гап қанчалар азиз, қимматли, роҳатбахш бўлади, а?" Кейин яна давом этди: — Мен рост гапираётирман! Рост... Умримда кўп ёлғон сўзлаганман! Биласизлар. Кўп шайтонликлар қилганман, Биласизлар... менинг марказлик бир амалдор жўрам: "Сен — эгоистсан", дейди. Бир замонлар у: "Сен пастсан", деган эди. Икки гапи ҳам рост... Рост-да. Менда эгоизим бор. Қаердан пайдо бўлибди экан? Баъзан ўйлаб-ўйлаб... ҳеч тополмайман. Тўғри, ўша дўстим ҳам иқрор бўладики, эгоистлик ҳар бир инсонда бор-у...

Бўри Қора нима деяётганини қулоғи эшитмаётгани каби айтаётган гаплари оломоннинг қулоғига кириб-кирмаётганини ҳам билмас эдики, ҳалойиқнинг дув-гув этиб:

— Тўғри-и! — дегани собиқ соҳибни гўёки баландроқ бир жойга чиқариб қўйди.

— Кечирасиз, катта бобо, мен кетмасам бўлмайди, — деди шунда ёш прокурор...

— Хўп, ихтиёринг, ука, — деди Бўри Қора ва Оқбойнинг ўрнида гапириб қўйганини англаб унга қаради. — Сен нима дейсан, тўйчи? Укамиз ҳақиқатан ҳам бу гапларни эшитмагани маъқул-а?

Шу он Бўри Қора тирсагини ари чаққандек чўчиб қаранди. Олчинбой бахузур илжайиб турарди. Оқбой тўйчи ёш прокурорнинг кифтини силаб-сийпаб жиларкан, Олчин шивирлади:

— Қартайиб қолди. Тамом бўлди, устоз... Энди навбатдаги режани ишга тушираман.

— Эҳтиёт бўл, омад ёр бўлсин, — деб қўйди устоз.

Алалхусус, бир хулосани энди айтиш лозим бўлиб қолди: яъни, ушбу воқеани кузатиб турган мундайроқ одам ҳам сезади ва биладики, чамаси шу кундан бошлаб Бўри Қора Тўполондарё атрофларида энг машҳур одам бўлиб танилди ҳисоб. Дарҳақиқат, бу "танимол" одам кейинги ҳафта бир йилқичининг чўлдаги кўпкарисига борганда — олқишлар билан кутиб олинди: энди у нутқ ирод қилмади, қурга яқинлашмади ҳам, аммо ўша атрофда кезиниб юрди. Эй, маза қилиб юрди! Ҳа-ҳа, унинг йўқотадиган ҳеч нарсаси йўқ экан! Аксинча, туганмас бойликни топган эди: яъни, мавқеини ҳам, обрўни ҳам, ҳатто маблағмолни ҳам... Масалан, бу суллоҳ-маддоҳ одамнинг Оқбой чўпоннинг тўйидан олган улуши бир "Победа"га базўр жой бўлган эди.

26

Яна баҳор... келди. Баҳор қурмағур шундоқ бағрини очиб, яшиллик олами бўлиб кўзга ташланар экан, жон қоладими кишида! Тағин, яшилликлар гул бўлиб, сумбул бўлиб боқсалар! Осмонлар ҳам ёришиб, булутлар баландлаб кетса ва мовий бўшлиқ қаъридан сузиб чиқиб келаётган турна карвонлари кўриниб, мангу қўшиқлари ҳам эшитила бошласа: қур-ей, қур-ей.

Бироқ бу йилги баҳор эрка келинчак каби келган эди. Ҳавонинг авзойи кун сайин ўзгариб турарди. Баъзан қуёш пастлаб қолгандек шу қадар қиздирадики, унинг илк қурбони — шимолдаги Боботоғу Ҳисорнинг осмонга яқин қорли чўққилари бўлди-ёв, деб ўйлаш мумкин эди. Нимагаки, ўша тоғлар бағридан отилиб чиққан бўтана сувлар Тўполонни ҳам тўлдириб юбораяпти-а. Тағин денг, ҳавода бир парча булут пайдо бўлса-да, ёмғир қуйиб берардики, селнинг томошасига шошиб келган ишқибозлар ўзларини қоятошлар панасига уриб қолишар ва ҳавонинг очилишини кутишар эди.

Ҳаво очилгандан кейин-чи? Ана шу тошу харсанг-

лар орасидан чиқиб турган наъматакларнинг қийғос гуллари кўзларни қувонтирар, қирғоқдан бошланиб уфққа чўзилган адирлар эса яна-да яшилланиб боғрига тортар эди. Тошларга чиқиб олган одамлар бўлса Арпалини булутгидек, йўқ, бурноғи йилгидек, йўқ-йўқ — қадимги авлодларидек томоша қилиб туришаркан, олис-адоқларда мол тўдаларинимни, йилқи уюрларинимни кўриб, ўзларига тағин нималардир етишмаётганини ҳис этароқ тилларидан ушбу сўзлар чиқа бошлар эди: "Бу тўйчилар нимани кутишяпти экан? Адирлар кўпкарибоп бўлиб қопди-ку?"

Туманда йиллар бўйи мол йиғиб, бир кунда совуришни мақсад қилган валламатлар — кимлар эканини халқ билади, ҳатто қайси биринг тўйи куни бу дарё қирғоқлари қанчалар обод бўлиб кетишини ҳам тасаввур эта олишади.

Хуллас, ана шундай кунларнинг бирида, туман марказидаги бозорда гўшт дўкони олдидан Рўзибой жарчининг шанғиллаган овози эшитила бошлади:

— Одамлар-ў, одамлар! Эшитмадим деманглар! Отахонимиз Назар қассоб бобо невара тўйи бошладилар! Зўр курашлар, кўпкарилар бўлади. Кўпкариулоқ бозор куни чошгоҳдан кейин чопилади! Тўполон адирларидан қолманглар-о-о... — Шунда кимдир жарчини тўхтатиб, унга ақл бердими у дўкон томига ўрмалаб чиқиб, ўша ердан бақиришни давом эттирди: — Одамлар-ў, одамлар! Тўполонлик бодомлар! Назар қассоб бобо невара тўйи бошладилар. Жума куни — Маслаҳат оши, шанбада — суннат, бозор куни чошгоҳдан кейин...

Жарчининг хитобларини энди етти гузар наридагилар ҳам эшита бошлаган эдики, ҳадемай бозорда ушбу фикр камол топди: "Назар қассоб тўй берадиган бўлса, чакана тўй бўлмайди. Ўзи сахий одам, йиққанини сочар-ов..."

Ўзбекнинг шу одатига бот-бот ҳайрон қоласан: камбағали-да йиллар бўйи ўзидан ҳам аяб, болачақасидан ҳам қийиб, сандиғини молга тўлдиради, тирик молдан борини қўяди... ва бир кунда барчасини совуриб, муздек бўлиб ўтиради. Тағин бахтиёр!

Яна денг, бу одатнинг миллатга сингибми ё ичидан чиқибми қаиъий урфга айлангани шунчаликки, анчайин дастурхон ҳам: "Шу хонадонда тўй бўлсин!" деб ёпилади.

Боз мана бу хитобни қаранг: "Топганингиз тўйга буюрсин!" Топганингиз?!

Эй бунча сахий бўлмаса бу халқ! Бунча бағри кенглик қайдан пайдо бўлган экан-а?

Энди Назар ота ҳақида гапирадиган бўлсак, етти пушти қассоб ўтган, мол деганининг бир кунлик ердан баҳосини бериб, қанча чорлов қилишларигача бехато айтиб бера оладиган бу одамнинг мелисалар айтганидек, тарозидан уришига ақл бовар қилмас, молни алмаштириш ҳақидаги гаплар ҳам бўҳтон эди. Шунчаки, бу камсуқум одам погони тилладан бўлган кишига ҳам гўштни тортиб бераркан, пулни сўраб турар — андишани ҳам билар, бироқ кўрқувдан кейин туғилганга ўхшар эди. Давлатманд бўлиб кетишига ота-бобларидан қолган мерос — мол-ҳолни кўпайтиргани сабаб эди, албатта. Бироқ бу воҳанинг қайси манзилда қандай мол етилишини аъло даражада биладиган чол туманда ҳам унча-мунча одам эътибор этмайдиган бир ҳолга ўта даражада серэътибор эди.

Ана, Тўполон туманида кўзга яққол ташланиб, беихтиёр амал қилинадиган урф-одатлардан баъзи бирларини тилга олиб, таърифини қилаяпмиз. Холбуки, Шимолу Шарқдаги юксак тоғлар ичида ўзларини "ўзбек" деб билсалар-да, бу юртга ёт бўлган урфларга ҳам амал қиладиган элатлар бор эдики, шундайлардан бири Бойсунтоғдаги Мачай қишлоғида яшарди. Тасаввур қилингки, улар шу кунларда ҳам сигир гўштини истеъмол қилишмасди. Худди ҳиндларга ўхшаб кетишади, а? Демак, уларнинг олис аждодлари орасида қандайдир яқинлик бўлган, дейлик, қиз бериб, қиз олиш бўлмаса-да, эътиқод бобида муштараклик мавжуд бўлгани шубҳасиздир.

Бизнинг Назар отамиз кўп йиллардан бери ана ўшалар билан борди-келди қилар, ва табиийки, уларнинг кексайган сигирларию буқаларини "сувтекинга" бўлмаса-да, келишилган нархда харид қилиб, ҳайдаб тушарди. Қассоб бобонинг аслан давлатмандлиги, дўконидан гўшт узилмаслиги ҳам шундан эди.

Энди қассобнинг бошқа жиҳатларини ҳам эслайдиган бўлсак, биринчи навбатда у кишининг меҳмондўстлигини айтишимиз лозим. Умуман айтганда эса, чолнинг қўли очиқ, ўзи сахий, масалан, фалон гузарда ҳашар билан бир фақирнинг уйи кўтарилаётганини эшитса, дарҳол бир эчкиними, улоқними эшагига ўнгариб олиб, ўша ёққа жўнар эди. Ва "Худо қувват берсин!" дея жонлиқни ташлаб келарди. Бундан ташқари, Назар ота айтилган тўйдан қолмас ва албатта, бирорта мол олиб борарди.

Дарвоқе, Тошкентдан "Тошболта ошиқ" томошаси билан бир машина артистлар келгани ёдимизда. Роса бир ҳафта кўрсатишди... Томошабинлар орасида Назар отага тенг келадигани бўлмади, албатта. Чунки ота битта спектаклни ҳам ўтказиб юбормас, тағин биринчи қаторда соқолини силаб ўтирар эди. Охирида нима қилди бу томошталаб чол? Артистлар жўна-жўнага тушган кунлари улар яшаб турган ҳовли-меҳмонхонага бориб, барчасини уйига бир пиёла чойга таклиф этди. Табиийки, улар қаторида туман раҳбарлари ҳам зиёфатга келишди. Зиёфат сўнгида Назар ота артистларнинг эркагига тўн, аёлига бир жўрадан атлас бериб, кузатди.

Умуман айтганда, Назар қассоб ҳар қандай томошадан четда қолмас, унинг Тўполпонга сел келган маҳаллари эринмасдан ўша қирғоқларга эниб бориши ҳам шундан эди.

Энди, қассобнинг Чибор-Гижингтойга муносабатига келсак... Хўш, бирон-бир муносабат ила той ҳақида гап чиқиб қолса-ю, қассобга савол назари ила қарасалар, отахон бошини эгиб: "Чибор барибир унга насиб қилмайди. Шунчаки боқиб юрибдида. Майли", деб қўярди. Аммо кўча-кўйда бўлсин, дала-даштда бўлсин Чиборга кўзи тушса, завқланиб кетар, Бўри Қорадай жоҳил ва ебтўймас одамнинг қўлига тушганига ачинар эди.

Бас, жарчига қулоқ берамиз яна:

—...Бу ёғи Тожикистону Туркманистон, у ёғи — Қашқадарё вилоятларидан ҳам оти чиққан полвонлару улоқчи чавандозлар келишади. Шу пайт йўлга тушгандирлар ҳам! Аллакай хабар етган-да... Улардан ташқари, вилоятнинг энг обрўли инсонлари ҳам ташриф буюришади! Ҳа... — Шу ўринда бир изоҳ лозим: Бу юртда ўтган аввалги тўйларга ҳам ўша музофотлардан ўшандоқ меҳмонлар чақирилар ва уларнинг аксари етиб келишар эди. Бироқ тўй ҳақидаги гап-сўзлар кўпам овоза қилинмас, туман марказидан жар чақиртириш эса...

Шу боис "Миқтибойга юракдан берган экан, ё кетар жафосига ном қолдирмоқчи бу", деб ўйлаш мумкин эди. Илло, кўплар шундай ўйлаб хайрон бўлдилар ҳам. Ундайларнинг биринчиси эса — Бўри Қора эдики, дарҳол Олчинбойга қўнғироқ қилиб: "Тинчликми? Хукумат жойидами?" деб сўради. Олчин проку-

рор (у ҳозир прокурор бўлиб ишлар эди) ёнида бегоналар бўлса керак — устознинг номини тутмасдан ҳарбийчасига ахборот бердики, туманнинг барча соҳиблари бугун тонгда Тошкентга жўнаб кетишибди. Пахтакорларнинг баҳорги қурултойи бўлар экан.

Ҳар йили пойтахтда ўтадиган бундай анжуманга пахта экилмайдиган манзиллардан ҳам раҳбарлар чақирилар, булар ҳечқурса терим маҳали пахтакорларга мадад бўлиш ваъдасини бериб келишар эди.

"Ҳе, гап бу ёқда экан-да. Ҳе, укқағар қассо-об!" деб ўйлади Бўри Қора ва бир сонияга ўраги сув очиб кетди-ю, телефон ёнидаги курсига ўтириб қолди: унда ҳам ўғиллар бор, ахир, пушти камаридан бўлган. Не-ва-ра-лари ҳам бор... Қачон энди ўғилларининг киндик қони тўкилган тупроқда бир тўй берар экан? Элнинг олдидан ўтар экан?.. Ахир, уят бўлади...

Бўри Қора тағин фарзандларининг кўнглини қолдиришига сабаб бўлган гапларини эслади: "Ҳа, молдан-меросдан маҳрум қиламан!" деб қўрқитмоқчи бўларди фарзандларини. Қарангки, бора-бора улар қўрқмайдиган бўлиб кетишган экан — "Молингиз бошингизда қолсин", деб узоқлашиб кетди улар.

— Курашнинг ўзига қирқ бош қўй ташланади. Бундан ташқари — бия, бузоқли сигир ҳам бор... Кажавали матасекллар ҳам гижинглаб турибди! Ҳей, Тўполон эди...

Бундай совринлар номи ўртача тўйларда ҳам баковуллар томонидан тилга олинар эди. Аммо одатдагича, биянинг ўрнига — тойчоқ берилар, сигирнинг ўрнига — бузоқ, қўй қўзига айланиб, мотоцикллар мапед бўлиб чиқарди. Бу ҳол табиий саналар — халқ ҳам бунга ҳайрон бўлмас, ғолиблар ҳам олганига хурсанд бўлиб, даврадан ўйнаб-ўйнаб чиқиб кетишарди.

Алҳол, Назар отанинг қўли очиқлигини билганлар ҳам жарчининг оғзидан чиқаётган зотларнинг камида ярмиси берилажагига ишонишар, бу ҳол ҳам кўпкарию курашли тўйга бўлган қизиқишни яна-да оширар эди.

Мана, тумандаги бу йилги янгилик — ҳозирча шу эди. Аммо ўтган бир йил давомида бизга таниш одамлар ҳаётида содир бўлган у ёки бу даражадаги ўзгаришларни ҳам ҳозир эсламоқ жойиз.

Аввалambор, Бўри Қоранинг Оқбой Чўпоннинг уйида қилган маърузаси изсиз қолмаган эди. Уни райкомнинг мафкура бўлимига чақиришди. Бўри Қора юрак ҳовучлаб борди: мафкура котиби қўлига тушган бечоранинг миясини қоқиб қўлига беришни биларди-да! Хайрият, Биринчи котибнинг ўзи қабул қилди-ю, Бўри Қора енгил тортди. Чунки Биринчи таги муаллимдан чиққан, мулоҳазали йигит эди. Бунинг устига, у киши тоғдаги лалми буғдойни кўриш учун ҳам, чўлдаги чорвадорлар ҳузурига ҳам фақат от миниб борар, котибнинг бу "камтар"лигини кўпчилик ёқтирар, ярим ишини отда битириб юрган Бўри Қора эса беихтиёр саркотибни яқин оларди.

— Эй, Бўри ака, сизга нима бўлди, ўзи? — деб гап бошлади биринчи котиб меҳмоннинг қўлига бир пиёла кўк чой тутқазиб қўйгач. — Ахир, кечагина қабристонларни чангитиб, туғларни суғуриб ташлаб юрган одам эдингиз. Жанозаларни қолдирганингиз ҳам ёдимизда... Майли-да, азадорларни йиғлатиб бўлсаям, раҳбарларни ҳурсанд қилган эдингиз... Ғирт камунист эдингиз-ку!

— Ҳозир ҳам камунисман, оғажон. Лекин ўша куни мени жин урди, — дея бошини эгди Бўри Қора. — Шу, қизишиб кетибман денг... Яқинда марказдан келиб эдим. Жўрамни кўриб келиб эдим. Ректўрни...

— Лекин ўша жўрангизни бамаъни киши деб эшитаман, — деб луқма ташлади котиб ва Бўри Қоранинг жағи очилиб кетди:

— Э, оғажон, аста айтасизми уни. Одамнинг жони... Калласи тўла ақл. Олим-да, олим. Буни қарангки, олимлар жуда-а миллатсевар бўлишаркан, ҳа. Тилидан тушмайди миллат, урф-одат... Умуман, олиму шоирлар ўзи азалдан миллатпарвар бўлишар экан-да. Шунинг учун улар... Шу денг гурунгларида нуқул...

— Бўлди, тушунарли, — деб унинг сўзини кесди Биринчи котиб. — Тек юрмасангиз, ўшаларнинг куни тушади бошингизга. Ҳалиям хўроз бир хилда қичқиради... Гурунгда масаланинг бу ёқлари ҳақида гапиришмапти-да?

— Энди, овлоқ жойларда...

— Гап тамом. — Саркотиб бирдан қизишиб, ўрнидан турди. — Қани, партизан бобо, айтинг-чи, туманимизда кўпкарисиз, курашсиз тўй ўтганми ҳеч? Йўқ... ўтмайдиям. Ўзимнинг ҳам кўргим келади. Аммо ўша кунлари райондан йўқоламан ёки касал бўламан. Хуллас, тилимни қичитманг...

— Йўқ-йўқ. Мен тушундим, оғажон...

— Ҳеч бўлмаса, жим юринг.

Бўри Қора таъзим қилиб, идорадан чиқди. У шод эди. Албатта, шундан кейин тўйхоналарда нутқ сўзлашни бас қилган, аммо тўйма-тўй юришу кўпкариларни томоша қилишда давом этарди, бу ҳам нутқ-маърузанинг ўрнини босарди. Орадан бироз вақт ўтгач, қариялар уни баковуллар сафига таклиф этишди. Энди Бўри Қора ўзғир от эгаларию рақибнинг елкасини ерга текказган полвонларга совринлардан улашадиганлардан бири бўлиб қолди. Ҳа, раису баковуллар тўпи қадимдан қолган одат бўйича қачонлардир сайланган бўлиб, тўйхонанинг тўри — уларники саналар, инчунун, ўзларини тўй эгалари каби тутишар, ҳарбу зарбга одил ҳакамлик қилишарди.

Шу асно Бўри Қоранинг обрўси тобора ошиб, тўйхоналардан оладиган улуши ҳам кўпайгандан кўпайиб борар, кечаги "начайлик бобо", ниҳоят, ҳаётда ўз ўрнини топгандек.

Энди Чибор-Гижингтой таърифида икки оғиз сўз.

Қадимдан қолган гап бор — айрим болалару айрим тўпичоқларга нисбатан "кун сайин эмас, соат сайин ўсди", дейдилар. Чибор-Гижингтой хусусида ҳам худди шундай дейиш мумкин: у тенгли тойлар ўтган бир йил давомида бир ёшга ошган бўлсалар, бу ажабтовур тулпор икки ёшга ошгандек, бинобарин, росмана арғумоқлар билан бўйлашиб қолган эди. Унда тағин қадимги жангари отларга хос шижоат ва эгасига содиқлик шундоққина кўриниб турар, кўпкари чопилаётган майдон четидан айланаркан, дам у томонга — дам бу томонга сурилиб юрган отлиқлар тўдасининг ўзига яқин келаётганини кўрса, бирданига пишқириб ва кишнаб орқа оёқларида кўтарила бошлар, шунда юган бўш қўйилса борми, иккиланмасдан тўп ичига ўзини урарди, аммо шунда эгасининг "дррр" этган товушини эшитибоқ оёқлари қўзғалган ерига михланиб қоларди.

Умуман, томошабоп бир ҳайвонга айланган эди. Масалан, оёқлари кутилмаганда чўзилиб, қорин томони хийла тортилган, ўмрови эса шундай балқиб чиқа бошлаган эдики, дуч келган тепа-тоғларни ҳам уриб кетадиганга ўхшарди. Мана бир ойдирки, уйдаги кўраси тагини нақ шудгор қилиб ташлаган эди. Ажаб, юморонга ўхшаб нуқул ер кавлар ва шу ҳолида ҳам қандайдир рақиби ортидан ҳужум этаётган каби орқа оёқларини кўтариб тепинар эди. Энди денг, кўчадан бирон отнинг пишнабми, кишнабми ўтгани-

ни эшитсами... бир юз саксон градус бурилиб кетарди. Тағин у эгасининг эрта кўпкарига миниб боришини аввал оқшом сезар, сувдан ҳам, емишдан ҳам ўзини тортар эди.

Хуллас, Чибор-Бодомгул кўпкарибой бўлиб бўлган, энди уни қурга бошлаб киришгина қолган эди. Қурга...

27

Эртага кўпкари. Тўполон бўйида. Бугун эрталабдан у ерда иш қизишиб кетди: ёнбағиридан уйдай-уйдай жойларни кесиб текислашар, ясси тошлар супага айлантирилар...

Бўри Қоранинг юраги уриб қўймаганидан — иккинчи марта кўчага чиқиб, дарё томонга кўз солди. Одам кўп. Эшакли, отлиқлар ҳам бор эдики, кўпкари сохибларигаю меҳмонларга жой ҳозирлаш ҳаммага айланиб кетганга ўхшарди. Кўчадан келаётиб, бурилишда тухтаган бозорчиларнинг гаплари ҳам буни тасдиқлар эди.

— Юринглар-е, бизниям қўлимиз тексин. Савоб бўлади. Шу текисланаётган жойлар кейинги кўпкариларгаям ярайди...

— Рост айтасиз, Ҳожи бобо. Назар отанинг ўтказиб қўйган жойи кўп.

Бу гапларни Бўри Қора ўз қулоғи билан эшитар, яна қанча бозорчиларнинг бориб, ҳеч бўлмаса, "ҳормаанг-бор бўнг", қилишларини тусмоллар ва Назар қассобнинг эл орасида хийлагина иззат-ҳурмати борлигини зўрға тан олиб, уйига қайтиб кирар ва бирданига ҳовликиб ҳамда негадир йиғламсираб Чиборнинг бўйнидан қучоқлар, кокилларини силар ва тумшуғидан ўпар эди.

Ҳа, Бўри Қора бугун эрталабдан бери жонсарак, ўзини қўярга жой тополмасди. Баъзан ер тепиниб, қассобнинг кўпкарисига бормасликни ҳам ўзига уқтирарди. Ҳа-да, унинг маслаҳат ошига ҳам бормади. Бугун ҳам эрталабки ошга чиқай демади. Оғир бир нарса унинг оёқларига гўлдек осилиб турар, туриб-туриб ўзини қойиб ҳам берарди: ахир... ахир, бир эмас, иккита айтувчи уни тўйга чорлаб кетган эди-да! Ахир, ўзи тўй бошлидан бири бўлар экан, ўша ерда туриши лозиммасмиди?! Урф-одат шуни талаб этади. Йўқ: кўчада, боғда изғиб юриб, охири яна: "Бормайман!" деганига бало борми?

Лекин борса, албатта, Гижингтойни миниб боради. Тўйхўрларнинг шундоқ бурилиб қарашини ҳозироқ тасаввур этади. Бир четдан Назар қассобнинг илжайиб чиқиб келиб: "Хуш кўрдик", дея таъзим қилишию отнинг жиловидан тутмоқчи бўлишиниям...

Йўқ-йўқ: отни бермайди. Умуман, унинг қўшхонасига қадам босмагани... Ўзи илгариям унинг остонасидан ҳатлагани эсида йўқ.

Бўри Қора қассобга азалдан паст назар — аслида ҳасад билан қарар, қассоб ҳам ўзига муносиб муомалани талаб этмас эди. Афтидан унинг-да "катта"ни писанд этмагани — шу эди.

Шу ўринда бир чекиниш лозим: бу туманда, масалан, новвойхоналар бор, аммо улардан нонни ўша атрофдаги муаллимлару дўхтирлар, хуллас, зиёли халқи олади. Бошқа одамлар уйида ёпилган нонни ейди. Бироқ қизиқ, тандири, уни, кайвониси бор, тандир нонни еб юрганлардан биронтаси новвойхонадан нон олса, ўзининг уялгани-уялган, қўшнилари ҳам уят қилишар эди. Ёхуд қассоб дўконидаги гўштдан ҳам ҳар ҳафта ёки ўн беш кунда уйида мол сўядиганлар ҳарид қилишмас эди: бир кило, икки кило гўштни уйига кўтариб келиш ҳам... уят саналарди-да. Демакки, Назар қассобнинг ҳамиша янги гўшт узилмайдиган дўкони ҳам атрофдаги зиёлилар учунгина хизмат қиларди, дейиш мумкин. Қарангки, мелиса аҳли зиёлиларга қўшилмаса ҳам, қассобхонадан гўшт олар, табиийки, арзон тушириб олишар, шунинг учун уларнинг қорасини кўрган ҳаваскор қассоб ҳам ичида сўкиниб, "ҳозирланиб" турарди...

Назар отанинг дўконидан эса ҳеч бир мелиса истаган гўштини ололмас ва "бор пулим — шу" деб кетолмас эди. Нима ҳам дейсиз, Назар ота ўз қадрини биладиган одам-да.

Яна Бўри Қоранинг уйига қайтамиз. Дарвоқе, уй эгасининг кайфияти ҳамма нарсадан сезилиб турарди. Шабкўр кампири эса чолига, умуман, гапирмай қўйган эди. Ҳолбуки, Бўри Қора укаси Носирнинг нега келмаётгани, Умар синчидан ҳам дарак йўқлиги ҳақида кампирига саволомуз гаплар қилар ва гоҳо бақириб юборарди: "Телефонга ҳазир бўл! Ишлаяптими ўзи! Олчинни ҳам худо урдими, дейман!"

Ҳа-да, булар уччови ҳам бугун отахондан хабар олишмаган эди. Бўри Қора уларнинг ҳозир қаерда эканларини ва бугун оқшом барибир хабар олишларига ақли етар, аммо бу унга тасалли бўлолмасди.

Мана, қош қорая бошлади. Бўри Қора кўрага бораётиб чироқни ёқиб юборди. Жаҳл билан ёққан экан, буни Чибор-Гижингтой ҳам сезиб, бир сапчиб тушди. Ва кўзларидан бинафшаранг нур таратиб эгасига тикилиб турди. Буни кўрган Бўри Қоранинг Чиборвойга ҳам жаҳл билан бир нималарни тушунтиргиси келиб кетди. Аммо ўзининг ичидан ўтаётган барча сир-савдони Гижингтой сезиб тургандек туюлди.

Кўрага тушаркан:

— Ҳе, қадрдон, салом... — деди. — Аттанг тилинг йўқ-да... Сен еб ташлайсан ҳар қандай тулпорни ҳам! — дея ғудраниб отни айлана бошлади. Кейин таққа тўхтаб, Чиборга ғурур ва фахр билан тикилдида: — Бир эгарлаб кўрайми? — деди ва шу оннинг ўзида Чиборни қумуш югану Чиялидан келган жабдукларда тасаввур этиб, эгарлаганча бўлди, сўнг — Жонивор, посон бўлиб борганинга яраша кўрни ёриб кирасан-а? — деди. — Ҳамманинг оғзи очилиб қолади... Кирасан, албатта! — Кира олмаса, аямасдан қамчилайдигандек туйди ўзини. Иттифоқо, ўзи ҳақида ўйланиб қолди: — Кучим етармикан зотни кўтариб олишга? Эгардан энгашганимда қорним халақит берар-ов... Аттанг, кўпкарига кириб туришим керак экан-да!

Сўнгра бирдан жиддий тортиб, жуда катта кетаётгани, холбуки, Чибор ҳали кўпкарига кирмагани, ҳаҳа, биринчи бор киришини ўйлаб, отга кўпҳам жабр қилмасликни кўнглига тугди.

Шунда уй томондан Носирнинг чақиргани эшитилди:

— Ака-а!

Бўри Қора эндигина креслога ўтирган эди, ҳовликиб туриб кетди ва беихтиёр бедапояга юзланиб, ошхона олдидан эгилинқираб келаётган Носир билан Умар синчини кўрди. Ортиқ даражада ҳаяжонланиб кетгани учун қаҳри келиб:

— Э-е, бормисизлар? — деди. — Келардиларингда...

Улар кечикиб келаётганлари сабабини айтишга шошгандек илдамлай қолишди.

— Акажон, узр... — дер эди Носир ҳиқиллаб. Кўра четига етиб келгач, оғасининг соғ-саломатлигига иймон келтирмоқчи бўлгандек қўлларини узатиб, Бўри Қоранинг бармоқ учларини олди, холос. — Акажон, кечирасиз. Мен тоғдан келяпман.

— Сиз омонмисиз, синчи? — деди Бўри Қора. — Тўйхона отга тўлиб кетгандир?

— Тошиб ҳам кетди, каттажон, — дея Носирдан бўшаган дасти-панжани қисибгина қўйди-да: — Шу ерда гаплашаверамизми? — деб сўради синчи.

Бўри Қора асабий хўрсиниб, зинадан юқори кўтарила бошлади. Синчи чекинди, Носир акасининг тирсагидан олиб, чиқишига кўмаклашди. Сўнгра учовлон айни бир вақтда Гижинтойга қараб, тек қолишди. Ниҳоят, Бўри Қора:

— Ҳайвон бўлсаям ҳамма нарсани тушунади, — деди. —Эрта кўпкарига боришни ҳам билиб турибди!

— Кўчадан қанча от қай мақсадда ўтганини билиб туради бу жонивор, — деди Умар синчи ва шошиб "суюнчи ола бошлади": — Сурхон бўйидан туркманлар ҳам келишди, каттажон, бир малласи сизни кўп сўради... Бўри Қора тек қолиб, хаёлида отлинранг тойни эргаштириб кетаётган отлиқ намоён бўлди. Шу асно Акмал жўраси билан унинг олим дўсти ҳам кўз олдига келди. Ва уларнинг ҳар қанча миллатсевар бўлганлари билан кўпкари-улоқ пойгаларига келмаслигини ўйлаб ғашланди ҳамда ўзини улардан аълороқдек туйди.

— Ўзим кўрмадим-у, Акмал акаям келибдилар, — деб илова қилди Носир.

Бўри Қора учиб тушиб:

— Акма-ал? — деди. Хато эшитмадингми ўзи? Акмал Тўполонга келади-ю, меникига кирмай, қассобнинг қўшхонасига борар эканми? Шуям гап бўлди-ю! Қассобнинг уйига унинг итиям адашиб киргани йўқ. Назар қассоб қаёқдаю Акмал қаёқда!.. Умарбой, юринг.

Умар синчи жиламан деган жойида чайқалиб тўхтади.

— Аммо-лекин шилапали одамлар ҳам кўп эди, оғажон. Кейин ҳам "Волга"да келишди. Қассоб икки букилиб кутиб олди... Укангизнинг гапида жон бўлиши керак. — У мунғайиб қолган Носирга қараб олди. Афтидан, бу йўригда йўлда ҳам гаплашишган-у, аниқ бир фикрга келишолмаган эдилар.

Бўри Қоранинг энди жаҳли чиқиб кетди.

— Эй, сиз ҳам ўйлаб гапираяпсизми, синчи? Акмал ким-у, мен кимман? Тўғрими, Носир?.. Э, лапашанг. Ўшаларнинг олдига бориб, суриштириб олсанг ўлармидинг? Тавба! — Бўри Қора қийналиб кетиб, осмонларга қараб уфлади. — Акмал жўрам-а... — Ҳа, Акмалдан бошқа унинг дўсти йўқ эди. У ректор, ўзи милиция бошлиғи бўлди. Муносабатлари эса худди ёшликдагидек қолаверди... Ҳа, Акмал бу заминга келар экан, Бўри Қоранинг уйини босиб ўтолмайди! Ўтиб қолса ҳам, тўғри... қассобнинг уйига бор-майди! Шошма-шошма, қассоб билан ўзининг орасида той жанжали борлигини билади-ку у? Жуда яхши билади! Чиборни кўришга ишқибозлиги ҳам бор... — Қизиқ-а! — деб юборди кейин. — Қани, юринглар энди! Хўш, кун бўйи тўйхонада бўлдингларми... азаматлар? Шунчалик қизиқ бўлдими унинг томошаси? Карнай-сурнайининг товуши бу ергаям эшитилиб турди...

— Йўғ-е, — деб жилди Носир ҳам. — Мен азонлаб Керага томонга кетиб эдим. Тўл тушиб қолди, ака... ўзингиз хабар олганингиз йўқ. Энг "ҳалолман" деган чўпон ҳам шу кунларда ўғирлик қилади. Бўри-қашқир ҳам сизнинг отларингизга оралайди, албатта...

— Ҳим... Хўш, тўгал эканми совлиқлар? Эгиз туққаниям борми?

— Бор-бор. Айни вақтида борган эканман.

— Ҳим... Умарбой, сиз қайси товға чиққан эдингиз?

— Ҳе, каттажон-е, —деб илиққина кулимсиради синчи. — Аммо- лекин ҳарқанча ўпка-гина қилсангиз арзийди. Айб бизда... Фақат мен ўзимни оқлаш учун шуни айтишим мумкинки... юринг-юринг... уйдан кўчага чиқолмай қолдим. Тожикистондан келган чавандозлар отларини кўрсатишди. Улар отларни миниб, тоғма-тоғ ошиб келишган экан. Кўп қийналишибди. Жала-дўлда қолишибди. Тақалари тушиб кетган. Темирчиниям чақириб...

— Ишқилиб, кўпкаридан зот айирадиган қилиб бердингларми?

Кўса синчи бирдан жиддий тортди.

— Қалмоқ синчи башорат қилгани учун кўзи ўйилган эди... *(«Алпомиш» достонига ишора).*

Бўри Қора ҳам, бирдан сергак тортди.

— Шундай денг? — Кейин ишшайди. — Раҳмат, кейин кулиб юборди — Башоратингиз тўғри чиқмаса, нима қиламан?

— Соқол-ку йўқ. Каллада қолган сочни юласиз-да.

— Яшанг. Раҳмат... Қани, уйга тортинглар. Сизларни билмайман-у, мен тортганим йўқ! Э, айтмоқчи...

— Каттажон, фақат бир илтимос бор.

— Хўш-хўш?

— Бодомгулни ўзингиз...

— Нима-а? — дея бурилиб қаради Бўри Қора. — Мен миниб тушмасам, ким миниб тушади... Носирми?

— Энди, кўпкаричилик. Баъзан...

— Баъзан-маъзани йўқ. От эгаси бўлатуриб кучим борида... Ахир, ўзингиз ҳам нуқул Бодомгулни биров минмасин, дер эдингиз! Уни минги қилишдиям...

— Каттажон, афу этасиз. Гапим чала қолди... Майли, ўзингиз миниб тушинг, хўп! — Шундай деб от эгасига тикилганча овози титраброқ давом этди: — Фақат уни авайлаб-аяб... Қурга биринчи кириши. Ўзингизга ҳам эҳтиёт бўлиб...

— Уф, — бирдан хўрсиниб юборди Бўри Қора — бир кўнглим, шу кўпкарига бормасам, деб эдим-а! Бирламчи қассобнинг тўйи... Кейин шунча яхшиёмоннинг ичида кўзи борлар ҳам бор-да, албатта.

— Отангизга, раҳмат каттажон. Кўзи борлар бор, — деб тасдиқлади Умар синчи. — Аммо чумчуқдан қўрққан тариқ экмас дегандай...

— Бўпти-бўпти, — олға босди Бўри Қора. — Шунчаки... айтдим-да. Ҳм, боришга бораман энди.

— Албатта бориш керак! — деб замлади синчи. — Бодомгулнинг ҳам қўрга кирадиган вақти-соати етиб бўлди. Тўлғоқ тутганда... Бир нима демоқчимисиз? Ҳм. Отнинг тириклиги ҳам... — Шу билан маъруза ўқий кетди, айвонга чиқишганда ҳам у давом этарди. — Полвонлар ҳам кўнгли тусаб турган маҳалда курашга тушмаса, касал бўлиб қолади. Ахир полвоннинг полвонлиги...

— Хўп-хўп. Қўлни чайинг... Ҳей, кампир, шу ерда ўтира берамизми ё ичкарига кирайликми?

— Ичкарига жой қилиб қўйдим-ку, — деган овози келди кампирнинг. — Ҳаво салқин...

Ичкарида улар бемалол ўтириб олишгач, гурунг қизиди. Синчи одатдагича, Бўри Қорага улоқчилик ҳадисларидан сўзлар, Бўри Қора тоқатсизланиб тинглар, гўёки ҳозир кўпкари бошланади-ю, Чиборни миниб майдонга тушадигандек қимирлаб ҳам қўярди. Сўз навбати Носирга етганда, у Керага тоққа қилган сафаридан гапира бошлади-ю, Бўри Қоранинг хаёли қўй-эчкиларига оғиб кетди: ҳа, ўша тоғларга қачон борганини ҳам эслолмайди. Бўри Қора секин ёнбошлаб олди. Кейин Умар синчи қуроқ ёстиқни олиб тиззасига қўйди-да, ўмровини тиради. Ниҳоят, Носир ҳам...

28

Бўри Қора синчи билан укасини эрта кўпкари бошланмасдан киргоққа етиб боришларини сўраб, кузатаётганда кўча бошида ёлғиз чироғини ловуллатиб бир мотоцикл пайдо бўлди-ю, пойгада ўзадигандай кела бошлади. Бўри Қора уловининг юришидан эгаси ичмаганини тусмоллади. Бирдан қаҳри келди: кечасиям шундоқ ҳайдайдими мотоциклни? Тағин... Бўри Қоранинг уйига яқинлашиб келаётибди. Яқин-яқингача техникаман дегани ушбу дарвоза оғзидан имиллаб ўтар эди.

Мотоцикл шитоб билан келди-ю, бирдан чироғини ҳам, моторини ҳам ўчириб, буларнинг қошида тақка тўхтади.

— Ҳе, отинг ўчсин... Олчинмисан? — деди Бўри Қора.

— Ўзимман, устоз... У ерга тушди. — Салом, синчи бобо, салом... Ассалом устоз! — У Бўри Қорага тирмашиб бир қучоқлаб олди-да, дарҳол қўйвориб, мотоцикл рулидан тутди. — Ичкарига киритсам... — Синчи билан Носир йўл очган бўлиб четланишди. Устоз дафъатан ғурурланиб, қўлларини белига тиради. Кейин, Олчин билан келишиб қўйган гапи бору, шунинг учун у етиб келгандек, меҳмонларга:

— Эса, хуш келибсизлар, — деди. — Ўша гап... Эртароқ боринглар. Арғамчига қил қувват эмиш. Ҳа-ҳа-ҳа... Ҳаркалай, сизлар — менинг энг яқин одамларимсиз.

Улар мамнун бўлишиб, қўлларини узатишди. Шундай қилиб, Бўри Қора ичкарига қайтиб кирди ва йўлак чироғини ёқди. Олчинбой қоронғуда тимирскиланиб, мотоциклни бурчакка тақаб қўймоқда эди.

— Ҳа, одам ўлдириб қочдингми? — дўқ қилди устоз.

— Э, сўраманг... Кутилмаган гаплар! Хўп, тепага чиқамизми?

— Чиқамиз-да энди... Яқинроқ ке. Йўқ, ичмабсан.

— Ҳе, ароқнинг уйи куйсин, — деди Олчинбой. — Ароқ нима қилди Қуролбойни... Айтмоқчи, у ҳозир... Йўқ, юринг. Тепада гаплашамиз — Айвонга чиқишгач, Олчинбой бояги меҳмонлар бу ерда ўтиришганини англагани учунми тўғри меҳмонхонага йўналди. Шуни айтиш жоизки, бу йигит ушбу хонадонга аллақачон тиккасига кирадиган бўлган эди. — Янгам яхши ўтирибдими? Янгабой! Салом... Бизнинг устоз билан бироз гурунгимиз бор. Тушунарлими?

Меҳмонхога киришди. Бўри Қора, одатдагича, пойгада чўкка тушди. Олчинбой девор томондан жой олиб, қаршисидаги дераза қараганча, қўлини фотиҳага очди.

— Омин. Бизга қасд қилганлар паст бўлсин! Аллоҳи акбар!

Бўри Қора чойнак олдида бўлган учун ҳам базур чой қуйиб узатди меҳмонга.

— Томоғингни хўллаб ол.

— Раҳмат, устоз!

— Хўш?

— Акмал жўрангиз келганини эшитгандирсиз?

— Рости биланми? Ўз кўзинг билан кўрдингми?

— Э, саломлашдим-ку, устоз... Қўлларини олиб, ёнларида ўтирдим ҳам. Сизни хўб сўрадилар...

— Н-нималар деди? — Теран овозда сўради Бўри Қора. — Нима учун келибди қассобнинг тўйига? Мен ҳеч нарсани тушуполмай қолдим.

— Устоз, — деб бир сония жим қолди Олчинбой — мен ҳам бошда ҳайрон бўлиб эдим. Улар Акмал аканинг "Волга"сида келишди... Ҳе, кутиб олиш бир маросимга айланиб кетди! Кейин мен ҳам бориб...

— Ҳай, Акмал-а...

— Эрта кўпкаридан кейин уйингизга келар эканлар...

— Аблаҳ!.. Ҳе, номард бола. Шошма, хўш, фақат тўй учун келибдими?

— Ҳа, энди аввалом бор...

— Кейин-чи?

— Энди, тўй-маъракада бир-бири билан юз кўрмас бўлиб юрганлар ҳам ярашиб кетишади-ку, одатда?

— Ҳим, хўш?

— Шу, ўшандай урф-одатлардан гап бошлаб қолишди-да... Айтмоқчи! — дея бошини кўтарди прокурор —Ишонсангиз, дастурхонга фотиҳадан кейин Акмал аканинг биринчи гаплари шу бўлди: "Бизнинг жўра ростдан ҳам кўринмаяпти-ку? Оббо. Билиб айтган экансиз, Назар бобо..."

— Э... Бундан чиқди, Назар унга шундай деган эканда?

— «Тўйга келмаса керак", дегани аниқ. Лекин гапларидан шундай хулоса чиқардимки, Назар ота сиз билан ярашмоқчи. Чин кўнгилдан. Бунинг учун Акмал акадан фойдаланиб қолмоқчи... Хўш, Акмал ака эски одатларга ҳурмати жўнидан ҳам бу вазифани гарданига олганга ўхшайди...

— Тавба!

— Бундан бошқа яна бир гап. Қассоб бобо тўйга айтиб борганида, Акмал аканинг уйида олбпрокурор ҳам ўтирган экан. У кишининг таги ўзимиз томондан экан... Қассоб бобо билан тил топишиб қолишибди. Кейин қассоб у кишини ҳам тўйга таклиф этган...

— Қачонги гап бу?

— Ким билади энди... Бирон ой бурунми, ишқилиб, айтувчилик қилиб, марказга борганларида...

— Бўпти. Шу қассобни кўп "сизлама"... Тушундим. Аҳ, Акмалнинг ҳам, кўнгли бўш-да...

— Шундай гаплар бўлди... Акмал ака оталаридан қолган мулкниям кўрмоқчи эканлар. Аммо-лекин Тўполонни соғиниб қолган эканлар.

— Тўполонни соғинганига ишонаман. Лекин ота юрти... Э-ҳе, аллақачон эгали бўлиб кетган. Билади-ку ўзи?

— Ҳе, энди, кўнгил-да...

Бўри Қора чуқур уҳ тортиб, оёқларини ёнига узатиб юборди.

— Шундай қилиб, Акмал бу кеча ўшанинг уйида ётади-а?

— Ҳа, ахир, ёнларида облпрокурор ҳам бор... У кишини ташлаб бу ерга келмасалар керак? Айтмоқчи, сизнинг қассоб билан тескари бўлиб қолганингиз сабабини у киши ҳам биларкан. Қолаверса, устоз, Чибор отингизни ҳам кўришмоқчи улар... — У олдинроққа сурилиб давом этди. — У кишининг айтишларича, бодомгулли отлар бир замонлар Мачай, Тешиктош томонларда ҳам бўлар экан.

— Ҳим, унинг Мачайга алоқаси бор, де?

— Ахир аждодлари мачайлик экан-да... — Кейин истеҳзоли кулимсираб қўйди Олчинбой. — Биласиз-ку, мачайилар азалдан органга қизиқади. Шунинг учун анави аҳмоқ ҳам адашиб...

— Э, шошма, Қуролбой ҳам ўшалардан-а?

— Икки гапнинг бирида айтарди-ку, "тоғданман", деб!

— А-а, айтарди... Менга қара, мабодо сен ҳам мачайи эмасмисан?

(Давоми бор)

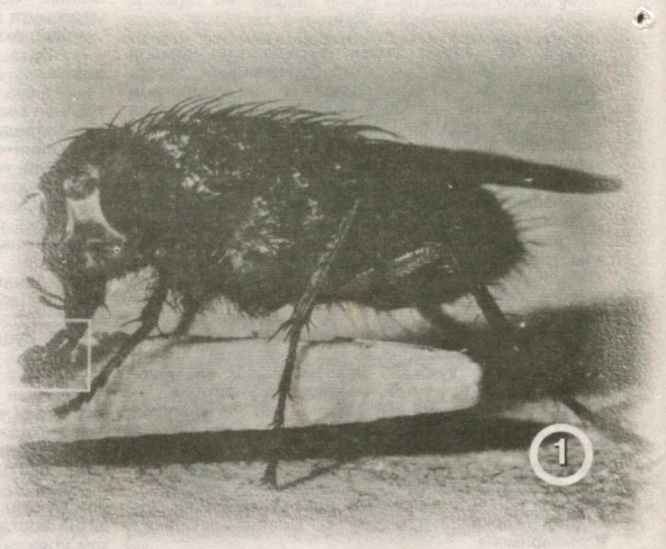

Пашшани оёғи боқади

Комил ЖОНТОЕВ тайёрлади

Кўпчилик ҳайвонларнинг асосий сезги аъзолари бош қисмида жойлашган бўлади. Шундай ҳайвонлар ҳам борки, уларнинг сезги органлари учун бош қисмида жой етарли эмас ёки бошнинг ўзи йўқ. Масалан, денгиз молюскалари бошсиз бўлишади, лекин табиатан уларнинг танаси кўз ва пайпаслагичлар билан таъминланган. Баъзи бир денгиз жониворларининг кўзи эса елка қисмида жойлашган бўлади. Чигирткаларнинг эса эшитиш органлари оёғида ёки қорни атрофида жойлашган бўлади. Кўпчилик капалаклар ўз "шохча"лари орқали ҳид билишади.

Пашшалар эса миттигина бўлсада, асабга тез-тез тегиб турувчи оддий ҳашаротлардир. Ушбу митти жониворлар микроскоп орқали бир неча минг баробар катталаштириб кўрсатилганда янада ёқимсиз, ҳаттоки қўрқинчли кўринишар экан.

Пашшаларнинг тана ва оёқларида жойлашган кўп сонли тукчалари озуқа мазасини билиб олишда ёрдам бераркан. Улар овқат ейиш олдидан оёқлари билан озуқани босиб кўришар экан.

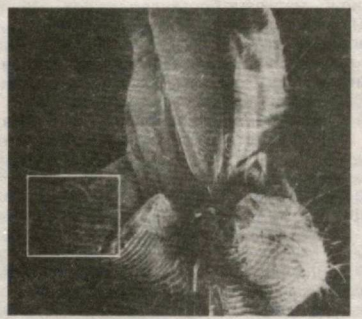

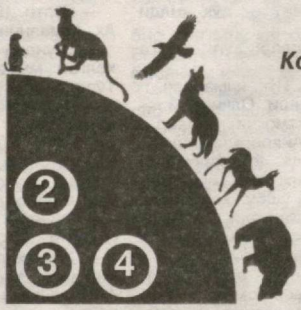

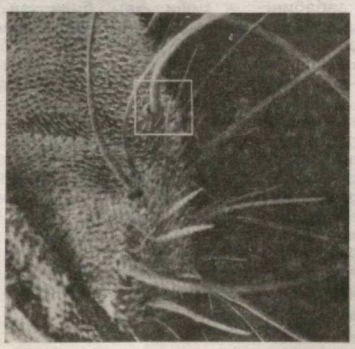

Пашшалар озуқани оёқларига жойлашган сезгир туклар орқали топиб, тумшуғидаги хартуми ёрдамида ўзига тортиб, ея бошлайди. *(1-расм)*

Агар бу жараён 75 маротаба катталаштирилса, пашша хартуми иккита куракдан иборат эканини кўриш мумкин. У озуқани хартуми билан қаттиқ босиб иккала куракларини орасидаги ёриқ орқали ўзига тортиб олади. *(2-расм)*

Янада катталаштириб қаралса, хартумида ҳам оёқларидагидек сезги тукчалари борлиги кўринади. Ушбу сезги тукчалари унга озуқани пайпаслаб, таъми, мазасини ҳис қилишига ёрдам беради. *(3-расм)*

Замонавий электромикроскоплар кўз билан кўриш қийин бўлган ҳар қандай микрожисмларни аниқ кўришга имкон яратди. 2600 марта катталаштириб қаралганда пашша танасидаги ҳаракатланаётган сезги туклари баҳайбат айлана устунлардек кўринади. *(4-расм)*

Бу кунги юмушни эртага қўймоқ марғуб эмас.
Тонг-ла не ҳол рўй берурин каҳрафтор айтиб бермас...

ФИРДАВСИЙ

Вақт — ғоят мураккаб, илмий ва фалсафий маънога эга бўлган кенг қамровли тушунча. Вақт — ортда қолаётган тарих, олдга чорловчи келажак. У ўзи учун боқий, чексиз ва поёнсиз, инсон учун эса муваққат, ўткинчидир. Вақт занжири даврни даврга улайди. Инсон вақт билан ҳисоблашишга маҳкум. Вақт ҳеч кимга ва ҳеч нарсага қарам эмас...

Инсон умри вақтнинг бир қисми, бир парчаси. Яъни ҳаётда ва вақтда йилт этган шам. Умр тушунчаси инсоннинг дунёга келиши ва уни тарк этиши жараёнидаги бутун яшаш тарзи ва фаолиятини ўз ичига олади. Умр — азиз, вақт ундан ҳам азиз. Бинобарин, умр мазмуни ҳар кишининг ҳаётлик чоғларидаги хайрли ишлари ҳамда вақтини тўғри сарфлагани билан белгиланади!

Тадқиқотларга кўра, қарға 200 йил яшаркан. Инсон умри эса ўртача 70-80 йилни ташкил этади. Демак, умр соатлари шунчалик қисқаки, академик шоир Ғафур Ғулом таъбири билан айтганда уни ўлчамоқ учун олтиндан тарози, олмосдан тош керак. Таассуфки, бу оддий ҳаётий ҳақиқатга кўпчилигимиз бепарво қараймиз. Гоҳида бойлик қўлдан кетса чуқур ғам-қайғу чекамизу, лекин умримизнинг ғоят қимматли дақиқалари бой берилаётганини ўйламаймиз.

Ривоят қилишларича, қадимда бир шоҳ саройидаги созандани аллақандай сабаб билан ўлимга ҳукм этибди. «Яхшилаб дам ол, тонг отиши билан сени дорга осишади», дебди. Туни билан созанданинг уйида чироқ ўчмабди. Шоҳ аъёнлари бу ҳолдан ҳайрон бўлиб, даричадан секин ичкарига мўралабдилар. Созанда қўлида соз, кўзларини юмиб, нимадир ижод этаётганмиш. «Эй, банда, сени ўлим кутиб турган бўлсаю, сен мириқиб ухлаш ўрнига нималар билан машғулсан?» дейишибди. «Мен шу пайтга қадар бир куйни хаёлан такрорлаб, ҳали мукаммаллаштиришга улгуролмаган эдим. Қатл дамларигача вақт борлигидан фойдаланиб шу куйни маромига етказмоқдаман. Токи, бу куй шогирдларимга мендан эсдалик бўлиб қолгай», дебди. Шоҳ созанданинг сўзларидан таъсирланиб, уни ўлимдан озод этган экан.

Беҳуда сарфланган вақт бора-бора одамни виждон қийноғига дучор этади. Шунинг учун ҳам умрни мазмунли ўтказишга ҳар биримиз ўз ақлимиз, ўз иродамиз билан киришмоғимиз зарур. Вақтни тўғри сарфлаган киши ҳеч вақт афсус чекмайди. Тўғри, яшаб ўтилган умр қисқа бўлса-да абадийликка дахлдор. Аксинча, бемаъно ўтган ҳаёт йўли инсонни пушаймонликка олиб боради. «Вақтинг кетди — нақдинг кетди», деб бежизга айтмаганлар.

Зайниддин ИСАМУҲАММЕДОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи, уруш ва меҳнат фахрийси

Ҳар бир инсон умрининг ғанимат дамларидан унумли фойдаланиб, ўз юрти, Ватани учун фойда келтириб яшамоғи лозим. Токи, қачондир вақт сингари олий ҳакам олдида ҳисоб беришга тўғри келса, «Мен умримни, вақтимни фақат фойдали амалларга сарфладим», дея мағрур айта олсин.

Вақт - умр гултожи

КУНЛАРДАН БИР КУН ДАДАМ...

"Мени икки қиши алдади..."

Урушдан кейинги йиллар. Уйимизда одам кўп, бола-бақра — ҳаммаси шўх. Ҳа, деса идиш синдирарарканмиз. Уйда пиёлалар камаийб кетди. Чой самовардан ичиларди. Ҳамма чойхўр — пиёла кутишга сабр чидамайди.

Ойим дадамга:

— Дадаси, пиёла олиб келинг, ҳаммага етмаяпти, — дедилар.

— Яқинда қалам ҳақи оламан, ўшанда бозорга бирга борамиз, хоҳлаганингизни олиб бераман, — деди дадам бамайлихотир. Дадамнинг қўли очиқ — айтганини бажарарди. Шу сабаб ойим зурур бўлган анча-мунча нарсанинг рўйхатини тузиб қўйди.

Бир неча кундан сўнг дадам ойимни бозорга олиб кетди. Ойим хурсанд... Катта халтани олиб эски шаҳарга йўл олишади. Маҳалладан ўтаётиб, қоратошлик бир танишларини кўриб қолишибди. Тиламчилик қилиб ўтирган экан. Дадам тўхтаб, ҳайрон бўлиб сўз қотибди:

— Ие, ие, нима бўлди?

— Э, Ғафур ака, болаларни боқиш оғир, қийналиб қолдим, тирикчилигим ўтмаяпти.

— Туринг, туринг, айб бўлади, нима бўлса ҳам қўл-оёғингиз соғ, эсингиз бутун, меҳнатнинг бошқа турлари борку... — дебдилар.

— Йўқ, меҳнатдан қочмайман, фақат дастмоям йўқ. Пулим бўлганда, хом ашё сотиб олиб, иш қилардим...

— Неча сўм керак?

— Беш юз бўлса, етарди...

Дадам дарров ён чўнтакларидан бир пачка беш сўмлик пул чиқариб ҳалиги одамга берибди.

— Бошқа бу ишни қилманг, хафа бўламан-а.

Ойим билан дадам бозорга киришибди. Ойим ҳали у нарса, ҳали бу нарсага харидор бўлармиш, дадамга эса ёқмасмиш. Шундай қилиб улар ҳеч нарса, ҳатто сўпурги ҳам сотиб олмай уйга чарчаб қайтиб келишди.

Ойим ҳайрон бўлиб нега дадасига ҳеч нарса ёқмади. Ҳалиги одамнинг тиламчилик қилиб ўтиргани кайфиятини бузди, шекилли, деб ўйлайди.

Эртасига дадам кўчадан бир даста ҳар хил пиёлалар олиб келди.

— Онаси, мана Сизга пластмасса, янги материалдан ишланган синмайдиган пиёлалар олиб келдим, мана, қаранг... Дадам қўлидаги пиёлаларни ерга ташлаб юборди. Пиёлаларнинг ҳаммаси бетонга урилиб чилпарчин бўлди.

Шунда дадам тарвузи қўлтиғидан тушиб, сўз бошлади:

— Бугун иккинчи одам мени алдади-я, — деди соддадиллик билан. Ойим ҳайрон, буни сезгач дадам: — Кечаги тиламчи бугун маҳалладан ўтаётсам яна тиламчилик қилиб ўтирипти. У ҳаммадан алдаб пул олиб, бола боқаркан, — жавоб бердилар дадам. — Яна манави пиёлаларни сотган йигит "Ғафур ака, чинни пиёла олиб нима қиласиз, пластмасса яхши, болалар ташлаб юборса ҳам синмайди", деб эди. Ёлғон экан.

Ойим кеча бозордан ҳеч нарса харид қилишмагани эсига тушиб сўради:

— Дадаси, нега кеча бозорга олиб бориб ҳеч нарса олдирмадингиз?

— Ахир ҳамма пулни тиламчига берган эдим-да — жавоб бердилар дадам кулимсираб. — Эртага ўзим чинни пиёла олиб бераман, ростакамидан...

Дадам қанчалик аччиқ бўлмасин ҳақиқатни, рост гапни яхши кўрар эдилар.

Бир ҳафталик ҳашар

Ўттиз еттинчи йиллар. Московда адабиёт кунлари бўлган экан. Анжуманга ҳамма ёзувчи-шоирларни олиб боришипти-ю фақат дадамни таклиф қилишмапти. Ўзи ўша йиллар дадамнинг асарларини ҳам кам чиқаришар эди. Нима билан овунишни билмай, майдонимиз (уйимизнинг орқасида ҳар доим ёввойи ўтлар ўсиб ётар, ёзда ҳашакка айланарди)ни обод қилиб, Жанггоҳнинг филиалига айлантирмоқчи бўлибди.

Қўшниларимиз — Мирза Абдулла қийқириқ, Ғулом акаларни уйга маслаҳат ошига чақириб, фикрини айтган экан, хурсанд бўлишибди.

Дадам эртасигаёқ иккита мардикор ёллаб, ишни бошлаб юборибди. Кир ўрани кўмиб, майдонни хас-хашакдан тозалаб чим бостирибди, супа ясашипти, майдоннинг ўртасига фонтан қилишмоқчи экан, маҳаллага водопровод ўтмагани боис, ҳовуз қилиб ғозу товуслар боқишга келишиб олибдилар.

Дадам бир ҳафта мардикорлар билан баб-баробар меҳнат қилгач, "Жанггоҳ" тайёр бўлди. Гуллаб турган атиргуллар, итоғиз, номозшомгул, садарайҳон, қорарайҳон экилиб, майдон бўстонга айлантирилди.

Куни билан сув ташиб ҳовузни тўлдиришди.

Ойим супага жой солди, кўрпачалар тўшаб, болишлар қўйди. Ош қилдилар. Мирза Абдулла ака, Ғулом акалар чиқишиб, салқинда роҳат қилиб, дадамни мақтай-мақтай ёнбошлашди. Дадам дутор чалиб, бошқалар қўшиқ айтиб, кўнгилларини ёзишди. Дадам эрталаб туриб қараса, ҳовуз сувни "ютиб юборган", гуллар сўлиб ётибди. Яна иккита мардикор олиб келиб, кун бўйи сув ташиб ҳовузни тўлдириб чимларга сув сепишди. Майдон баланд жой бўлгани учун у ерга умуман сув чиқмаган экан, шу сабаб сув ерга сингиб кетаверган. Шундай қилиб, ҳар куни бир ҳафтагача икки мардикор кечкурунгача сув ташиб, ҳовуз тўлдиришар, бироқ ҳовуз эрталабгача қуриб қолаверарди. Кўчадан сув ташийдиган мардикорлар челакдан сувни чайқатиб тўкавергач саратон эмасми, ҳовлимизни балчиққа айлантириб юборишди. Тор кўчамиз худди қишдагидек сирғончиқ, одам юролмайдиган бўлиб қолди.

Бизнинг уст-бошимиз лой бўлаверириб, ҳовлида бехуда сув ташиётган мардикорларнинг тарақ-туруғи ойимнинг жонига тегди... Охири дадамнинг қайсарлиги ҳам ҳовлига "ён бериш" билан тугади. Шундай қилиб, дадам сувга тўймайдиган ҳовуздан воз кечдилар...

Ҳайвонлар кўзғолон кўтарди

Урушнинг бошлари. У пайтлар мен кичкина бўлганман. Дадам жуда аччиққа ўч бўлганлар. Қалампирнинг энг аччиқ турини танлаб олиб келиб, бутунлигича тишлаб-тишлаб ер эдилар.

Дадам қалампирни қишга қурутмай сақлардилар (у вақтда консерва қилинмасди). Бир қозон қалампирни қайнатиб, шишаларга солиб, олиб қўярди.

Ана ўшандай маҳал дадамнинг шўхлиги тутибми ёки бир тажриба ўтказмоқчи бўлибми, уйдаги ҳамма ҳайвонларни бир-бир тутиб, қўшнининг товуқлари, эчки-қўйигача оғзига бир қошиқдан ҳалиги аччиқ бўтқадан қуйиб чиқди. Бир маҳал кичкинагина ҳовлимиз ҳайвонот боғига айланиб кетди.

Ит думини тишламоқчи бўлади, ангиллаб деворга сапчийди. Товуқлар пир-пир учиб, хўроз бўлиб қичқиради. Эчки билан қўй арслону сиртлондек ҳовлини у четидан бу чеккасига югуриб потирлайди.

Бу манзарадан қўрқиб кетган биз болалар фақат йиғлаймиз. Қўшнилар бизникида нима гап экан, деб томошага чиқишди. Дадам қилиб қўйган ишларига жавоб тополмайми, ҳайвонларга раҳмлари келибми ёки бундай бўлишини кутмаган эканми, бу "дод-вой"га чидай олмай: "Мен редакцияга борадиган бўлдим, ишим чиқиб қолди", деб кетдилар. Бир-икки кун ўтгач, дадам ойимга қилган ишидан хижолат чеккандай, ўзини оқламоқчи бўлиб:

— Муҳаррамхон, қаердаям ўқиган эдим. Ҳайвонларнинг сути камайса, товуқларнинг тухуми кичрайиб кетса, қўйлар озиб кетса, уларнинг овқатига қалампир қўшиб берилар экан. Қалампирнинг таркибида витамин кўпда, — дегандилар.

ОЛМОС

Dono qiz

Uyg'ur xalq ertagi

Qadim zamonda bir podsho bo'lgan ekan. U yoshi oltmishga yaqinlashganda bir o'g'il ko'ribdi. Yolg'iz o'g'lini tarbiyalash uchun bir necha enaga tayinlabdi. Biroq shahzoda aqlsiz, farosatsiz bo'lib o'sibdi. Buni ko'rib, podshoning dili xufton bo'libdi. "Mendan keyin mamlakat o'g'limga qolsa, xonavayron bo'ladi. Xalqning sho'ri quriydi", deb tashvishlanibdi. Biroq uning dardini bilgan vazir tasalli beribdi: "Shahzodaga aqlli bir qiz olib beramiz. Xotini uni yo'lga soladi". "Aqlli qizni qayerdan topamiz?" — debdi podsho.

— Buning yo'li oson. Shahzodaga, o'n yashar uloq, yigirma yashar bo'ri, o'ttiz yashar tulki, qirqqa kirgan yo'lbars, ellik yashar qo'zichoq, oltmishga kirgan tuya topib kel, deysiz, — debdi vazir.

Vazirning maslahati bilan podsho o'g'lini yo'lga otlantiribdi. Shahzoda uyma-uy, shaharma-shahar yurib, otasi aytgan jonivorlarni qidira boshlabdi. Odamlar uning savoliga ajablanib yelka qisisharmish.

—Yo qudratingdan. Umrimiz bino bo'lib, bunday gapni eshitmaganmiz, — deyishibdi odamlar. — O'n yashar uloq bo'lmaydi. O'n yoshda echki qariydi. Bo'rining yoshini aniqlab bo'lmaydi. Uning yigirmaga kirganini bilib beradigan mard topilmasa kerak. Dunyo dunyo bo'lib, tulkining o'ttiz yoshga, yo'lbarsning qirqqa, tuyaning oltmishga kirganini birov eshitmagan.

Shahzoda befahmligi tufayli odamlarning ajablanishiga parvo qilmay, yana qidirishda davom etibdi. Bir ko'chada unga yupunroq kiyingan sohibjamol qiz uchrabdi. Shahzoda uni to'xtatib, otasi aytgan narsalarni qayerdan topish mumkinligini so'rabdi. Qiz shahzodani boshdan-oyoq kuzatib chiqqach, miyig'ida kulib qo'yibdi.

—Otangiz topib kel, degan narsalari uloqcha, bo'ri, tulki, yo'lbars, qo'zichoq, tuya emas, odam bolasi, shahzoda, — debdi qiz. — Odam bolasi o'n yoshga kirgan chog'ida xuddi uloqchadek o'yinqaroq, sho'x bo'ladi. Bir joyda tinch turolmay irg'ishlab o'ynaydi. Yigirma yoshida o'zini xuddi bo'ridek dovyurak sezadi. O'ttiz yoshida esa aqli kirib, xuddi tulkidek quvlik, shumliklarni o'rganadi. Qirq yoshida esa xuddi yo'lbarsdek har jihatdan yetilib, kuch-quvvatga to'ladi. Ellik yoshida kishi xuddi qo'zichoqdek yuvvosh tortib, o'yin-kulgidan o'zini torta boshlaydi. Oltmish yoshida esa tuyaga o'xshab kim qayoqqa yetaklasa, ketaveradigan bo'lib qoladi.

Shahzoda quvonib saroyga yuguribdi. Podsho o'g'lidan:

— Aytgan narsalarimni topdingmi? — deb so'rabdi.

— Topdim, — debdi shahzoda hovliqib. — Siz aytgan narsalar jonivor emas ekan. Aytgan gaplaringizning hammasi odam bolasiga taalluqli ekan. Menga bu narsalarni bir kambag'al qiz aytib berdi.

Podsho: "Xudoga shukur, endi murodim hosil bo'ldi", — debdi-da, darrov vazirini chaqirtirib, unga bo'lgan voqeani aytibdi. Vazir shu qizni kelin qilsangiz bo'lar ekan, deb maslahat beribdi. Podsho vazir boshchiligida qizning uyiga sovchi yuboribdi. Qizning ota-onasi podshoning taklifiga yo'q deyolmabdi. Yetti kecha-kunduz to'y-tomosha qilib, yurtga osh berishibdi. Dono qiz shahzodadan maslahatini ayamas, davlatni boshqarishga bajonu dil yordam berar ekan. Shahzodaning aqli noqis bo'lsa-da, xotininig yo'rig'iga yurib, mamlakatni obod qilibdi. El farovon yashabdi.

Yorbek ISKANDAR tayyorladi

"КЎНГИЛ ЯНГИЛИК КИДИРАДИР..."

Нормат ЙЎЛДОШЕВ,
филология фанлари номзоди

Чўлпон, Элбек, Боту, Усмон Носир, Ойбек каби шоирлар XX аср бошларида шеъриятимизга янги руҳ ва оҳанг бахш этиб, уни ҳам шакл, ҳам мазмун жиҳатидан янгилади. Ёш шоирлар орасида ўзининг овозини очиқ танита олган истеъдодли шоир — Чўлпон биринчилардан бўлиб анъанавий шеърият усулини ўзгартириш кераклигини англаб етди. Шоирнинг эътироф этишича: "Ўзимнинг йўлсизлигимдан бироз сўзлаб ўтайин: Навоий, Лутфий, Бойқаро, Машраб, Умархон, Фазлий, Фурқат, Муқумийларни ўқийман: бир хил, бир хил, бир хил! Кўнгил бошқа нарса — янгилик қидирадир. Ғайратий, Олтой, Ойбек, Жўлқунбойларни ўқийман, қувонтирадир, холос!" Чўлпон бу ўринда бироз муболаға қилган бўлса-да, ҳақиқатан, кўнгил янгиликка ташна эди.

Жаҳон адабиётини мукаммал ўрганиб чиққан Чўлпон аср бошларида янги — "модерн" руҳидаги шеъриятни бошлаб берди. Зеро, бу даврда дунё адабиётида катта ўзгаришлар рўй бермоқда эди.

XX аср бошларида ўзбек бадиий тафаккурида юз бера бошлаган ўзгаришларда жадид мафкурасининг ўрни жуда катта бўлган. Адабиётга айнан шу мафкура орқали кириб келган Чўлпон кўп асрлик мумтоз шеъриятимиз ҳамда халқ оғзаки ижодининг бой анъаналаридан фойдаланиб, бармоқ ва сочма вазндаги шеърнинг турли шаклларини ёзма адабиётга киритди. "Модерн" шеъриятининг бир кўриниши бўлган символизм йўналишидаги шеърлар айнан Чўлпон ижодидан бошланган. Бу вақтга келиб, символизм Оврупа ва рус адабиётида оқим сифатида шаклланган эди.

А. Блок ва В.Брюсовнинг символизм руҳи билан суғорилган шеъриятидан мутаассир бўлган Чўлпон "ўзбекларда рамзчилик эшигини очқучи шоир" (Саъдий) сифатида яратган "Булоқлар", "Уйғониш", "Тонг сирлари" мажмуалари ва турли йилларда яратган шеърларида бу йўналишдаги тизмаларнинг гўзал намуналарини яратди.

Чўлпоннинг "Куз" шеъри символистик поэзиясининг нодир намунасидир:

Кўм-кўк экан сариғайиган япроқлар,
Оғриқ, малъуб, тутқин Шарқнинг юзидек.
Бўронларнинг кўзларимким ўйноқлар,
Ғолиб Ғарбнинг қонга тўлган кўзидек.

Бунда кузнинг тасвирига кенг ўрин берилмаган. Шоирнинг асл мақсади ҳам бу эмас, балки Шарқ ва Ғарб ўртасидаги қарама-қаршилик, тенгсизликни кўрсатиш.

Чўлпон жуда зиддиятли бир даврда, миллат ва ўлка қисмати ҳал бўлаётган замонда яшади. Шу сабабдан, ижтимоий лирика шоир шеъриятининг асосини ташкил этади:

Чўлпон шеърининг оптимизми шундаки, кишан инсонни мудом тутқунликда сақлай олмайди. Башар саҳифасида қонли из қолдирган кишанни занг босган. Ундан қутулмоққа энди умид ортиқроқ.

Кишан, гавдамдаги изғар бугун ҳам
биттани йўқдир!
Темир бармоқларингнинг доғи буткул
кетгани йўқдир!
На мудҳиш, на совуқ — манхус, на
қизғонмас қучоғинг бор!
Башар тарихининг ҳар саҳфасида
қонли доғинг бор!

Чўлпон "кишан" га қарама-қарши қилиб "кўнгил" тимсолини қўллайди:

Кўнгил, сен мунчалар нега
Кишанлар бирла дўстлашдинг?
На фарёдинг, на додинг бор,
Нечун сен мунча сустлашдинг?

Кишан ва кўнгил бир-бирини инкор қилувчи тимсоллар. Шу сабаб, шоир кўнгил билан кишанинг дўстлашганидан ҳайратда. Бироқ аслида кўнгил кишан билан дўстлаша олмайди, чунки кўнгил — ҳурлик, кишан— қуллик тимсоли. Бу ўринда шоир кўнгилга киноя қилиб, уни яна курашга чорлайди:

Кишан кийма, бўйин эгма,
Ки сен ҳам ҳур туғилгансан!..

Символист шоирни анъанавий образлар қониқтирмайди, натижада у шахсий символика яратишга ҳаракат қилади. Чўлпоннинг хазон, булут, қўланка, қор каби тимсоллари билан боғлиқ шеърларида ана шундай ҳолатни кузатамиз.Унинг "мустамлакачи хўжа"ларга нафрати шу даражада кескинки, ҳатто тасвир рамзий маънога сиғмай, очиқ шаклда намоён бўлади: **"...совуқ эллардан муз кийиб келғонлар", "боғимиздан мевамизни терғонлар"** каби. Шеърдаги **"У қора бошингиз ерларга кўмилсин"** мисраси ҳақоратдан оғриган кўнгил дардларини ифодалайди.

Бугунги кунда шеъриятимизда жаҳон адабиёти ютуқларидан андоза олиб шаклланаётган "модерн" руҳидаги шеърият пайдо бўлди. Матбуот саҳифаларида ҳам бу борада кўплаб баҳслар давом этмоқда. Чунки бугунги адабиёт XX аср бошларидаги каби янгича поэтик тафаккурни, хилма-хил бадиий изланишларни тақозо этмоқда. Бу ҳодисаларнинг сарчашмаси Чўлпон шеъриятидир.

Адабиёт саҳнасига кириб келган ҳар бир янги авлод шубҳасиз, бадиятда недир янгилик яратишга интилади. Чўлпондан сўнг шеъриятимизда бир неча авлод янгиланди. Ҳар бир авлод фикр ва туйғу, оҳанг ва тасвирийликда, шакл ва мазмунда ўзига хос янгилик олиб кирди. Бу, албатта, табиий ҳолатдир. Чунки шоир айтганидай, кўнгил доимо янгилик қидирадир.

МУАММОНОМА				
2	3	1	10	-
1	4	8	9	
7	4	5	-	
5	4	9	6	.

	1. Тана мускулларини чиниқтириш спорти. 2. Фасл.	3. Расмий сўров ҳужжати. 4. Идрок. 5. Урф.	6. Марказий Осиёдаги тоғ. 7. Немис файласуфи. 8. Нота.	9. Маърифатпарвар шоира, биринчи ўзбек журналист аёли.	10. Америка халқининг от спорти. 11. Эзгу иш. 12. Олмош.	13. Рим саркардаси. 14. Иззат. 15. Ўлжа. 16. Дарё.	17. Яхши. 18. Кема зинаси. 19. Хушбўй ошкўк. 20. Шамол.	21. Маъмурий ҳудуд. 22. Ойбек романи. 23. Ранг. 24. Брюс ...	25. Пировард. 26. Касам. 27. Қўшин. 28. Махфий.	29. Эстрада гуруҳи. 30. Гул. 31. Қимматбаҳо металл.
1. Абдурахмон Жомий асари.			1							
2. Атоқли ўзбек шоири. 3. Нота.										
4. Ғилдирак қисми. 5. Электр асбоб.								2		
6. Кимёвий бирикма. 7. От "пойабзали".					3					
8. Гўзал аёл. 9. Туя зоти.		4								
10. Фарғона водийсидаги туман.										
11. Сўзда туриш. 12. Бошоқли дон.				5						
13. Таомга лаззат берувчи модда. 14. Туркия кўли.										
15. Уя. 16. Намозни бошқарувчи. 17. Пардоз.			6							
18. Кончишинг иш ўрни бўлган жой. 19. Ишора.										
20. Футболдаги ҳолат. 21. Чукурлик. 22. Вақт ўлчови.										7
23. Халқ достони. 24. Инглиз адиби. 25. Сура қисми.	8									
26. Олтин. 27. Инерт газ. 28. Нота.										
29. Мозий. 30. Ўгилнинг аёли.		9								
31. "Широқ" киссаси муаллифи. 32. Чаҳарёр. 33. Нота.									10	

Фозилжон ОРИПОВ тузди

Асабларга дам беринг, ёшарасиз...

Дейл КАРНЕГИнинг "Қандай қилиб дўст орттириш мумкин" китобидан

Ўзингизга ёқиб қолган илҳомбахш мисралар (у хоҳ назм, хоҳ наср бўлсин)ни битта дафтарга қайд этиб борасиз. Ранжиган ва дилингиз хира бўлган дамларда у кўнглингизни кўтаради, бироз енгил тортасиз. Айниқса, ёмғир ёққан кунлари одам паришон бўлиб қолади. Шунда томчилар садосига ҳамоҳанг ўзингиз ёқтирган мисраларни такрор айтиб чиқсангиз қандай бўларкин?

БОШҚАЛАРНИНГ КАМЧИЛИГИ ҲАҚИДА ҲАДЕБ ЎЙЛАЙВЕРМАНГ!

Албатта турмуш ўртоғингизнинг ўзига яраша камчиликлари бор. Агар у авлиё бўлгандами, сизга икки дунёда ҳам уйланмаган бўларди. Шундай эмасми? Шифокор маслаҳатларини эшитиш учун келган бир жувон изтироблар ичра куйган, аянчли бир қиёфада эди. Машғулотлар пайтида унга "Сиз эрингизни йўқотиб қўйсангиз нима қилган бўлардингиз?" деган мазмунда савол берилди. Аёлга бу нарса жуда тез таъсир қилди, у дарров эрининг яхши фазилатларини санаб, ёза кетди. Қарангки, турмуш ўртоғининг кўп ажойиб томонлари бор экан! Оиласидан кўнгли тўлмай юрган аёлларга бир нарсани уқтириш лозим бўлади: Сиз ҳаётда излаб юрган умр йўлдошингиз айнан шу киши бўлади!

ҚЎШНИЛАРИНГИЗГА ЭЪТИБОР БЕРИНГ!

Одамлар тўғрисида яхши, дўстона фикрда бўлишга ҳаракат қилинг. Маслаҳатларимизни тинглашга келадиган бир аёл эса жуда одамови эди. Машғулот пайтида унга биринчи учратган кишиси ҳақида ҳикоя тузиб келиш айтилди. У трамвайда кета туриб ўзи кўрган одамлар ва ҳаёти ҳақида ўйлади, ўзича тасаввур этиб кўрди. Шу воқеадан кейин аёл қаерга борса, одамлар билан суҳбатлашадиган, тезда тил топишиб кетадиган бўлиб қолди, энг муҳими "азоблари"дан фориғ бўлди. Ахир одам тафтини одам олади-да!

УЙҚУДАН ОЛДИН ЭРТАНГИ КУН РЕЖАЛАРИНИ ТУЗИБ ЧИҚИНГ!

Ҳеч қачон адо бўлмайдиган уй юмушларидан чарчаб бир аҳволда юрадиган аёллар орамизда кўп. Қачон қараманг, уларнинг вақти тиғиз. Бу безовталик ва ҳорғинликни бироз йўқотиш учун эртанги кун режасини тузиш топширилди. Нима бўлди денг? Улар анчагина юмушларни бажариб, чарчоқлари камайди. Ўз меҳнатидан кўнгли тўлган аёл дам олишга, ўзига қарашга вақт топа бошлади. Умуман олганда ҳар бир аёл кун давомида ўзининг ташқи қиёфасини безатишга ҳаракат қилсин. Менинг назаримда аёл ўзининг чиройли эканини ҳис қилиб турса, асабийлашишдан ҳоли бўлади.

ХАЙР, ТАШВИШ — САЛОМ, ОРОМ

Ҳеч нимани ўйламай ўзингизни бўш қўйинг. Чарчаш ва эзилиш кишини эрта қаритади. Уйда бажариш мумкин бўлган бир неча машқларга эътибор қилиб турсангиз ўзингизни бардам сезаётганингизни ва ташқи кўринишингиз биноийдек бўлиб қолганига амин бўласиз.

Чалқанчасига ётиб, бор кучингиз билан у ёнбошдан бу ёнбошга думаланг. Бу машқни кунига икки марта бажарасиз.

Кўзингизни юминг. Профессор Жонсон айтганидек, мана бундай чиройли сўзларни ичингизда такрорланг: "Кўкда қуёш чарақлайди. Бошим узра тип-тиниқ осмон. Теварак-атроф сокин ва у шу сокинлиги билан оламни бошқариб туради. Мен эсам, шу табиатнинг бир фарзандиман, шу борлиқ билан тирикман".

Балки, қозонингизда овқат қайнаётганлиги сабабли сизнинг машқ бажаришга вақтингиз йўқдир. Ташвишланманг, курсига ўтирсангиз, бас, яна бир оддий машқ сиз кутган натижани беради. Миср ҳайкалчасидек тик ўтиринг, кафтингизни тиззангизга қўйинг. Энди оёқ бармоқларингизни аста-секин қимирлатинг, сўнг бўшаштиринг. Қўлларингизни бутун аъзойи-баданингиз билан аста-секин юқорига кўтаринг, токи елкангизга етсин. "Хотиржам дам олинг, хотиржам дам олинг", дея такрорланг ичингизда.

Секингина, тўғри нафас олиш орқали асабларингизга дам беринг. Чуқур нафас олинг. Ҳинд йоглари бир текисда нафас олиш асабларни тинчлантиришнинг энг қулай усули эканлигини бежизга таъкидлашмаган. Юзингиздаги ажин ва салқилик ҳақида бир ўйлаб кўринг ҳамда хаёлан уларни кўздан кечиринг. Чимрилганингизда пайдо бўладиган икки қош ўртасидаги ажинларни, оғиз бурчакларидаги чизиқларни ёйинг. Бу машқни кунига икки марта қайтаринг. Ана ўшанда шубҳасиз, қалбан енгиллик ҳис этасиз, бир чиройингизга ўн чирой қўшилади.

NNIS TENNIS TENNI

Iroda To'laganova

Фотосурат муаллифи: Абдуғани Ғупаев

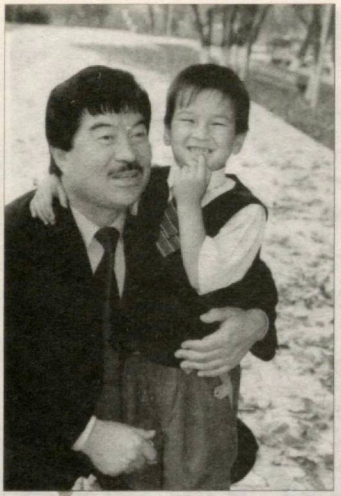

Худойберди Зиёдов латифаларидан

Отахондан сўрашибди:

— Бува, набиралардан мўл экан, сир бўлмаса нечта?

— Илм, санаса баракаси учади.

— Жуда эрта уйланган бўлсангиз керагов?

— Эртаям уйланганим йўқ, кечам уйланганим йўқ, аввалда уйланганман.

☺ ☺ ☺

Отахондан яна сўрашибди:

— Набирангиз ўқишга киряпман, дейди. Қайсига киряпти?

— Неварам ўқишга сиртдан киряпман, дейди. Сиртқини қўй, ўртасидан кир, дедим.

— Бува, сиртдан дегани заочни дегани.

— Менга завуч керагамас, бўладиган бўса, директир бўсин.

☺ ☺ ☺

„Бўлса, директор бўлсин...

— Отахон, тайёр лифт ишлаяпти нега тўққизинчи қаватга қийналиб, ёлғ чиқиб-тушасиз ёки лифтга тушунмайсизми?

— Тушунаман. Бу лифтнинга тахминан 5 киши паложни, деб жозиб қўйибди, мен бир ўзим киряпман, қоғоз тўртта одамди қаердан топаман...

Компьютер қисми								Котиб			
Жуда майда жисм					Белги		Ҳушёрлик		Ҳажм ўлчови	Спорт тури	
				Масофа							
						Меҳр			Катта хона	Ҳўл мева	
				Рангли металл							
			Эрон валютаси	Тўлаган ... (футболчи)		Ҳузур		Фойда		Қовун нави	
							Африка юрти				
Спорт											
Ҳаё					Спирт тури	Мусиқа асари			Қалб		Билим
			Польяк адиби								
			Жусса						Чок тури	Нефть маҳсули	
			Дарё								
	Миллий таом	Муносабат	Нишолда ашёси						Сипоҳ ...	Дераза	
	Қатор	Металлсим		Пойтахти-Тунис		Аланга овози		Илон йили			
	Боз ...									Почта тўлови	
				Модда ...Беруний							
										Ёруғлик	
Кун	Қон томири										Кузов тури

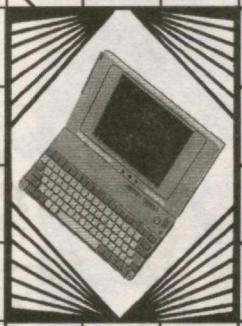

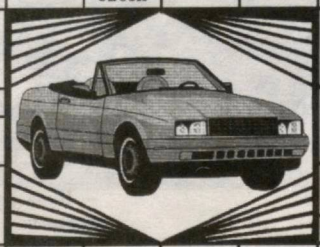

Фозилжон ОРИПОВ тузди

“МАСАЛАН...”

(ҳажвия)

Ўрозвой мажлисда қўл кўтариб сўз сўрадию, гапни нимадан бошлашни билмай довдираб қолди.

— Мен... мен... айтиб ўтилган ҳамма фикрларга қўшиламан! — дея олди холос.

— Қайси биттасига? — кимдир луқма ташлади залдан.

Ўрозвой худди нокдаунга учраган боксчидек гангиди-каловландию, яна ўзини қўлга олди.

— Масалан... масалан... ҳамма танқидий фикрларга...

— Ҳеч қанақа танқидий фикр айтилмади-ку, Ўрозвой? — деган товуш эшитилди яна залдан.

Ҳамма гурр кулиб юборди.

— Ўзингиздан эшитиб қўя қолайлик! — аралашди яна бир китмир.

Ўрозвойнинг иситмаси чиқиб кетаёзди.

— Масалан... масалан... шу, айрим ҳамкасбларимиз ишга кеч келиб, эрта кетиб қоладилар... Масалан... айрим ҳамкасбларимиз иш вақтида нарда ўйнаб ўтиришади... Масалан... битта-яримтани тушлик вақтида арақ ё пиво ичиш ҳолатлари ҳам учрайди... Масалан... айрим ҳамксбларимиз ўз вазифаларига лоқайдлик билан қарайдилар... Шу сабабдан махсулотларимизнинг браки кўп...

— Шошманг, шошманг, Ўрозвой! — столни тақиллатди корхона раҳбари у тарафга кўзойнаги тепасидан қараб, — Жуда яхши танқидий фикрлар билдираяпсиз. Лекин нега конкрет мисоллар келтирмайсиз? “Айримлар ишга кеч келиб, эрта кетади”, “Айримлар иш вақтида нарда ўйнайди, пиво ичиб юради”. Ҳалеб “Масалан, масалан”, дейсиз. Масалан, ким? Лоақал битта мисол келтиринг-да, барака топкур! Ким ўшалар? Масалан фалончи пистончиев денг! Танқид адресли бўлсин!

Мажлис зали сув қуйгандек жимжит бўлиб қолди. Гўё суд жараёни кетаяптию, худди ҳукм ўқиб эшиттирилаётгандек... Ўрозвой аввалига илонни кўрган бақадек бақрайиб қолди. Кейин гуноҳ иш қилиб қўйган боладек кўзларини қаерга яширишни билмай довдир-совдир қилди, ниҳоят тутила-тутила деди:

— Масалан... масалан... ўзим...

Эркин УСМОНОВ

Қизиқ, суратимдаги мана бу тешикчалар қайдан пайдо бўлди экан?

Изоҳнинг ҳожати йўқ

Комил ЖОНТОЕВ
суратлари

Врач ҳузурига кириб, тинмай гапираётган аёлга тилини чиқаришни буюрди.

— Дўхтир, сиз нега менга тилингни кўрсат, дединг-у, тилимни чиқарсам, қараб ҳам қўймадингиз?

— Кечирасиз, опа, менга бироз осойишталик зарур эди.

* * *

Чекиш ва ичишнинг соғлиққа зарари тўғрисида жуда кўп ўқидим. Бас, энди йиғиштираман.

— Бир йўла ҳам чекишдан, ҳам ичишдан қутулар экансиз-да!

— Йўқ ўқишдан...

* * *

— Нима учун полициячилар уч киши бўлиб юришади?

— Чунки улардан бири ёзишни, иккинчиси ўқишни билади.

— Учинчиси-чи?

— Учинчиси ақлли одамлар билан сайр қилгиси келади-да.

Guliston

62(4) Шо 3352

Indeks: yakka obunachilar uchun — 820
tashkilotlar uchun — 806
Bahosi: kelishilgan narxda.

Guliston